

1980/81:156

Onsdagen den 3 juni

Kl. 09.00

Förhandlingarna leddes till en början av *andre vice talmannen*.

1 § Justerades protokollet för den 25 maj.

2 § Upplästes följande inkomna skrivelser:

Till riksdagen

På grund av hälsoskäl anhåller jag härmed om entledigande från mitt uppdrag som riksdagsledamot fr. o. m. den 6 oktober 1981.

Stockholm 1981-06-02

Sven Lindberg

Till riksdagen

Då jag av min partigrupp nominerats som vice ordförande i utbildningsutskottet avsåger jag mig uppdraget som ordinarie ledamot av finansutskottet.

Stockholm 1981-06-02

Christina Rogestam

Kammaren biföll dessa framställningar.

3 § Föredrogs men bordlades åter

Konstitutionsutskottets betänkande 1980/81:27

Socialförsäkringsutskottets betänkande 1980/81:28

Utbildningsutskottets betänkanden 1980/81:39 och 41

Näringsutskottets betänkanden 1980/81:37 och 50

Arbetsmarknadsutskottets betänkanden 1980/81:21 och 26

Onsdagen den
3 juni 1981

*Skolforskning
och skoladmini-
stration, m. m.*

Föredrogs
utbildningsutskottets betänkanden
1980/81:37 om skolforskning och personalutveckling (prop. 1980/81:97)
samt
1980/81:38 om den statliga skoladministrationen m. m. (prop. 1980/81:107)
och såvitt gäller anslag till skolöverstyrelsen (prop. 1980/81:100).

Anf. 1 ANDRE VICE TALMANNEN:

Utbildningsutskottets betänkanden 37 och 38 debatteras i ett sammanhang, och yrkanden beträffande båda dessa betänkanden får framställas under den gemensamma överläggningen.

Anf. 2 LARS GUSTAFSSON (s):

Herr talman! Socialdemokraterna i utbildningsutskottet har lämnat två reservationer till utskottets betänkande 37 om skolforskning och personalutveckling. Jag skall i korthet kommentera dem.

Reservation 1 gäller förändrad inriktning av en professur i Stockholm. Vi anser att den vuxenpedagogiska forskningen och forskarutbildningen bör förstärkas ytterligare. Vi vill därför redan nu markera den viljeinriktningen genom ett uttalande. Innebörden i det uttalandet är, att när en professur i pedagogik blir ledig i Stockholm, bör denna inriktas mot det vuxenpedagogiska området.

Reservation 2 gäller organisationen för personalutveckling.

Vad först beträffar ansvaret för personalutvecklingen sägs i utskottsbetänkandet att personalutbildningen är splittrad med avseende på planering och genomförande. Detta vill man nu från borgerligt håll motverka genom ett starkare direkt inflytande från staten över personalutbildningens innehåll.

Vi har från socialdemokratiskt håll inget att invända mot detta i princip, men vi anser inte att det förslag som nu föreligger lever upp till målsättningen. Det synes oss som om ansvaret fortfarande i praktiken blir ganska splittrat.

Med den borgerliga majoritetens förslag införs också en viktig principiell nyhet beträffande högskoleutbildningens karaktär. Den internutbildning som det här blir fråga om brukar inom högskolan ordnas genom uppdragsutbildning, där det är uppdragsgivaren som disponerar medlen. Här blir det högskolan som både planerar och genomför utbildningen och som dessutom disponerar medlen.

Den föreslagna ansvarsfördelningen mellan skolväsen och högskola kommer enligt vår mening att medföra svårigheter, bl. a. svårigheter för högskolan att anpassa utbildningsutbudet till skolväsendets behov. Högskolan skall ju själv få bestämma sitt utbildningsutbud. Det kan då bli så, att platser står tomma eller att SÖ tvingas ändra sin förteckning över utbildningar som ger tjänstledighet med B-avdrag, så att denna förteckning passar högskolans utbildningsutbud.

Vad sedan beträffar förtursfrågan, så anser vi att det kan uppstå svårigheter i bedömningen, när man samtidigt skall tillgodose behoven av fortbildning hos skolans personal å den ena sidan och motsvarande behov hos övriga grupper å den andra sidan. Nu föreslås av den borgerliga utskottsmajoriteten en ändring i högskolelagen, som innebär att regeringen får lämna föreskrifter om företräde för vissa sökande till utbildning som är fort- och vidareutbildning.

Vi tycker att konsekvenserna av denna ändrade ordning är otillräckligt belysta och yrkar därför avslag på förslaget.

Detsamma tycker tydligen också statsrådet. I propositionen meddelas nämligen att antagningsförfarandet till de enstaka kurser som utnyttjas för personalutbildning bör närmare utredas. Statsrådet avser därför att återkomma till regeringen med förslag om uppdrag till UHÄ i detta avseende. Vi beklagar att den borgerliga utskottsmajoriteten inte har dragit den logiska slutsatsen av detta och först avvaktat resultaten av den beställda utredningen innan man ändrar högskolelagen.

Vad slutligen beträffar fortbildningsavdelningarna kan vi ansluta oss till förslaget att de avvecklas, men beslutet om fördelning av de uppgifter som avdelningarna haft borde anstå till dess ett nytt förslag om personalutbildningens organisation lagts fram. Vi anser nämligen att ett nytt förslag om personalutbildningen bör läggas fram. Vi har närmare utvecklat motiven för detta i motion 2001. Jag nöjer mig därför just nu med att bara säga att riktlinjerna för arbetet med ett nytt förslag bör vara:

1. Ett sammanhållet innehållsmässigt och ekonomiskt ansvar för personalutbildningen.

2. Högskolan utnyttjas för personalutbildning i den omfattning som denna utbildning bäst fullgörs där.

Med detta, herr talman, ber jag att få yrka bifall till reservationerna 1 och 2 i utbildningsutskottets betänkande nr 37 och i övrigt bifall till utskottets förslag.

Anf. 3 RUNE RYDÉN (m):

Herr talman! I den socialdemokratiska reservationen nr 1 tar man, som Lars Gustafsson nämnde, upp frågan om en förändrad inriktning av ledigblivande tjänst som professor i pedagogik. Socialdemokraterna anser att så snart en tjänst som professor i pedagogik blir ledig i Stockholm bör denna vid återbesättandet inriktas mot det vuxenpedagogiska området.

Utskottsmajoriteten anser däremot att frågan om en förändrad inriktning eller lokalisering av ledigblivande tjänster som professor i pedagogik får prövas i det reguljära planerings- och budgetarbetet. Vi delar dock uppfattningen att den vuxenpedagogiska forskningen behöver förstärkas genom inrättandet av en tjänst som professor i vuxenpedagogik och att starka skäl talar för att denna tjänst inrättas i Linköping. Där bedrivs nu lärarutbildning för vuxenutbildning, och de fasta resurserna för forskning i pedagogik är, när Ewe Malmquists personliga professur dras in, relativt begränsade, varför en förstärkning behövs.

I Stockholm finns f. n. fem tjänster som professor i pedagogik – tre vid högskolan för lärarutbildning och två vid universitetet. Dessa tjänster bör ses som en resurs, trots att de är förlagda till skilda högskoleenheter.

Att låta första bästa ledigblivna tjänst inriktas mot vuxenpedagogik kan leda till att någon annan viktig del av den samlade pedagogiska forskningen i Stockholmsregionen försvinner. Nej, Lars Gustafsson, det riktiga är att frågan om förändrad inriktning av ledigblivande professorer får prövas i det reguljära planerings- och budgetarbetet, där man kan göra den nödvändiga helhetsbedömningen.

Herr talman! Jag övergår nu till att behandla socialdemokraternas andra reservation, som rör organisationen för personalutveckling.

Den personalutbildning som f. n. bedrivs inom skolan är splittrad med avseende på både planering och genomförande, och den utnyttjas olika av personalen i skilda kommuner. Samtidigt har den utveckling mot ramstyrning i stället för detaljreglering för skolans del som har genomförts inneburit att staten i viss mån avhänder sig medel att direkt påverka verksamheten i skolväsendet och reformera innehållet, liksom den kan sägas försvaga möjligheterna att upprätthålla en likvärdig utbildningsstandard i hela landet. Sett i det perspektivet får personalutbildningen en ökad betydelse. Ett av dess främsta syften blir att tjäna som ett indirekt styrmedel i fråga om skolväsendets verksamhet och utveckling. Det blir därför mer angeläget än tidigare att staten nu utövar ett direkt inflytande över personalutbildningens innehåll. Så är inte fallet i dag.

Den nuvarande organisationen har också fått berättigad kritik av bl. a. Lärarnas riksförbund.

I stället bör riksdagens och regeringens beslut rörande personalutbildningen vara direkta utflöden av den inriktning man vill ge skolväsendets utveckling. Detta kräver en helhetssyn på personalutbildningen, en uppfattning som utskottsmajoriteten omfattar.

Skolöverstyrelsen har naturligtvis som samordnande myndighet för skolväsendet ett ansvar för personalutbildningen. En viktig uppgift i det sammanhanget är att kartlägga det utbildningsbehov som finns och sedan presentera detta tillsammans med de årliga förslagen till prioriteringar för regeringen som ett underlag för dess och riksdagens ställningstaganden. Det bör vara till hjälp även för utbildningsanordnarna i deras planering i verksamheten. Det är också skolöverstyrelsen som inom de av regering och riksdag angivna prioriteringarna bestämmer vilka utbildningar som berättigar till lön med B-avdrag vid tjänstledighet för studier.

Vi i utskottsmajoriteten anser att högskolans möjligheter och lämpligheten av att där anordna huvuddelen av utbildningen är obestridda. Denna utbildningsuppgift stämmer väl överens med verksamheten i högskolan i övrigt. En stor del av fortbildning och vidareutbildning av skolans personal sker redan i högskolan – faktiskt den största delen. En stor del av fortbildning och vidareutbildning inom andra samhällssektorer sker också i högskolan, dels som enstaka kurser, dels i form av regelrätta påbyggnadslinjer. Att det i samhället som princip skulle råda att den som svarar för en verksamhet också

skall svara för, eller åtminstone ansvara för, fortbildning och vidareutbildning, som socialdemokraterna hävdar, är således en överdrift.

Förslaget i propositionen innebär att en särskild anslagspost under anslaget Utbildning för undervisningsyrken skall efter fördelning av regionstyrelserna ställas direkt till högskoleenheternas förfogande för anordnande av dels kurser som enbart är avsedda för skolans behov och som följaktligen helt bekostas av medel från denna anslagspost, dels kurser där vissa platser reserveras för skolpersonalen och där alltså en samfinansiering blir aktuell. En sådan samfinansiering från olika anslag är inte ovanlig i högskolans verksamhet.

Det socialdemokratiska förslaget att skolöverstyrelsen och andra skulle "köpa" utbildning av högskolan har en väsentlig nackdel i jämförelse med majoritetsförslaget, nämligen bristen på styrning från statsmakternas sida. I dag genomgår i regel den enskilde läraren sin vidareutbildning eller fortbildning i högskolan. Detta har knappast påverkat högskolans utbildningsutbud. SÖ:s möjligheter till påverkan skulle kanske bli större med det socialdemokratiska förslaget, men något av en säljarens marknad torde ofrånkomligen komma att råda i ett sådant system. Enligt propositionens förslag skulle högskolan direkt få statsmakternas uppdrag att anordna utbildning av viss kvantitet och med visst innehåll. Högskolan blir då skyldig att anordna resp. utbildning. Först därmed finns garantier för att högskolans utbildning verkligen anpassas till skolans behov.

Förslaget i den socialdemokratiska motionen, att även regionala och lokala myndigheter skulle beställa utbildning i högskolan, minskar ytterligare styrmedlen från riksdagens och regeringens utgångspunkt, särskilt om man kan tolka förslaget så, att en större del av de medel som nu används för att anordna utbildning skulle överföras till exempelvis kommuner och länskolnämnder. Därmed skulle de prioriteringar som riksdagen ger uttryck åt knappast bli genomförda. Personalutbildning upphör då att vara ett instrument, genom vilket staten kan befrämja en viss skolutveckling.

Utskottsmajoriteten säger att högskolan måste i god tid få besked om vilka utbildningar som prioriteras inom skolväsendet. Å andra sidan måste krav ställas på att man inom högskolan skaffar sig kunskaper om utbildningsbehoven och att man anpassar utbildningen efter skolväsendets behov. Båda parter har här enligt vår uppfattning ett intresse av ett ömsesidigt samarbete. Den socialdemokratiska oron för att samordningen inte skall fungera finner jag överdriven.

Naturligtvis är det riktigt att en sammanfogning tidsmässigt och innehållsmässigt av det lokala behovet av studier med regionstyrelsernas fördelning av medel kan bli ett problem. Med det budgetsysteem som råder kan det problemet emellertid inte undvikas, vem som än anordnar utbildningen. Nu är fallet beträffande studier med B-avdrag att besked ofta inte kan lämnas förrän alldeles före terminsstarten – detta gäller framför allt höstterminen. Med en relativ stabilitet i fördelningen av medel regionerna emellan bör dessa kunna göra en preliminär fördelning omedelbart efter budgetpropositionens framläggande. Högskoleenheterna bör redan dessförinnan i stora

Onsdagen den
3 juni 1981

*Skolforskning
och skoladmini-
stration, m. m.*

drag kunna göra sin utbildningsplanering och ha så pass god beredskap att man snabbt kan ge ut kurskatalogen.

När det gäller frågan om antalet platser kan en skolstyrelse naturligtvis inte vara säker på att alla anmälda och prioriterade kommer med på en kurs, eftersom det alltid kommer att finnas ett ändligt antal platser till förfogande. Det är en av anledningarna till att "lönedelen" av bidraget till lokal skolutveckling gjorts variabel mellan 60 och 80 %.

Vad sedan gäller frågan om förtur, så skall sådan ges till utbildning som exklusivt anordnas för de här berörda.

Beträffande andra utbildningar skall företrädet endast gälla ett fixerat antal platser, som svarar mot hur stor del av kostnaden som bestrids från anslaget D 8 Utbildning för undervisningsyrken, det nya anslaget för utbildning för skolväsendet.

Med det anförda, herr talman, yrkar jag bifall till utbildningsutskottets hemställan i alla delar av dess betänkande nr 37.

Anf. 4 LARS GUSTAFSSON (s) replik:

Herr talman! Rune Rydén sade att om det nu blir som vi föreslår – att SÖ får köpa utbildning – blir det brist på styrning. Likaledes tyckte Rune Rydén, att om nu regionala och lokala myndigheter också får beställa utbildning, minskar också möjligheterna att styra fort- och vidareutbildningen från samhällets sida.

Jag noterar därför att det är roligt att höra att företrädare för borgerligheten, särskilt när företrädaren är en moderat, är varm anhängare av styrning av någonting från statens sida. Det har vi från vårt håll ingen anledning att motsätta oss eller polemisera mot.

Imotsats till Rune Rydén tror jag inte att våra förslag skulle leda till att det just blir en brist på styrning eller en minskad styrning. Det är ändå på det sättet att skolöverstyrelsen och de regionala och lokala myndigheterna har ett ansvar för fort- och vidareutbildningen, och då är det rimligt att de har möjlighet att köpa utbildning och därmed också avgöra när och hur denna utbildning skall komma till stånd. Det tror vi från vår sida inte innebär en minskad styrning eller brist på styrning.

Sedan kan man diskutera om det just är dessa myndigheter som skall ha möjligheter att styra, men det är väl rimligt, och jag tror inte att Rune Rydén är motståndare till att de olika myndigheterna inom skolväsendet, på riksnivå, regional nivå och lokal nivå, får vara med och styra fort- och vidareutbildningen.

Jag tror alltså inte att den slutsats gäller som Rune Rydén drog, nämligen att personalutbildningen då upphör att vara ett instrument för skolutvecklingen. Det kan ju inte vara så att denna utbildning, om man fördelar möjligheterna att styra den på de myndigheter som finns inom skolväsendet, upphör att vara ett instrument för skolutvecklingen. Det borde tvärtom vara så att den i eminent grad blir ett instrument för skolutvecklingen.

Anf. 5 RUNE RYDÉN (m) replik:

Herr talman! Jag delar den principiella uppfattningen att staten inte i alla delar skall gå in och styra all verksamhet. På skolans område har vi ju gått från detaljstyrning till ramstyrning, och det är i det sammanhanget man skall se denna proposition, som föreslår att staten vad gäller vidareutbildning och fortbildning skall ha ett överinseende för att kunna upprätthålla en viss kvalitet på utbildningen över hela landet.

Det måste understrykas att statsmakterna skall begagna personalutbildningen som ett indirekt styrinstrument i skolans verksamhet. Det är därför inte i alla lägen givet att skolstyrelsernas behov skall tillgodoses helt och fullt. Det kan ju t. ex. tänkas att en skolstyrelse anser att statsmakternas prioriterade personalutbildning inte är väsentlig och vill ha en annan typ av utbildning. Genom att då styra utbudet av den totala utbildningen länkar statsmakterna in skolstyrelserna på sådan utbildning som de anser angelägen. Det hindrar givetvis inte att olika skolstyrelser, som framhållits i propositionen, kan ge olika tyngdpunkter i sina egna prioriteringar. Sett över riket kommer dock statsmakternas prioritering att ta över.

Anf. 6 LARS GUSTAFSSON (s) replik:

Herr talman! Rune Rydén säger att det är viktigt att staten har överinseende över fort- och vidareutbildningen. Den uppfattningen delar också vi på socialdemokratiskt håll. Men då kan man resa frågan: Vem är staten? Staten kan ju representeras av SÖ i det här fallet, och det menar vi att den gör. Då avhänder vi alltså inte staten möjligheten att ha överinseende över fort- och vidareutbildningen. Om man när det gäller staten skall tala om en aktör, så borde väl SÖ – som har hand om den här verksamheten och i övrigt är tillsynsmyndighet – i och för sig vara en bättre aktör en högskolan.

Att sedan högskolan är väl skickad att ordna den utbildning som skolöverstyrelsen och andra intressenter inom skolområdet önskar tror självfallet vi också, men den som skall ha överinseendet och representera staten i det här fallet bör vara det verk som är ansvarigt för verksamheten.

Anf. 7 RUNE RYDÉN (m) replik:

Herr talman! En viktig faktor i sammanhanget är att om SÖ skulle köpa utbildningsplatser, så kommer det rimligen att ske under en senare del av året, och bindande avtal kan då inte träffas förrän riksdagens beslut föreligger. Osäkerheten hos de enskilda högskoleenheterna kommer då att bli större, och högskolan får mindre möjligheter att själv handha sin planering.

Detta har varit en av de faktorer som vi har tyckt vara vägledande när vi har tagit ställning för den av utskottsmajoriteten föreslagna organisationsformen.

Anf. 8 LENA HJELM-WALLÉN (s):

Herr talman! De förändringar i skoladministrationen som riksdagen nu skall fatta beslut om med anledning av proposition 107 är i stort konsekvenser av andra riksdagsbeslut under 1970-talet, främst reformen om skolans inre arbete, SIA. Denna reform, som lades fram av den socialdemokratiska regeringen 1976, hade som sitt viktigaste tema att beslut och ansvar över skolans verksamhet skulle överföras till lokal nivå. Nu kommer uppföljningen av detta genom förändringar i skoladministrationen på lokal och regional nivå och en minskning av de uppgifter som skall ligga på det centrala verket, SÖ.

Reformskedet på 1950- och på 1960-talen krävde en stark central styrning av den svenska skolan. Med målet om likvärdig utbildningsstandard för ögonen genomfördes de helt nödvändiga förändringarna i skolans organisation och struktur.

På 1970-talet kom det inre arbetet i skolan att stå i förgrunden för skolreformerna. För att bättre uppfylla målet för skolreformerna krävs mer av förnyelse i skolans vardagsarbete. För att detta skall fungera effektivt måste också ansvaret läggas lokalt.

Målet, likvärdig utbildningsstandard, är fortfarande lika aktuellt. Metoderna att nå detta mål har nu vidgats genom att den lokala beslutsnivån har fått ta på sig en större del av ansvaret. Inte minst viktigt är det att här framhålla hur avgörande det är att man lokalt verkligen fördelar de rörliga resurserna efter de skilda behov som finns mellan skolor, klasser och elever. Det borde vara en självklarhet, men undersökningar visar att det fortfarande är utomordentligt svårt att leva upp till att fördela resurserna verkligt behovsriktat i stället för att låta resursströmmarna flyta med någon sorts automatik.

Förändringen i riktning mot ökat lokalt ansvar för skolan har i stort sett skett i politisk enighet. Det gäller alltså de stora dragen i dagens beslut. Men tyvärr ger de nu aktuella propositionerna intryck av att vara ofullgångna, något som leder till osäkerhet om huruvida de uppställda målen kan förverkligas med de förändringar som regeringen föreslår. Dessutom finns det i detta reformknippe ett par ordentliga plumpar i protokollet.

Först då den mildare kritiken – sådant som skapar säkerhet.

Skolöverstyrelsen skall ju nu stöpas om och ges sådana arbetsuppgifter som stämmer överens med senare års skolreformer. Vi socialdemokrater har i motion 2001 kommenterat åtskilliga oklarheter i SÖ-organisationen sådan den föreslås i propositionen. Vår slutsats är att vi inte kan betrakta denna organisation som permanent utan anser att den löpande behöver utvärderas så att det centrala verkets organisation kan anpassas till pågående skolutveckling och förändrande behov.

Utbildningsutskottet har instämt i detta synsätt. Detsamma gäller vårt krav att det skall finnas särskild sakkunskap inom SÖ på specialundervisningens område som motsvarar de konsulenter som f. n. finns för hörselskadade, synskadade m. fl. handikappgrupper. Den här samstämmigheten inom utskottet ser vi naturligtvis som något positivt.

Jag återkommer senare till frågan om SÖ:s styrelse.

I propositionen visar regeringen en mycket stor tilltro till länskolnämndernas möjlighet att ta på sig nya utvecklande och planerande uppgifter. Jag är inte lika optimistisk om att nämnderna genom de förändringar regeringen föreslår kommer att kunna klara alla de ambitiösa uppgifter som nu läggs på dem.

I den socialdemokratiska motionen har vi särskilt framhållit två svagheter.

Den ena är att regeringen inte vill ställa upp kompetenskrav som överensstämmer med arbetsuppgifterna för den personal som skall arbeta fältinriktat. Vi menar att det av denna personal måste krävas erfarenhet av hur utvecklingsarbete kan sättas i gång och hållas vid liv samt därtill egen erfarenhet av att leda utvecklingsarbete. Det krävs vidare egna erfarenheter från utvärderingsarbete och lagarbete. Det är litet trist att den borgerliga utskottsmajoriteten inte velat ställa upp på dessa krav utan i stället avvisar dem.

Däremot har också de borgerliga utskottsledamöterna blivit övertygade om att vi socialdemokrater har rätt i vårt andra krav på förändring av regeringens förslag vad avser länskolnämndernas personal. Regeringen hade uppställt en gräns för anställning på sex månader för att fylla nämndernas behov av olika specialistkunskaper. Eftersom arbetsuppgifterna ofta kommer att kräva längre tid måste enligt vår mening längre tidsbegränsade förordnanden kunna göras. Detta möjliggör en vettigare användning av denna rörliga resurs samtidigt som flexibiliteten inte går förlorad. Det är glädjande att också den borgerliga majoriteten ville göra den här förändringen i regeringsförslaget.

Herr talman! Till det lokala beslutsfattandet – till skolstyrelser och utbildningsnämnder – har genom regeringens proposition också förts ett avsevärt större inflytande över tjänstetillsättningsfrågorna. Detta är en intrikat och komplicerad fråga, och jag menar att det är utomordentligt viktigt att det är ett enigt utskott som nu tillstyrker denna förändring.

Tyvärr har regeringen inte löst frågan om betygens roll i lärartillsättningen. *Opinionen mot de graderade betygen i lärarutbildningen är mycket stark.* Regeringen föreslår nu att betyg i lärarskicklighet skall avskaffas men att ämnesbetygen skall behållas. Detta är en halvmesyr, som inte på något sätt löser frågan. Helt klart har viljan saknats hos den tidigare skolministern att ta itu med denna fråga. Från socialdemokratiskt håll anser vi att frågan om värderingen av graderade betyg vid lärartillsättning och därmed betyg i lärarutbildningen är så viktig att den kräver en fortsatt översyn – inte med sikte på att förhalas utan på att lösas.

Vi vill också i det här mer närliggande perspektivet framhålla att fortbildning och vidareutbildning i högre grad än f. n. bör räknas som merit vid tillsättning av lärartjänst. Kvaliteter som successivt kommer till uttryck under en lärares tjänstgöring, t. ex. konstruktivt pedagogiskt förnyelsearbete, bör utgöra starkare meriter vid lärartillsättning än f. n. En sådan syn på arbetet med skolutveckling stämmer även väl med propositionen i övrigt.

Nr 156

Onsdagen den
3 juni 1981

*Skolforskning
och skoladmini-
stration, m. m.*

Onsdagen den
3 juni 1981

*Skolforskning
och skoladmini-
stration, m. m.*

Den största plump i protokollet som trepartiregeringen gjort i de två nu aktuella propositionerna är dock att föreslå en politiskt sammansatt styrelse för skolöverstyrelsen. Jag menar att föredraganden gör en helt korrekt gränsdragnin mellan det centrala verket och regeringskansliet, dvs. policybesluten och den politiska styrningen skall komma från de politiska organen, regering och riksdag. Det centrala ämbetsverkets uppgifter är att verkställa, utvärdera och planera. Hela detta resonemang kullkastas dock av att det i propositionen föreslås att styrelsen för det centrala verket skall vara politiskt sammansatt. Att politisera verkställigheten verkar mindre genomtänkt och är helt främmande för svensk statsförvaltning.

Att de centrala verken har inslag av politiska företrädare är vanligt och helt i sin ordning. Men att kasta ut företrädare för allmänintressena – vilka ju representeras av arbetsmarknadens huvudorganisationer – för att göra styrelsen helt politiskt sammansatt är minst sagt uppscendeväckande. Några bärande argument för denna åtgärd finns inte i propositionen. Dessutom sker det helt i strid med en klar remissopinion.

Enligt vår mening bör skolöverstyrelsens styrelse sättas samman i överensstämmelse med vad som i stort tidigare gällt och vad som gäller för huvuddelen av övriga lekmanastyrelser. Styrelsen bör alltså ha inslag av politiska företrädare – vi har föreslagit tre personer. Dessutom bör företrädare för Kommunförbundet och Landstingsförbundet ingå samt företrädare för arbetsmarknadens huvudorganisationer LO, TCO, SACO/SR och SAF. Dessa har att företräda allmänna intressen i syfte att förbättra verksamhetens erfarenhetsunderlag och kompetens. Därutöver bör verksamhetschefen tillhöra styrelsen. Detta innebär en styrelse på tio personer.

Vi kan vidare inte finna det acceptabelt att man helt avvecklar den representation som elev- och föräldraorganisationerna haft i SÖ:s styrelse under senare tid. Dessa organisationer bör därför genom adjungering beredas tillfälle att delta i SÖ:s styrelsearbete.

Beträffande det centrala planeringsrådets sammansättning ansluter vi oss till propositionen och motsätter oss den utvidgning som utskottsmajoriteten har tillstyrkt.

Herr talman! Jag vill med det anförda yrka bifall till samtliga reservationer i utbildningsutskottets betänkande 1980/81:38.

Anf. 9 LARZ JOHANSSON (c):

Herr talman! Det är riktigt att, som vi nu gör här i kammaren, behandla propositionerna om skolforskningen och den statliga skoladministrationen i ett sammanhang, därför att de hör ihop, griper in i varandra och kompletterar varandra.

Men detta är inte nog. För att man rätt skall kunna se den förändringsprocess som nu pågår i skolan måste man se dessa båda propositioner i ett vidare sammanhang – som ytterligare ett par pusselbitar i det mönster som har vuxit fram under de senaste åren alltifrån SIA-beslutet och tills nu. Det är en lång rad av pusselbitar, som det nya statsbidragssystemet, skolledar- och personallagsutbildningarna, de lokala och regionala planeringsråden, ung-

domspropositionen, elevens och föräldrars medinflytande i skolan, för att bara ta några exempel. Besluten på dessa punkter har tillsammans taget gjort det möjligt att nå ytterligare en bit på vägen mot en decentraliserad skola.

Det är inte utan tillfredsställelse som vi som centerpartister nu noterar att dagens båda beslut som genomgående tema har begreppet decentralisering. Vi är inte ute efter att på något sätt ensamma ta åt oss äran av detta, för i dessa avseenden är alla helt överens. Vi konstaterar bara att de många årens kamp för ett decentraliserat samhälle nu börjar bära frukt även på skolans område.

Varför är det då så viktigt med ett decentraliserat beslutsfattande och en möjlighet till lokal påverkan? Låt mig ge några exempel.

Nog är det väl rimligt att utbildningsbeslut som är av regionalpolitisk och arbetsmarknadspolitisk betydelse för den egna regionen kan fattas på regional nivå, dvs. i det här fallet av länsskolnämnden.

Nog är det väl rimligt att skolutveckling i alla dess former, som är så beroende av personalens engagemang, av elevernas och föräldrarnas intresse och av ett helhjärtat stöd och resurstilldelning från lokala politiska beslutsfattaressida, också kan ges en lokal förankring i den egna kommunen, i det egna rektorsområdet och i den egna skolenheten.

Herr talman! Mycket mer vore att säga om den övergripande betydelsen av dessa beslut, men låt mig ändå övergå till några av de socialdemokratiska reservationerna.

När det gäller sammansättningen av skolöverstyrelsens styrelse är det bara att konstatera att vi har skilda uppfattningar. Enligt vår bestämda mening tas allmänintresset bäst till vara av förtroendevalda ledamöter och inte av företrädare för olika partsintressen. Detta gäller såväl representanter för arbetsmarknadens parter som representanter för elever och föräldrar. Och vi anvisar både i propositionen och i utskottsbetänkandet andra former för medverkan av partsintressena.

När det så gäller grunderna för tillsättning av tjänster vid länsskolnämnderna vill jag bara konstatera att ungefär samma önskemål om personalens kompetens kommer till uttryck såväl i propositionen och betänkandet som i reservationen. Skillnaden är att reservanterna vill snäva in möjligheterna genom att ställa bestämda krav på viss kompetens. Jag undrar om inte reservanterna dessutom har förbisett det förhållandet att vi i stort sett redan har den personal anställd som också kommer att vara verksam efter den 1 juli 1982.

Herr talman! Övriga reservationer som är fogade till betänkandet kommer senare att bemötas av Ylva Annerstedt, och jag ber att få yrka bifall till utskottets hemställan på samtliga punkter.

Anf. 10 LENA HJELM-WALLÉN (s) replik:

Herr talman! Larz Johansson har fel i att arbetsmarknadens huvudorganisationer i detta sammanhang skulle representera partsintressen. De har tidigare varit representerade i skolöverstyrelsens styrelse liksom i andra

lekmannastyrelser såsom företrädare för allmänintressen, och det är som sådana de också fortsättningsvis skulle finnas där. Vi menar att det är allvarligt att de borgerliga partierna ser med sådan ovilja på det demokratiska arbete som utförs inom arbetsmarknadens huvudorganisationer. Vi menar att det har varit en styrka för svensk demokrati att dessa organisationer vidgat sitt arbete att inte bara omfatta rent fackliga frågor utan också landets intressen i stort. Utskottsmajoriteten uttalar en ovilja mot deras sätt att arbeta, närmast ett förakt, när man på det här sättet ser till att de kastas ut från skolöverstyrelsens styrelse. Vi ser på ett helt annat sätt på deras arbete och på behovet av att få in det de står för också i verkets styrelse.

Dessutom strider regeringens och utskottsmajoritetens förslag mot en nära nog enhällig remissopinion. Det var ytterst få som ställde upp för det förslag som regeringen har lagt. Länsskolnämnden i Sörmlands län t. ex., som Larz Johansson borde känna till eftersom han ingår i den, ställde upp för den linje som vi går på och inte för den linje som regeringen valt.

Då det gäller den andra frågan, beträffande kompetenskraven för dem som skall arbeta i länsskolnämnderna, ser jag det som mycket anmärkningsvärt att utskottsmajoriteten, när man besvarar vårt motionskrav, över huvud taget inte nämner angelägenheten av att personalen skall ha erfarenhet från utvecklingsarbete, utvärderingsarbete och lagarbete. Det är någonting som vi menar är helt avgörande för att det fältarbete som länsskolnämnderna skall uträtta kommer att uppfylla de höga krav som vi nu ställer på det.

Anf. 11 LARZ JOHANSSON (c) replik:

Herr talman! Vi skiljer oss uppenbarligen åt på fler sätt än vad jag försökt beskriva inledningsvis.

Nu står Lena Hjelm-Wallén upp och säger att arbetsmarknadens huvudorganisationer inte företräder några partsintressen. Jag tillåter mig ändå betvivla det. Jag menar att de i allra högsta grad företräder partsintressen i det här fallet. Då har jag bara att upprepa vad jag redan konstaterat, nämligen att vi tror att allmänintresset – som Lena Hjelm-Wallén sedan återkom till – företräds bäst av förtroendevalda ledamöter.

Att bland remissinstanserna exemplifiera med länsskolnämnden i Södermanlands län kan vara både intressant och litet kuriöst. Men skulle kunna ta det som ett uttryck för hur det kan gå när partsintressena är starka. Om man ser på det yttrandet kan man konstatera att reservanterna är flera än dem som fattat det s. k. majoritetsbeslutet. Så underliga är våra beslutsordningar i länsskolnämnderna att resultatet kan bli sådant.

Vi ser också litet olika på frågan om personalen och personalens kompetens. Även om det är mycket som skiljer oss åt, har Lena Hjelm-Wallén och jag ändå det gemensamt att vi vid sidan av våra riksdagsuppdrag också är ordförande i var sin länsskolnämnd. Och vi har uppenbart litet olika tilltro till länsskolnämndernas personals möjligheter och kompetens när det gäller att genomföra de beslut som vi i övrigt varit så ense om.

Anf. 12 LENA HJELM-WALLÉN (s) replik:

Herr talman! I den senare frågan är det så, att vi nu lägger på länskolnämnderna nya uppgifter av mer pedagogiskt utvecklande slag. När man gör det är det väldigt underligt att man inte samtidigt ser till att kompetenskraven på den personal som skall arbeta med detta överensstämmer med uppgifterna.

Beträffande SÖ:s styrelse vidhåller jag att arbetsmarknadens huvudorganisationer inte finns med där som partsintressen. Det gör de inte i någon av lekmanorganens styrelser. Och de har inte gjort det i SÖ:s styrelse tidigare heller. De har företrätt allmänintressena. Detta är angivet helt klart i alla förarbeten, och så borde det vara också fortsättningsvis.

Den situation man nu kommer i – när man helt politiserar de förvaltande och planerande uppgifter som SÖ har – är mycket olycklig. Det är riktigt att frågor om policy och politisk styrning skall läggas på regeringen och riksdagen, men verkets ledning skall inte politiseras på det här sättet.

Anf. 13 LARZ JOHANSSON (c) replik:

Herr talman! Jag tror att man ställer ett näst intill orimligt krav på de personer som det här kan vara fråga om. Om man sitter i skolöverstyrelsens styrelse som representant för en huvudorganisation och samtidigt exempelvis – utan att jag på något sätt kritiserar person – är ordförande i ett av Sveriges största lärarförbund, tror jag att det är mycket svårt och ett näst intill orimligt krav på den människan att bortse från partsintressena i sammanhanget.

Anf. 14 YLVA ANNERSTEDT (fp):

Herr talman! Förslaget i proposition 107 om den statliga skoladministrationen är ett fullföljande av tanken på en långt gående decentralisering av ansvaret för skolans organisation och resursanvändning. Tidigare steg i den riktningen har varit beslut om reformering av skolans inre arbete, ett nytt statsbidragssystem samt den nya läroplanen för grundskolan, som folkpartiregeringen utarbetade 1979.

Det blir nu en central politisk nivå – regering och riksdag – som fastställer mål och riktlinjer, anger de intentioner som skall styra verksamheten och utvecklingen av barn- och ungdomsskolan och även fattar beslut om ekonomiska resurser till verksamheten.

De viktigaste uppgifterna för den centrala skoladministrativa nivån – skolöverstyrelsen – blir att ta ansvar för att de fastställda målen förverkligas. Ett område som också poängteras speciellt i propositionen är en utökad utvärdering av verksamheten, att följa upp pedagogisk utveckling och ekonomiska konsekvenser.

Den regionala administrativa nivån – länskolnämnderna – skall fungera som SÖ:s fältorganisation och ansvara för att utveckla, samordna och planera skolväsendet i länet.

Den kommunala nivån får ett långt gående driftansvar för att de fastlagda målen förverkligas. Samtidigt får man stora möjligheter att utforma

Onsdagen den
3 juni 1981

*Skolforskning
och skoladmini-
stration, m. m.*

verksamheten och den pedagogiska utvecklingen så att de lokala förutsätt-
ningarna utnyttjas maximalt.

Ett ökat lokalt ansvarstagande får dock inte inkräkta på elevernas rätt till
en likvärdig utbildningsstandard i hela landet. Det finns alltså en bestämd
gräns för hur långt decentraliseringen kan drivas. Såväl i den nya läroplanen
som i den nu aktuella propositionen och i utskottsbetänkandet betonas starkt
strävan att säkra ett fast statligt grepp om de styrinstrument som garanterar
en likvärdig utbildningsstandard för barn och ungdom oavsett var i landet de
bor. Det finns en stor enighet kring detta i utskottet.

Likaså poängteras regeringens och riksdagens ansvar för att skolan ger
erforderlig hjälp till elever med svårigheter och särskilda behov.

Statliga instrument behövs också för att slå vakt om elev- och personal-
medverkan i skolan, arbetsättets utveckling, samarbetet mellan hem och
skola och samarbetet mellan skola och arbetsliv.

Principen som skall vara vägledande för skolpolitiken är alltså: lokal frihet
i allt som rör den praktiska uppläggningsen av skolans verksamhet, men ett
fastare grepp om sådana instrument som är av strategisk betydelse för att
förverkliga rikspolitiska beslut om skolan.

Jag instämmer i de synpunkter om skolöverstyrelsens styrelse som Larz
Johansson har anfört. Därutöver vill jag kraftigt understryka att det står
varje verkstyrelse fritt att med sig adjungera representanter ur grupper som
man önskar samråda med. I det sammanhanget kommer representanter för
elever och föräldrar naturligt in. Självfallet har den aktiva Hem och
skola-rörelsen, liksom eleverna, viktiga synpunkter att tillföra skolans
verksamhet. Skillnaden mellan utskottets hemställen och reservationen är i
denna del därför snarast akademisk.

I samband med vissa personaladministrativa frågor diskuteras i proposi-
tionen också meritvärderingssystemet vid lärartillsättningar. Stor enighet
synes råda om behovet hos myndigheter och organisationer av ett poäng-
mässigt meritvärderingssystem. Det finns ett starkt samband mellan ett
formaliserat poängmässigt meritvärderingssystem och betygsättning i lärar-
utbildningen.

Debatten om de graderade betygen har länge varit livlig. 1970 tillsatte SÖ
en arbetsgrupp med uppgiften att analysera och utreda behovet av betyg i
lärarutbildningen. Gruppen ansåg att de skäl som talade för betyg vägde
tyngre än de skäl som talade emot sådana.

Lena Hjelm-Wallén sade att vilja saknas i departementet att ta itu med den
här frågan. Så är inte fallet. Föredraganden aviserar tvärtom att betygsfrågan
kommer att behandlas i propositionen om vissa lärarutbildningsfrågor. Hon
avvisar emellertid redan nu ett system som skulle innebära att man endast tog
hänsyn till antalet tjänsteår vid lärartillsättningar.

Gällande befordringsgrunder är i dag:

1. undervisningsskicklighet och nit,
2. kunskap och färdigheter i ämnen som hör till tjänsten eller på annan
grund kan vara av betydelse vid tjänstens utövande,
3. längden av väl vitsordad tjänstgöring.

Härutöver skall också hänsyn tas till meriter som inte poängmässigt kan värderas – populärt kallade den fjärde befordringsgrunden.

I reservation 1 vid utbildningsutskottets betänkande 38 anser socialdemokraterna dels att man vid tillsättningar skall ge större tyngd åt studier efter grundutbildningen, dels att pedagogiskt utvecklingsarbete skall poängbedömas och meritvärderas.

Utskottet har gjort den bedömningen att det är omöjligt att poängvärdera allt som kan anses vara meriterande för en lärare. En rad praktiska hinder finns för att rättvist göra en sådan värdering. Hur skall man t. ex. meritvärdera om en lärare har deltagit i försöksverksamhet – ett av de exempel som socialdemokraterna tar upp i sin motion. Skall vilka försök som helst värderas oavsett omfattningen? Skall man göra skillnad mellan försök som har haft en lyckosam utveckling och försök som inte har haft det? Det finns alltså en rad praktiska skäl emot förslaget.

Enligt skolförordningen har tillsättningsmyndigheten skyldighet att ta hänsyn till icke poängvärderade meriter som den sökande önskar åberopa. Enligt utskottets uppfattning är det inte i skolförordningens anda, om man grovt schablonmässigt räknar fram en meritpoäng som automatiskt skulle bli utslagsgivande vid lärartillsättningar.

I reservation 3 vid samma betänkande vänder sig minoriteten mot att företrädare för småföretagsamhet inom lantbruk, hantverk, service och kooperation i olika former skall beredas plats i det centrala planeringsrådet.

I en situation när skolan måste vidga alla möjligheter till förbättrade kontakter med arbetslivet finner utskottet det inte tillfredsställande att dessa grupper inte skulle beredas tillfälle att delta i utformningen eller uppläggningsen av skolans arbetslivskontakter. Det är alltså angeläget att SHIO-Familjeföretagen och LRF blir representerade i det centrala planeringsrådet.

Fru talman! Med hänvisning till vad jag har anfört vill jag yrka avslag på de socialdemokratiska reservationerna och bifall till utskottets hemställan på samtliga punkter.

Under detta anförande övertog förste vice talmannen ledningen av kammarens förhandlingar.

Anf. 15 LENA HJELM-WALLÉN (s) replik:

Fru talman! Det verkar något underligt när Ylva Annerstedt talar om det fina samarbetet mellan hem och skola och utvecklandet av elevdemokratin, samtidigt som utskottsmajoriteten avstyrker de motioner som vill ha in representanter för elev- och föräldraorganisationer i SÖ:s styrelse. Att det skulle vara närmast en akademisk fråga huruvida vi här i riksdagen beslutar om de skall adjungeras eller inte är ett helt nytt tänkande som inte kommer fram i utskottets betänkande. Där uttalar majoriteten ett blankt avstyrkande av motionerna. Det är anledningen till att vi har reserverat oss. Hade

Onsdagen den
3 juni 1981

*Skolforskning
och skoladmini-
stration, m. m.*

utskottsmajoriteten resonerat på annat sätt hade vi kunnat enas på den punkten.

Angående lärarutbildningsbetygen säger Ylva Annerstedt att sista ordet inte är sagt och att man återkommer i samband med en lärarutbildningsproposition. Det hoppas jag verkligen. Det går inte att behandla lärarutbildningen utan att ta upp betygsfrågorna. Men då får vi en underlig behandlingsordning. Vi tar i dag ställning till en hel del av betygsfrågorna. Det hade varit bättre att samtliga dessa frågor behandlades vid ett och samma tillfälle. Meritvärderingsfrågorna har ett direkt samband med betygsfrågorna.

Jag hoppas att det Ylva Annerstedt nu säger skall innebära att man faktiskt tar tag i frågan om de graderade ämnesbetygen och att det kan bli en uppluckring av dessa – och helst en avveckling – när lärarutbildningspropositionen så småningom kommer.

Den borgerliga utskottsmajoriteten vill tydligen öka storleken hos det centrala planeringsrådet avsevärt för att bereda utrymme för flera intressenter. När SÖ:s styrelse diskuterades, var man från borgerligt håll väldigt noga med att den skulle ha ganska liten omfattning för att den skulle vara arbetsduglig. Det argumentet gäller tydligen inte alls i fråga om det centrala planeringsrådet.

Anf. 16 YLVA ANNERSTEDT (fp) replik:

Fru talman! Jag tycker att Lena Hjelm-Wallén resonerar märkligt när hon menar att en stor del av det svenska arbetslivet skulle vara utestängd från de möjligheter till samråd som det centrala planeringsrådet ger. I Lgr 80 t. ex. ställs väldigt långtgående krav på att arbetslivskontakterna skall utformas allsidigt, och jag tycker att det är rimligt att företrädare för småföretagsamhet, småindustri, hantverk och service får möjlighet att bli representerade i centrala planeringsrådet. Det är ju framför allt inom de områdena som skolans arbetslivskontakter måste utvidgas och vidareutvecklas.

När det gäller ämnesbetygen har jag klart sagt ifrån – och det kan Lena Hjelm-Wallén också läsa i propositionen – att förslag kring de frågorna kommer i propositionen om lärarutbildningen. Det finns väl ingen anledning att misstro föredragandens uttalande i det sammanhanget.

Sedan kan jag inte finna att det finns någonting som hindrar en styrelse från att adjungera representanter för elev- och föräldrarorganisationer. Det gäller självklart också SÖ:s styrelse.

Anf. 17 LENA HJELM-WALLÉN (s) replik:

Fru talman! Jag anser att den borgerliga utskottsmajoriteten, när den skrev betänkandet, borde ha tänkt på att SÖ:s styrelse på egen hand kan föreslå adjungering. Vad Ylva Annerstedt säger nu är litet sent påkommet, eftersom utskottsmajoriteten ju har avstyrkt kraven på adjungering. Detta är alltså utskottsmajoritetens mening. Däremot finns det en reservation som säger att elev- och föräldrarepresentanter skall kunna adjungeras. Om Ylva

Annerstedt har den åsikten, föreslår jag att hon röstar med reservationen.

Sedan är det en sak att säga att betygsfrågan skall tas upp i lärarutbildningspropositionen så småningom – en helt annan är på vilket sätt man skall lösa denna fråga. Tänker man där minska ämnesbetygens betydelse. kanske t. o. m. avveckla dem i deras graderade form? Det är den intressanta frågan för vår del.

Beträffande SSA-råden, har det både på det centrala planet och på lokalt och regionalt plan skett en ganska olycklig utveckling. Rådens uppgifter och deras sammansättning har utvidgats allt mer och mer, så att det som egentligen var de här rådens uppgift från början – samverkan mellan skola och arbetsliv – har suddats ut. Nu tycks råden vara något slags "Mädchen für alles". Detta är ingen bra utveckling.

Anf. 18 YLVA ANNERSTEDT (fp) replik:

Fru talman! Det vore väl märkligt om de senaste tio årens diskussioner kring de graderade betygen skulle ha gått fullständigt spårlost förbi och man i departementet inte skulle göra några ansträngningar att komma till rätta med den tveksamhet och det motstånd som har funnits och finns mot betygen. Jag har alltså fullt förtroende för att man i den kommande propositionen kommer att behandla betygsfrågan på ett sätt som kan tillfredsställa de flesta intressenter i frågan.

När det sedan gäller planeringsorganen säger Lena Hjelm-Wallén att deras verksamhet har fått en mycket olycklig utveckling. Det kan man inte lasta de tillkommande näringslivsrepresentanterna för, utan det blir snarast en uppgift för råden att reformera sitt arbete och ge det en bättre inriktning mot det som de syftar till. Detta är ingen anledning att utesluta representation för en stor del av det svenska arbetslivet.

Anf. 19 MARGOT WALLSTRÖM (s):

Fru talman! "Bedrövligt!" tycker jag är bästa benämningen på regeringens handläggning av frågan om de graderade betygen i lärarutbildningen. I tio års tid har frågan varit diskuterad och utredd, men ända sedan LUT, lärarutbildningsutredningen, 1977 presenterade sitt förslag om att avskaffa de graderade betygen har den "politiska handlingskraften" använts till att gräva ner ärendet eller till bortförklaringar.

"Bedrövligt!" är likaledes rätt etikett på det förslag till lösning som presenteras i regeringspropositionen om den statliga skoladministrationen. Där tänkte man till, men inte tillräckligt, eftersom förslaget blev att avskaffa betygen, men *enbart* i lärarskicklighet. Dessutom skulle betygen tas bort *helt och hållet*, och det är det hittills ingen som ens har föreslagit. Att betygen "godkänd" resp. "icke godkänd" skall finnas kvar har inte ifrågasatts. Nåväl, det senare rättas nu till i utbildningsutskottets betänkande. I övrigt bara upprepas regeringens få argument för att behålla de graderade betygen i ämnesteori. För det första sägs att det finns en positiv överensstämmelse mellan betygen i ämnesteori och lärarskicklighet, dvs. att den som har högt

betyg i ämne-teori ofta också har det i lärarskicklighet. Det argumentet kommer nog från LUT 74, men där påpekades också att korrelationen – alltså överensstämmelsen – inte är +1; det finns t. ex. i klasslärarutbildningen lärare som har högsta betyg i lärarskicklighet men inte spetsbetyg i ämne-teori. Dessutom sade utredningen att om spetsbetygen slopas i lärarskicklighet men behålls i ämne-teori, leder det till att de ämne-teoretiska kunskaperna får relativt större vikt än nu vid tillsättning av lärartjänst. Det stämmer dåligt med uppfattningen att den praktisk-pedagogiska utbildningen bör få ökad tyngdpunkt och vikten av att läraren skall vara allmänpedagogiskt kompetent.

För det andra använder utskottet svårigheterna med meritvärdering som ett argument för att behålla de graderade betygen i lärarutbildningen. Ja, nog är det bedrövligt att regeringen inte ännu har lyckats lösa den frågan! Det är inget annat än brist på vilja. Den framtida ämne-teoretiska lärarutbildningen kommer antagligen att använda nya arbetsformer och få delvis nytt innehåll och ny struktur. Med tanke på detta ansåg redan LUT 74 att det i framtiden skulle bli omöjligt med graderad betygsättning. Om nu spetsbetygen behålls enbart i ämne-utbildningen, är det risk för att det nya meritvärderingssystem som nu skall utarbetas måste revideras snart igen. Ett slopande av de graderade betygen i lärarskicklighet bör alltså leda till att även motsvarande betyg i ämne-teori slopas.

Fru talman! Sakfrågan om de graderade betygen i lärarutbildningen hade tjänat på att behandlas i sitt rätta sammanhang, dvs. i samband med en proposition om lärarutbildningen. Då hade den här halvmesyren kunnat undvikas och riksdagen fått ta ställning till ett väl genomarbetat förslag. Tyvärr är det fortfarande nödvändigt med ytterligare utredning och överläggning med berörda parter för att man skall kunna skapa ett meritvärderingssystem som bygger på ett slopande av de graderade betygen i *både* ämne-teori och lärarskicklighet.

Efter att ha lyssnat på utskottets talesman här skulle jag vilja ha svar på ett par frågor:

1. Vad vinner man egentligen med den föreslagna förändringen av betygsättningen i lärarutbildningen?
2. Anser utskottets talesman att man nu har tagit hänsyn till den mycket starka opinionen mot graderade betyg?

Fru talman! Med detta yrkar jag bifall till s-reservationen 1 vid utbildningsutskottets betänkande 38.

Anf. 20 YLVA ANNERSTEDT (fp) replik:

Fru talman! Margot Wallström säger att det är lämpligt att vi, i samband med att det kommer en ny lärarutbildning med annan inriktning, får ta ställning till ett nytt betygssystem. Det är precis vad föredraganden aviserar i propositionen. I propositionen görs överväganden om betygssystemet vid lärarutbildningen.

Det är alltså inte så att man bortser från eller struntar i svårigheterna. Men

man anser att frågan skall lösas i sitt rätta sammanhang, och det är därför som den tas upp i den aviserade propositionen.

Anf. 21 MARGOT WALI.STRÖM (s) replik:

Fru talman! Ylva Annerstedt svarade inte på mina frågor. Vad vinner man egentligen med den föreslagna förändringen beträffande betygsättning vid lärarutbildningen? Den andra frågan var om man nu anser sig ha tagit hänsyn till den mycket starka opinionen mot graderade betyg.

Anf. 22 YLVA ANNERSTEDT (fp) replik:

Fru talman! Det kan inte ha undgått Margot Wallström att frågan om betygsättning vid lärarutbildningen inte är löst i och med dagens beslut. Det har heller ingen påstått. Det aviseras ju också att man skall återkomma med förslag i betygsfrågorna.

Margot Wallström kan inte heller vara okunnig om de utomordentligt svåra, faktiska hinder som det innebär att fullständigt slopa dagens system för betygsättning, samtidigt som man har kvar ett poängmässigt mycket formaliserat meritvärderingssystem. Det finns ju, som jag sade tidigare, ett mycket starkt samband mellan dessa två saker. En övervägande opinion bland myndigheter och övriga berörda anser också att poängsättningen skall vara kvar när det gäller att värdera meriter.

Anledningen är naturligtvis att det ofta är så, att ett stort antal befattningshavare vid ett och samma tillfälle söker en mängd tjänster. Det skulle innebära en enorm arbetsbörda för myndigheterna att t. ex. intervjua eller på annat sätt värdera de sökandes meriter vid ett slopande av det poängmässiga meritvärderingssystemet. Det finns alltså många överväganden att göra.

Det har också hävdats att det är rimligt med någon form av schablonmässig meritvärdering, eftersom tjänsternas innehåll är så likartat. Jag kan bara understryka att överväganden av skilda slag beträffande betygssystemet kommer att göras i lärarutbildningspropositionen. Margot Wallström får vänta till dess. Det är alltså inte alls fråga om att inte ta tag i frågan eller att strunta i den. Tvärtom pågår arbetet på att försöka lösa den.

Anf. 23 MARGOT WALI.STRÖM (s) replik:

Fru talman! Det låter ju bra att i varje fall Ylva Annerstedt ställer sig bakom kravet på att reda ut frågan om graderade betyg även i ämne teori. Vi får alltså hoppas att det förslag som så småningom kommer, går ut på att *avskaffa* de graderade betygen även i ämne teori.

Jag vet mycket väl att regeringen sedan 1977, när LUT hade presenterat sitt förslag om de graderade betygen, har arbetat med den svåra frågan om meritvärdering. Men jag är kritisk till det sätt på vilket man har gjort det. Frågan har nämligen bollats fram och tillbaka. Enligt min mening har ärendet förhållats ända sedan 1977. Det är kanske därför som jag inte heller har alltför stor tilltro till den kommande propositionen. Men det låter, som sagt, bra att

Nr 156

Ondsdagen den
3 juni 1981

*Skolforskning
och skoladmini-
stration, m. m.*

Ylva Annerstedt ställer sig bakom kravet från lärarorganisationer och från en i stort sett enig opinion på att de graderade betygen skall avskaffas.

Förste vice talmannen anmälde att Ylva Annerstedt anhållit att till protokollet få antecknat att hon inte ägde rätt till ytterligare replik.

Anf. 24 GABRIEL ROMANUS (fp):

Fru talman! En ny syn på föräldrarnas roll i skolan håller på att växa fram. Det gäller både föräldrarnas inflytande över skolan och föräldrarnas medverkan i skolan. Ett första viktigt steg för att ge föräldrarna större inflytande över skolan togs strax före jul, när riksdagen godkände förslaget om samrådskyldighet för rektor och pekade på möjligheten att inrätta skolkonferenser, där elever, föräldrar och personal tillsammans skall avhandla viktiga frågor. Man kan konstatera att Sverige fortfarande ligger efter de andra nordiska länderna när det gäller föräldrarnas inflytande i skolan, men här togs ett första viktigt steg. Jag hoppas att skolkonferenser nu kommer att inrättas i varje skola, så att vi får ett verkligt fint lokalt samarbete.

Man börjar också alltmer bli enig om att föräldrar skall ses som en tillgång för skolan. Kontakterna mellan hemmen och skolan skall inte ses som en kostnad, utan som en tillgång. Det betonas i läroplanen och dess mål och riktlinjer. Och det betonas ännu mer i det förslag som utredningen om närmare kontakter mellan hem och skola lade fram förra sommaren och i den utredning om föräldrautbildning som barnomsorgsgruppen kom med ungefär samtidigt.

Att föräldrarnas företrädare finns med i skolöverstyrelsens styrelse är helt i linje med denna syn på kontakterna mellan hemmen och skolan. Och det är väl egentligen överflödigt att säga att det också är angeläget att det finns ett nära samarbete mellan skolans ledning och elevernas egna organisationer.

Inom Riksförbundet Hem och skola har den suppleantplats som förbundet på senare tid har haft i skolöverstyrelsens styrelse varit mycket uppskattad. Det är inte framför allt rösträtten vi har varit ute efter, utan just att få insyn och kunna delta i styrelsens arbete.

I en motion i anslutning till den proposition om skolöverstyrelsen som vi nu diskuterar har jag därför föreslagit att elev- och föräldraorganisationerna skall få nominera företrädare till var sin suppleantplats. Det skulle de kunna göra oavsett vilken av de två huvudmodeller för styrelsens organisation som väljs. Någon tycker kanske att det är underligt att föräldrarna skall kunna nominera en suppleant för Landstingsförbundets representant, men så sker faktiskt i dag. Och det har inte vållat några problem, såvitt vi har kunnat uppfatta.

Jag är naturligtvis besviken över att förslaget inte har tagits upp, varken av utskottet eller reservanterna. Men som har framgått av diskussionen finns det litet mer uttalad förståelse för behovet av deltagande av elever och föräldrar i skolöverstyrelsens styrelse i den socialdemokratiska reservationen

2 till utbildningsutskottets betänkande 38. I denna reservation uttalar socialdemokraterna sig direkt för att elev- och föräldraorganisationerna skall bli adjungerade till skolöverstyrelsens styrelse. En sådan lösning skulle tillgodose det väsentliga för i varje fall Hem och skola, nämligen att få insyn och att få rätt att vara med i styrelsens arbete.

Jag noterade med glädje de positiva ord som Ylva Annerstedt sade när hon å utskottets vägnar talade om det naturliga i att adjungera elev- och föräldraorganisationerna. Men eftersom det i reservationen finns klart uttalat att föräldra- och elevorganisationerna bör delta i skolöverstyrelsens styrelsearbete, kommer jag för säkerhets skull att stödja den, när frågan om elev- och föräldrainflytandet ställs under särskild proposition. Och jag vill vädja till de många ledamöter som är medlemmar eller aktiva i Hem- och skola-rörelsen att, oberoende av partitillhörighet, i denna omröstning göra på samma sätt som jag.

Anf. 25 I.ENA HJELM-WALLÉN (s) replik:

Fru talman! Jag är naturligtvis glad och tacksam för att Gabriel Romanus ger oss rätt i den socialdemokratiska tolkningen av hur den borgerliga utskottsmajoriteten har behandlat frågan om elev- och föräldrarepresentation i SÖ:s styrelse. Det är en likgiltig inställning till representation för de grupperna. Utskottsmajoriteten har avstyrkt motionerna, och vi har fått lov att reservera oss. Det är alltså så att elevorganisationerna samt Hem och skola och dess ordförande Gabriel Romanus i denna fråga får lov att lita till socialdemokraterna i riksdagen.

Anf. 26 RAUL BLÜCHER (vpk):

Fru talman! I den vpk-motion som gäller propositionen om skolforskningen varnar vi för att den föreslagna nya indelningen i sakområden inom skolöverstyrelsen kan begränsa den fortsatta skolforskningen till det schablonmässiga. Forskningsuppgifter som i dag är angelägna kan då komma att hamna emellan eller tvärs över de tänkta nya sakområdena.

Erfarenheterna av den hittills bedrivna skolforskningen är inte uppmunt-
rande för vetenskapliga framsteg på området. Skolöverstyrelsen har hittills dominerat och styrt denna forskning, och forskningen har vägletts av kortsiktiga bedömningar. De kritiska och övergripande perspektiven har fått stå tillbaka.

Som belägg för det resonemanget anför vi i motionen ett citat ur en mycket kritisk skrift av professorerna Karl-Georg Ahlström och Erik Wallin, där det klart utsågs att en mot skolöverstyrelsens grundsyn kritisk forskning inte får stöd utan i stället hindras. Hindret ligger enligt de båda kritikerna däri att den kritiska forskningen inte kan inordnas i de av skolöverstyrelsen prioriterade problemställningarna.

Därför väcker vi i motionen frågan, om inte skolforskningen nu i stället borde frigöras från skolöverstyrelsen. Det är inte svårt att få instämmanden från alla håll i att det finns stora och svårlösta problem i dagens skola. Det finns en fortgående och ökande segregation inom grundskolan, där en

Onsdagen den
3 juni 1981

*Skolforskning
och skoladmini-
stration, m. m.*

utsortering och utslagning av elever sker på grund av klasstillhörighet och social bakgrund. Men vi är alls inte överens, från skilda politiska utgångspunkter, vare sig om orsakerna eller om hur denna företeelse skall angripas och förändras.

Det går helt visst också att få bred samstämmighet kring konstaterandet att grundskolan i dag lyckats dåligt med att ge våra barn tillräckliga kunskaper. Men vi är djupt oense om den önskade kunskapens innehåll.

Skolsituationen i dag är fylld av dagliga konflikter och arbetsstörningar. Det är också de flesta överens om. Men inriktningen av de lösningar vi vill pröva är vi inte överens om – här går meningarna starkt isär.

Det är på dessa och andra problemområden som skolforskningen kan vägleda fortlöpande och framtida ställningstaganden. Men redan i fråga om valet av kritiska teorier som utgångspunkter för forskningen har vi givetvis olika meningar och olika mål, med tanke på samhället som helhet.

Risken med en byråkratystyrd forskning ligger givetvis i att den överdrivna försiktigheten och opportunisten ödelägger vetenskapligheten och hindrar renodling av kritiska perspektiv. Det inrymmer också en risk för att oförenliga teorier till förfång för vetenskapligheten blandas med syftet att tillfredsställa lika oförenliga politiska mål.

Det är alltför lätt att dölja de rådande maktstrukturerna bakom den förment sakliga och oberoende ställningen hos ett statlig ämbetsverk. Politiska partier kan möjligen kompromissa. Men oförenliga kraftintressen kan aldrig jämkas samman. Det gäller också när vi väljer framtid och utveckling för skolan. Därför är skolforskningens inriktning och valen av problemställningar politiska frågor. En väg att demokratisera valen av problemställningar för denna forskning skulle då kunna vara att låta de politiska partierna använda en del av pengarna för forskning på skolans område. En annan väg vore att ett helt politiskt beredningsorgan med företrädare för samtliga riksdagspartier inrättades för att garantera en allsidighet i skolforskningen.

Fru talman! Den fortlöpande debatten om skolans mål är nödvändig. Det är därför en ljuspunkt i den proposition vi nu behandlar att skolöverstyrelsen föreslås att i fortsättningen bidra med underlag för förändringar och utveckling av mål och strategier. Det är då också att hoppas att avsikten är att dessa underlag skall publiceras fortlöpande för att stimulera debatten.

I propositionen påtalas med rätta den "betydande frihet som nu råder att tolka riksdagens läroplansbeslut i skilda riktningar". Detta är givetvis ett problem, oavsett vilka mål riksdagens majoritet har uppställt. Därför borde också riksdagens beslut när det gäller läroplaner och annat tillåtas gå längre och bli mer detaljerade i fortsättningen. För att ge underlag för sådana politiska beslut skulle framdeles även en särskild parlamentarisk grupp, fristående från skolöverstyrelsen, kunna fylla en viktig uppgift.

Fru talman! Jag yrkar bifall till motionerna 2005 och 2010 av Lars Werner m. fl.

Utbildningsutskottets betänkande 1980/81:37

Mom. 1 (riktlinjer för skolforskningsområdet)

Utskottets hemställan bifölls med 293 röster mot 16 för motion 2005 av Lars Werner m. fl. i motsvarande del.

Mom. 2 (riktlinjer beträffande verksamhets- och planeringsformer för skolforskningen)

Utskottets hemställan bifölls med 293 röster mot 16 för motion 2005 av Lars Werner m. fl. i motsvarande del.

Mom. 6 (uttalande om en förändrad inriktning m. m. av ledigblivande tjänst som professor i pedagogik)

Utskottets hemställan bifölls med 155 röster mot 154 för reservation 1 av Stig Alemyr m. fl.

Mom. 12–15 (organisationen för personalutveckling)

Utskottets hemställan bifölls med 154 röster mot 153 för reservation av Stig Alemyr m. fl.

Mom. 16 (samordning av lärarutbildningen)

Utskottets hemställan bifölls med 293 röster mot 16 för motion 2005 av Lars Werner m. fl. i motsvarande del.

Övriga moment

Utskottets hemställan bifölls.

Utbildningsutskottets betänkande 1980/81:38

Mom. 1 (riktlinjer för den statliga skoladministrationens roll och uppgifter på central och regional nivå)

Utskottets hemställan bifölls med 293 röster mot 16 för motion 2010 av Lars Werner m. fl. i motsvarande del.

Mom. 2 (läroplaner för lokalt arbetsmarknadsanknutna specialkurser i gymnasieskolan)

Utskottets hemställan bifölls med 293 röster mot 16 för motion 2010 av Lars Werner m. fl. i motsvarande del.

Mom. 10 och 11 (betyg i ämnesteorier i lärarutbildningen och meritvärdering)

Utskottets hemställan bifölls med 155 röster mot 154 för reservation 1 av Stig Alemyr m. fl.

Nr 156

Onsdagen den
3 juni 1981

*Skolforskning
och skoladmini-
stration, m. m.*

*Ändring i aktie-
bolagslagen*

Mom. 14, 18 och 23 (riktlinjer för skolöverstyrelsens och länskolnämndernas organisation och personalresurser)

Utskottets hemställan bifölls med 293 röster mot 16 för motion 2010 av Lars Werner m. fl. i motsvarande del.

Mom. 15

Adjungering av företrädare för föräldra- och elevorganisationerna i skolöverstyrelsens styrelse

I en förberedande votering biträddes reservation 2 av Stig Alemyr m. fl. i motsvarande del med 142 röster mot 16 för motion 2010 av Lars Werner m. fl. i motsvarande del. 151 ledamöter avstod från att rösta.

I huvudvoteringen bifölls reservation 2 av Stig Alemyr m. fl. i motsvarande del med 155 röster mot 153 för utskottets hemställan.

Mom. 15 i övrigt

I en förberedande votering biträddes reservation 2 av Stig Alemyr m. fl. i motsvarande del med 145 röster mot 16 för motion 2010 av Lars Werner m. fl. i motsvarande del. 148 ledamöter avstod från att rösta.

I huvudvoteringen bifölls utskottets hemställan med 155 röster mot 154 för reservation 2 av Stig Alemyr m. fl. i motsvarande del.

Mom. 16 (centralt planeringsråd)

Utskottets hemställan bifölls med 155 röster mot 154 för reservation 3 av Stig Alemyr m. fl.

Mom. 21 (grunder för tillsättning av vissa tjänster vid länskolnämnderna)

Utskottets hemställan bifölls med 155 röster mot 154 för reservation 4 av Stig Alemyr m. fl.

Mom. 28 (åtgärder för resurssvaga kommuner)

Utskottets hemställan bifölls med 292 röster mot 16 för motion 2010 av Lars Werner m. fl. i motsvarande del.

Övriga moment

Utskottets hemställan bifölls.

5 § Ändring i aktiebolagslagen

Föredrogs lagutskottets betänkande 1980/81:33 med anledning av förnyad behandling om ändring i aktiebolagslagen m. m. (prop. 1980/81:146 och 1980/81:84 delvis).

Anf. 27 LENNART ANDERSSON (s):

Fru talman! Med hänvisning till den debatt som vi hade i ärendet den 25 maj ber jag att få yrka bifall till de socialdemokratiska reservationerna.

Anf. 28 JOAKIM OLLÉN (m):

Fru talman! Jag ber att få yrka bifall till utskottets hemställan på samtliga punkter.

Utskottets hemställan återfanns i lagutskottets betänkande 1980/81:28.

Mom. 1 (fattiglikvidation)

Utskottets hemställan bifölls med 155 röster mot 154 för reservation 1 av Lennart Andersson m. fl.

Mom. 2 (näringsförbud)

Utskottets hemställan med godkännande av utskottets motivering bifölls med 155 röster mot 154 för utskottets hemställan med godkännande av den i reservation 2 av Lennart Andersson m. fl. anförda motiveringen.

Mom. 3 (brottsutredning och utseende av likvidator)

Utskottets hemställan bifölls med 155 röster mot 154 för reservation 3 av Lennart Andersson m. fl.

Mom. 6 (översyn av företagsrevisionen)

Utskottets hemställan bifölls med 155 röster mot 154 för reservation 4 av Lennart Andersson m. fl.

Mom. 7 (revisors kompetens)

Utskottets hemställan bifölls med 155 röster mot 154 för reservation 5 av Lennart Andersson m. fl.

Mom. 9 (anpassning av aktiekapitalet till penningvärdeförändringen)

Utskottets hemställan bifölls med 155 röster mot 154 för reservation 6 av Lennart Andersson m. fl.

Övriga moment

Utskottets hemställan bifölls.

6 § Nedrustning m. m.

Föredrogs utrikesutskottets betänkande 1980/81:26 om nedrustning m. m.

Anf. 29 ALLAN HERNELIUS (m):

Fru talman! Frågorna om nedrustningsarbetet på internationell nivå och vad Sverige kan göra i detta sammanhang har i år föranlett sex olika motioner, partimotioner och enskilda motioner, motioner från s, vpk, m och c. Dessa motioner behandlas i utrikesutskottets betänkande nr 26, som nu föreligger. Utskottet är enigt i alla sina ställningstaganden.

Nr 156

Onsdagen den
3 juni 1981

Nedrustning m. m.

Enigheten mellan de stora partierna i denna fråga är i och för sig ingen nyhet. Av tradition har det varit så sedan Sverige i Nationernas förbund på 1920-talet började ta aktiv del i det internationella nedrustningsarbetet. I detaljer kan meningarna ibland dela sig – från moderat håll har vi stundom varnat för överdriven optimism – men om hur Sverige bör handla har enigheten i stort sett alltid varit stor. Enligt denna eniga mening bör vi med all kraft och med till buds stående medel verka för en balanserad rustningsbegränsning, rustningskontroll och nedrustning. Tyvärr har vi som en liten nation begränsade möjligheter att påverka stormakterna. Den som tror att sådana finns och att vi i kraft av någon sorts påstådd moralisk överlägsenhet skulle ha mer talerätt än andra länder är utan tvekan rudbeckianskt yverboren, ja, t. o. m. kanske en smula naiv. När Sverige har kunnat göra stora insatser har det främst berott på att en del av våra internationellt arbetande har väckt förtroende både genom sin kunnighet och skicklighet och sina talanger. Det bästa exemplet härpå är Dag Hammarskjöld, men det finns också många andra, ingen nämnd och ingen glömd.

Det hör till historiens paradoxer att i tider då människan synes ha uppnått det tidigare ouppnåeliga, erövring av rymden, och genom elektroniken utplånande av gränserna i rummet, i samma tid är risken för förstörelse och kaos genom människans egna åtgöranden större än någonsin. Vilka risker för framtiden tar vi inte med de pågående förändringarna av luftlagren! Och vilka risker medför inte kärnvapenarsenalen! Man beräknar att det i dag finns 60 000 kärnvapen med en sprängverkan av 5 ton trotyl för varje enskild människa. Allt detta är välkänt; jag behöver inte ge ytterligare exempel.

Ändå kan det vara av ett visst intresse att ta del av färska uppgifter från SIPRI:s i dagarna utkommande årsbok. Enligt denna var världens militärutgifter 1980 överstigande 500 miljarder dollar, huvuddelen genom NATO och Warszawapakten. Siffran brukar ställas i relation till hjälpen till tredje världen som är en tjugofemtedel av detta belopp. Samtidigt bör man emellertid ha i minnet att denna tredje värld under en tioårsperiod har ökat sin del av militärutgifterna till 16 % mot tidigare 9 %. Kärnvapenproven har samtidigt fortsatt. År 1980 har, fortfarande enligt SIPRI, 49 prov genomförts. Från 1945 till 1980 har 1 271 sådana prov genomförts i Förenta staterna, Sovjetunionen, United Kingdom, Frankrike, Kina och Indien.

Vad har då nu senast skett internationellt? Den andra konferensen år 1980, som skulle se över tillämpningen av icke-spridningsavtalet för kärnvapen, blev i stort sett ett misslyckande. Vid den gjordes, som SIPRI säger, "föga för att stärka fördraget". Den nu pågående europeiska säkerhetskonferensen i Madrid blir måhända något mer framgångsrik, men det vet man ännu inte. Och konferensen har blivit långt mer utdragen än vad någon kunde tänka sig när den började i fjol. Nu beräknas den avslutas först i juli månad, och frågan är om det är möjligt ens då. Den sysslar huvudsakligen med att diskutera förtroendeskapande åtgärder och förbereda terrängen för en särskild konferens härom. För en sådan konferens har Sverige anmält sitt stora intresse av att stå som värdland. Över huvud taget har den svenska

delegationen i Madrid varit uppskattat aktiv men föret har varit trögt. mycket trögt.

En ljusglimt finns att notera från en annan konferens – den konvention som har åstadkommit rörande särskilt inhumana vapen. undertecknad av ett trettiootal stater, däribland Sverige som har tagit mycket aktiv del i också denna konferens.

Som helhet har naturligtvis spänningen mellan supermakterna försvårat och hindrat nedrustningsarbetet. SALT II genomfördes icke. Ockupationen, trots avtalet, i Afghanistan spolerade tilliten för lång tid framåt. Oron i och kring Polen, som långt ifrån är avslutad utan snarare i tilltagande de senaste dagarna, verkar i samma riktning.

180 exemplar av SS-20, Sovjetunionens medeldistansrobot med tre kärnvapenstridsspetsar, ett vapen avsett för Europa och i någon mån för Kina, har lagts ut på förbanden, och NATO har meddelat sin avsikt att inom några år förbandslägga Pershing 2 och kryssningsrobotar. Dock skall först förhandlingar sökas med Sovjetunionen.

Mot denna bakgrund är det knappast förvånande att optimismen inte är stor inför FN:s extra möte om nedrustningsfrågor nästa år. Det är ej heller underligt att människorna känner berättigad oro och fruktan och att freds rörelser av olika slag växer fram i de delar av världen där sådana rörelser är tillatna. Det är som bekant icke överallt fallet.

Nu till motionerna, herr talman! Jag skall kortfattat gå igenom dessa – kortfattat därför att kammarens arbetsprogram är ansträngt och även därför att jag icke vill genom utförlig föredragning hindra kammarens ledamöter från att ta del av aktstyckena i fråga.

De motioner som väckts kan hänföras till tre grupper. Den första gruppen rör det svenska nedrustningsarbetets inriktning. Här finns en partimotion från S och en moderat motion. I båda framhålls vikten av att man noga följer den militärteknologiska utvecklingen och ägnar stor uppmärksamhet åt vapensystemens kvalitet.

Utskottet delar motionärernas mening och framhåller liksom tidigare försvarsutredningen – den nu sittande – den svenska grundsynen att nedrustningspolitiken utgör en del av den svenska säkerhetspolitiken. Utrednings- och planeringsresurserna bör inriktas på ett vidsträckt område. Övervägandena bör tillgodose behovet av beredskap och handlingsflexibilitet. Särskilda initiativ på nedrustningsområdet kan tänkas få återverkningar på vår egen säkerhetspolitiska situation.

Någon särskild utredning anser utskottet emellertid inte påkallad utan hänvisar till den basorganisation som finns samt till nedrustningsdelegationen. Utskottet förutsätter att regeringen fortsättningsvis vidtar de åtgärder som krävs för att på lämpligt sätt förstärka den långsiktiga planeringen. Därmed anser utskottet syftena med dessa motioner tillgodosedda.

Frågan om en kärnvapenfri zon i Norden behandlas i fyra motioner. I den delen konstaterar utskottet först att de nordiska länderna i dag de facto är kärnvapenfria. Danmark och Norge har sålunda ålagt sig den begränsningen

i sitt NATO-engagemang att de icke i fredstid tillåter stationering av kärnvapen på sitt territorium.

Det är att märka att Norden som geografiskt begrepp icke är kärnvapenfritt. I Östersjön patrullerar ju sovjetiska atomubåtar.

För att en kärnvapenfri zon skall komma till stånd krävs medverkan av kärnvapenmakterna. Inskränkningar i deras möjligheter att använda kärnvapen är en förutsättning för en sådan zon. Från svensk sida har därjämte hävdats att medelsdistansrobotar och tekniska kärnvapen, som är avsedda för mål inom zonen eller som är stationerade nära zonen och har så korta räckvidder att de främst är lämpade att sättas in mot mål inom zonen, bör dras bort som ett led i en överenskommelse.

Denna svenska uppfattning har vidhållits obruten under en följd av år, och utskottet åberopar en rad uttalanden härför. Uppfattningen delas av utskottet. Tidigare – i betänkandet 1979/80:22 – har utskottet och riksdagen uttalat att ett framtida kärnvapenfritt Europa borde vara en målsättning.

I dag anser utskottet det också angeläget att samtal på nytt kommer i gång för att på sikt minska den europeiska kärnvapenarsenalen. En kärnvapenfri zon i Norden skulle enligt utskottets mening kunna utgöra en länk till sådana diskussioner mellan framför allt supermakterna och de stater som har kärnvapen om en faktisk kärnvapenedrustning i ett större geografiskt område än Norden.

Denna fråga har diskuterats mellan de nordiska regeringarna vid flera utrikesministermöten och senast vid statsministermötet på Harpsund för några dagar sedan. Svensk beredvillighet att diskutera ett kärnvapenfritt arrangemang i Norden under förutsättningen att andra berörda stater är villiga att delta i en sådan diskussion kvarstår oförändrad. Enligt utskottets mening bör regeringen hålla fortsatt nära kontakt med övriga nordiska regeringar för att undersöka om en gemensam grund finns i våra länder i syfte att skapa en kärnvapenfri zon i Norden som ett led i arbetet för ett kärnvapenfritt Europa. Finns dessa förutsättningar bör arbetet gå vidare.

I vpk:s motion finns en rad andra yrkanden. De olika punkterna skall jag icke ingå på utan bara nämna några. Enligt motionen borde riksdagen uttala att en svensk nedrustning är en förutsättning för ett kraftfullt agerande för en internationell nedrustning. Utskottet har tidigare uttalat – och upprepar detta nu – att en ensidig svensk nedrustning icke skulle främja freden i världen. Förslaget från samma håll att riksdagen hos regeringen skulle hemställa om åtgärder som uttrycker Sveriges oro över och ogillande av NATO:s förhandslagring av militär materiel i Skandinavien avstyrks med den motiveringen att utskottet icke ser någon anledning att uttala bristande förtroende mot Norges agerande i sammanhanget. Norge och Danmark torde sköta de sakerna bäst på egen hand utan svenska pekpinnar.

Emellertid finns det ett annat förslag. Det har icke framförts i någon motion och har därför icke i den meningen behandlats av utskottet, men det har förekommit i pressen. Jag uttrycker nu personliga synpunkter på detta förslag: att statsmakterna skall ta fasta på möjligheten att ordna så att säga en fredsoas i Norden genom att vi sökte få ett område fridlyst. Man har i första

hand tänkt sig Sverige, men också Finland har nämnts i sammanhanget. Det förslaget är byggt på att vi i Norden genom anslutning till icke-spridningsavtalet avstått från egna kärnvapen och icke heller i fredstid tillåter stationering av kärnvapen på våra territorier. Enligt detta förslag är därför huvudsyftet att ordna en fridlysning från angrepp med kärnvapen. Detta skulle kunna ske, har det sagts, genom ömsesidig notväxling mellan nordiska länder vart för sig och kärnvapenmakterna.

Utskottet har, som sagt, icke behandlat frågan, men det har i sammanhanget anförts att ett sådant fridlysningsarrangemang, kanske till en början med deltagande endast av Sverige och Finland, har svagheter ur neutralitets- och säkerhetssynpunkt. Det är icke internationellt avtalsfäst. Att ingå i en överenskommelse med garantier av politisk natur från kärnvapenmaktens sida utan några konkreta kärnvapenreducerande åtgärder i vårt närområde torde icke vara så lyckat.

Man får icke glömma bort i detta sammanhang att sådana garantier kan vara av ringa värde. Lämnas de kan också garantmakten ställa upp vissa villkor; det är naturligt att så sker. Det kan till att börja med vara oskyldiga villkor, men det kan också vara villkor av t. ex. den arten att Sverige icke medverkar i någon aggression eller något som uppfattas som aggression. Förekommer sådana villkor – jag talar nu om en teoretisk situation – kan alltså garantmakten med stöd av dessa ålägga sig själv en inspektionsrätt och även begära konsultationer för att se om villkoren upprätthålles. Då har vi kommit i en situation som är föga lämplig enligt vårt sätt att se saken. Över huvud taget är det föga överensstämmande med svensk säkerhetspolitik, som den hittills bedrivits, att Sverige skulle göra vissa åtaganden i utbyte mot garantier som är bräckliga och osäkra. Det skulle icke gagna vare sig vår säkerhetspolitik, vår neutralitetspolitik eller vår alliansfria politik.

Herr talman! Jag yrkar bifall till utskottets förslag.

Under detta anförande övertog talmannen ledningen av kammarens förhandlingar.

Anf. 30 STURE ERICSON (s):

Herr talman! Nedrustningsfrågorna har på senare år tilldragit sig allt större uppmärksamhet. Det beror tyvärr inte på att de internationella förhandlingarna har lett till några uppmuntrade resultat – snarare tvärtom. Det är i stället ökade motsättningar mellan stormakterna och beslut om kraftigt ökade rustningar som väckt opinionen. I flera västeuropeiska länder, bl. a. Holland, Västtyskland, England och Norge, pågår nu en intensiv säkerhetspolitisk debatt. Den speglar en växande oro bland folk inför den alltmer omfattande upprustningen.

NATO-beslutet i december 1979 att tillverka och utplacera nya s. k. eurostrategiska kärnvapen blev vad som definitivt väckte den allmänna opinionen. Och det är genomförandet av det beslutet som nu står i centrum för den västeuropeiska debatten kring nedrustningsfrågorna. Det i december 1980 av norska arbeiderpartiet på nytt väckta intresset för en kärnvapenfri

zon i Norden bör ses som ett lokalt komplement till denna vidare västeuropeiska debatt.

Många i Västeuropa oroas över de långt framskridna planerna i Sovjet och USA på att under 1980-talet bygga upp arsenaler, som gör det möjligt – åtminstone teoretiskt – att föra ett s. k. begränsat kärnvapenkrig i Europa. Supermakterna tänker sig alltså att kunna föra krig mot varandra i Väst- och Centraleuropa med kärnvapen utan att direkt angripa varandra med sådana vapen.

Dessa supermaktstrategiska resonemang upplevs självfallet som ett hot i Västeuropa. Kraven riktar sig konkret mot Sovjets redan uppställda SS 20-missiler och mot planerna på att ställa upp USA-tillverkade Pershing 2 och kryssningsrobotar i flera västeuropeiska länder. Den radikala västeuropeiska vänstern agiterar nu för ett kärnvapenfritt Europa från Polen till Portugal, medan de mer praktiskt och kortsiktigt inriktade kräver att den del av NATO-beslutet från december 1979, som talar om förhandlingar med Sovjet om de eurostrategiska vapnen, nu snarast sätts i verkställighet.

Tyvärr har USA:s nya regering hittills visat föga entusiasm för några som helst nedrustningssamtal med Öst. Reagan och hans män är fullt upptagna med att dra i gång den kraftigaste upprustning USA någonsin genomfört i fredstid. Ambitionen är uppenbarligen att först skaffa USA ett odiskutabelt övertag för att sedan, från nya styrkepositioner, samtala med Sovjet om rustningsbegränsningar. Efter Helmut Schmidts senaste besök i USA verkar det dock som om det senare i år skulle kunna bli samtal mellan USA och Sovjet om de eurostrategiska vapnen.

Utrikesutskottet har i sitt betänkande nr 26 kort försökt beskriva den internationella miljö som man i de svenska nedrustningsinitiativen söker påverka i positiv riktning. Jag ser det som en framgång att vi blivit eniga i utskottet, även om det betydligt att vi socialdemokrater fått pruta på en del av våra krav. När vi inte själva har regeringsansvaret får vi vara glada varje gång vi i de här frågorna lyckas knuffa den borgerliga majoriteten i rätt riktning.

Att de här frågorna nu tillmätts ökat intresse bland riksdagspartierna beror naturligtvis inte minst på att den socialdemokratiske partiordföranden sedan i fjol höst leder en avläggare till Brandt-kommissionen, "The Independent Commission on Disarmament and Security Issues", eller i dagligt tal "Palmekommissionen". Då den bildades i september 1980 angavs att den för det första hade som mål att på längre sikt finna vägar för reella nedrustningsöverenskommelser med särskild hänsyn till FN:s generalförsamling i maj-juni 1982 och för det andra på kort sikt skulle rapportera om och kommentera aktuella nedrustnings- och säkerhetsfrågor för att rikta den internationella uppmärksamheten på de möjligheter till rustningsbegränsningar som kunde finnas. Som tredje mål angavs hjälp till att stimulera en upplyst offentlig debatt i dessa frågor.

Palmekommissionen har hittills hållit fyra möten och publicerat uttalanden om behovet av förhandlingar om SALT II och eurostrategiska vapen. Nästa möte hålls i Moskva den 12–14 juni och det därpå följande i Mexico i

september. Slutrapporten skall föreligga senast mars-april 1982.

Ett ytterligare skäl till att vi här i dag trots tidspressen får en tre timmar lång debatt i en fråga där betänkandet saknar reservationer är att förberedelserna nu startat inför FN:s andra extra generalförsamling i juni 1982.

Vi socialdemokrater sammanfattade våra synpunkter på några aktuella nedrustningsfrågor i en partimotion nr 1202 i slutet av januari. En del av våra yrkanden i den motionen har redan röstats ned av den borgerliga majoriteten. Det gällde 4 milj. kr. till folkrörelsernas och andra organisationers informationsarbete kring de internationella nedrustningsfrågorna och 1 milj. kr. till SIPRI för att förhindra en fortsatt krympning av institutets verksamhet. De borgerligas intresse för nedrustningsfrågorna här i dag hade varit mer övertygande, om de inte tidigare i vår snöpt informationsverksamheten och framtingat personalminskningar vid SIPRI.

Birgitta Hambræus och Margit Odelsparr har i motion 1082 väddjat om ökat stöd till fredsopinionen. Det är då litet märkligt att dessa båda centerpartister när riksdagen tidigare i vår behandlade den frågan i samband med utrikesutskottets betänkande nr 19 röstade mot ett ökat stöd för opinionsbildning i dessa frågor. Det berättas från olika sammankomster att fru Hambræus är ute och skryter med sitt förslag till ökat stöd för fredsopinionen. Hon glömmer naturligtvis bort att berätta att hon i riksdagen flera gånger har röstat emot ett sådant ökat stöd.

Vi har i s-motionen också ett yrkande om utredning av den svenska nedrustningspolitiken avseende Europa. Det anses besvarat med hänvisning till flera pågående studier och en försäkran att dessa studier skall redovisas i god tid före en europeisk nedrustningskonferens. Utskottet menar dessutom att utrednings- och planeringsresurserna skall inriktas på ett vidsträckt område med anknytning till de europeiska nedrustningsfrågorna. Utrikespolitiska och militära aspekter skall därvid sammanvägas till en enhet.

Den beställning utskottet på socialdemokratiskt initiativ gjorde i sitt betänkande 1979/80:4 är fortfarande riktmärke för verksamheten, skriver utskottet. Där begärde riksdagen en vidare samordning av forsknings- och utredningsresurserna liksom målmedvetna flerårsatsningar på olika projekt. Riksdagen förutsätter att regeringen vidtar de åtgärder som krävs för att förstärka den långsiktiga planeringen av våra nedrustningsinsatser.

Det här uttalandet är så nära en utredning vi kunde komma med bevarad enighet i utskottet. Det hindrar inte att vi fortfarande anser att det bästa hade varit att vi fått en utredning, där de europeiska nedrustningsproblemens anknytning till den svenska säkerhetspolitiken kunnat ingående penetreras. Det är ju den teknik som används för att sammanväga militära och politiska skäl till en enhet när det gäller övriga delar av vår säkerhetspolitik.

Jag skall bara peka på ett aktuellt exempel på hur bristen på ett samlat grepp över de här frågorna kan ge oss problem i framtiden. Det finns ett samband mellan svensk nedrustningspolitik och det faktum att vårt land exporterar krigsmateriel. Enligt en lag från 1935 får bara svenskar tillverka vapen i Sverige. Inte desto mindre beslutade AB Bofors på sin senaste

Nr 156

Onsdagen den
3 juni 1981

Nedrustning m. m.

Nedrustning m. m.

bolagsstämma den 13 maj att ge ut s. k. fria aktier, vilket inom en snar framtid kan leda till att 40 % av aktierna i vårt viktigaste vapenexporterande företag ägs av utlänningar. Det kan naturligtvis få ogynnsamma återverkningar på våra internationella relationer.

Frågan om en kärnvapenfri zon i Norden skall behandlas mer ingående av Mats Hellström efter utrikesministerns frågesvar här om en stund. Därför skall jag bara göra några korta konstateranden. Förslaget, som i sin aktuella form kommer från vårt norska broderparti, måste ses som ett inslag i den bredare västeuropeiska debatten. Det bygger på den enkla tanken att man bör söka politiskt utnyttja det faktum att Norden – och då avses naturligtvis de nordiska länderna – i dag är fritt från kärnvapen. Kan de nordiska länderna från denna utgångspunkt förhandla bort sådana kärnvapen som nu står riktade mot nordiskt område och samtidigt bidra till en uttunning av kärnvapnen i Europa, så skall vi naturligtvis göra det.

Men vägen dit blir knappast så rak och okomplicerad som en del tycks tro. Ingen del av vad som i dag är nordiskt oberoende och nordisk självständighet kan bli föremål för köpslagan i detta sammanhang. Det faktum att Norge och Danmark är NATO-medlemmar och att Finland har ett säkerhetspolitiskt avtal med Sovjet komplicerar naturligtvis bilden. Det är nog ingen dålig gissning att supermakternas förhandlingar om de eurostrategiska vapnen blir av stor betydelse för om och hur en nordisk kärnvapenfri zon skall kunna förverkligas. Dessutom krävs att Sovjet visar sin goda vilja genom att ta bort de kärnvapen på Kolahalvön och i Östersjöområdet som nu står riktade mot mål i Norden. Sker inte det, är hela tanken på en kärnvapenfri zon i Norden föga meningsfull.

Det finns sannerligen inget överflöd av goda, praktiskt genomförbara nedrustningsförslag. Därför är sådana förslag som det om en nordisk kärnvapenfri-zon så välkomna.

När det gäller de kemiska vapnen har man efter många års förhandlingar i Genève nu sakfrågorna tämligen väl definierade. Om den politiska viljan funnes bland de två supermakternas ledare, vore ett nedrustningsavtal om kemiska vapen fullt möjligt. Men tyvärr måste man vara en mycket stor optimist för att tro på ett sådant avtal inom en nära framtid. Sovjet har satsat stort på sina kemiska vapen, och USA startar nu ett program för att modernisera sina kemiska vapen. Det är tillverkning av s. k. binära kemiska vapen som nu inleds. Man talar redan i USA om behovet av att placera ut förråd av dessa nya kemiska vapen i Västeuropa. Sådana planer kommer med säkerhet att mötas av omfattande politiska protester runtom i Europa.

Vore det inte i dagens läge klokt att börja förbereda svenska förslag om geografiska zoner i Europa, fria från kemiska vapen? Dessa vapen är i regel avsedda att användas som komplement till konventionella vapen och för att temporärt göra områden som hamnar och flygfält otillgängliga för motsidan. Det är ganska lätt att upptäcka om någon för fram kemiska vapen i ett område som förklaras fritt från sådana vapen.

Förslag om att förklara en grupp stater fria från kemiska vapen bör också

kunna vinna politisk genklang. Det är svårt att politiskt motivera behovet av stora lager och andra förberedelser för kemisk krigföring. Vi bör, som jag ser det, snarast utreda om inte svenska förslag om ett Europa fritt från kemiska vapen skall föras fram i den internationella debatten.

Jag yrkar bifall till utskottets hemställan.

Nr 156

Onsdagen den
3 juni 1981

Nedrustning m. m.

Anf. 31 ALLAN HERNELIUS (m) replik:

Herr talman! Jag vill bara med anledning av det senaste anförandet säga att vi i utskottet inte känner oss knuffade i någon särskild riktning – jag vet inte vilken det skulle vara.

I fråga om utgifter är ståndpunkterna klara. Socialdemokraterna har yrkat på större anslag till bl. a. SIPRI, och detta krav har även behandlats i riksdagen. Jag vill dock säga att motiveringen för att de socialdemokratiska förslagen icke skulle bifallas bl. a. var att SIPRI befinner sig i en period av omorganisation och konsolidering. Man ville i avvaktan på vad som därvid skulle ske inte i år höja anslaget med – som jag vill minnas att det gällde – mer än en halv miljon kronor. Någon snöpning av SIPRI är det självfallet inte fråga om. SIPRI:s verksamhet är uppskattad internationellt. Det visar inte minst den framgång som dess årsböcker och övriga skrifter i allmänhet röner.

Anf. 32 STURE ERICSON (s) replik:

Herr talman! Om en tung man som Allan Hernelius känner sig knuffad eller inte är kanske inte av något större intresse i detta sammanhang. Faktum är dock att de formuleringar som finns i utskottets betänkande är helt andra än de som den borgerliga majoriteten ursprungligen hade tänkt sig. Att de dessutom har tillkommit efter ganska hårda diskussioner i utskottet är väl också bekant för Allan Hernelius.

I vad sedan gäller besparingar på SIPRI:s anslag är det ett faktum att man innevarande budgetår tvingas till en nedskärning på ungefär 10 %. Vidare innebär det anslag som redan är beslutat för nästa budgetår att man blir tvungen att skära ned sin personal med ett par tjänster. Det innebär otvivelaktigt att SIPRI inte kan utvecklas på det sätt som vore önskvärt – snarare kommer en minskning av verksamheten att ske – och det är detta som vi sökt förhindra med vårt förslag. Det är dock ett beslut som redan ligger bakom oss, och det tjänar inte mycket till att fortsätta debatten i den frågan.

Anf. 33 ALLAN HERNELIUS (m) replik:

Herr talman! Det var Sture Ericson själv som använde ordet "knuffa". Jag skulle inte ha gjort det. Jag vill tillägga att det lönar sig föga att gå in på en diskussion om olika arbetspapper i utskottsarbetet. Det har varit många sådana, och det kommer säkerligen att bli det också i fortsättningen, oavsett vilka frågor som än kommer att handläggas. Slutsatser som med dessa som utgångspunkt dras om hårdheten i diskussioner osv. vill jag inte skriva under.

Jag tycker att diskussionerna har försiggått i bästa samförstånd, och resultatet blev också enigt.

Anf. 34 GUNNEL JONÄNG (c):

Herr talman! Utrikesutskottets betänkande 1980/81:26 är, som framhållits, ett enhälligt betänkande. Det betyder att vi från olika håll har fått ge och ta för att komma fram till denna gemensamma skrivning. Även om vi i centern således inte är helt nöjda med alla skrivningar, har vi ändå accepterat dem därför att vi ansett det vara riktigt med en gemensam manifestation om en kärnvapenfri zon i Norden.

Den 20 maj hade jag besök här i riksdagen från Arbrå skola i Hälsingland. Det var ett åttiotal ungdomar i nionde årskursen och deras lärare. De hade i sin undervisning diskuterat nedrustning och en kärnvapenfri zon i Norden, och utifrån det överlämnade de listor med namnunderskrifter för en kärnvapenfri zon.

Det är ett uttryck för ungdomars engagemang och fredsvilja. Det är också ett uttryck för deras vilja att ta del i den demokratiska processen, att ta sitt ansvar.

Vi som arbetar med nedrustning i dag vet att det är just så här det måste gå till. Enskilda, organisationer, samfund, skolor osv. måste säga sin mening – skapa opinion.

Vad det ytterst gäller är att en hel värld mobiliseras mot upprustningen. Det är på väg att ske. Europa börjar marschera – för nedrustning. Den 22 juni inleds fredsmarschen i Köpenhamn som ett led mot kärnvapenupprustningen, och namninsamling är på gång för en kärnvapenfri zon i Norden. Kärnvapenutskottet inom Folkkampanjen mot kärnkraft arbetar med en folktribunal mot kärnvapenmakterna.

Herr talman! Arbetet med nedrustningsfrågorna har utvecklat ett ständigt återkommande mönster. Å ena sidan har vi "framgångsrik" forskning kring militära medel, nya vapenteknologiska rön, påbörjad kapprustning i yttre rymden och en ärligen ökande satsning på militära utgifter. Å andra sidan har vi samlade alla de enorma svårigheterna när det gäller att åstadkomma någon form av nedrustning.

Så mycket negativt mot så litet positivt!

USA:s lyckade experiment med sin rymdfärja öppnar vägen för en ny kapprustning i yttre rymden. 1980-talet kommer att innebära en militarisering också av rymden. Rymdfärjans betydelse ligger i att man därmed ökar de militära satelliternas effektivitet. Färjan har stort utrymme för last. Med hjälp av färjan kan det också bli möjligt att reparera satelliterna i deras banor. Här öppnas onekligen vägar och möjligheter som är skrämmande – partikelstrålvapen och laser. Det räcker tydligen inte med att vår egen planet militariseras, utan också rymden skall militariseras.

Vi kan i USA och Sovjet räkna med en vidareutveckling av anti-satellit-åtgärder, de s. k. ASAT-systemen, med uppgift att förstöra varandras satelliter. 1969 trädde ett avtal om yttre rymden i kraft. Där slogs fast att den yttre rymden endast skulle få utnyttjas i fredligt syfte. I dag är det inte

längre så att den yttre rymden endast utnyttjas i fredligt syfte. Det krävs nytt agerande i nedrustningsarbetet i denna fråga. Här måste Sverige aktivt arbeta för att få till stånd ett nytt rymdavtal, som bygger på det gamla avtalet om fredligt utnyttjande av rymden. Supermakterna måste ställas till svars för sitt agerande och för sina planer när det gäller den yttre rymden. Frågan är om inte Sverige även måste arbeta aktivt för att få till stånd ett fördrag om ASAT-systemen i syfte att stoppa den militärteknologiska utvecklingen i rymden.

Det är också nödvändigt med kontroll av spridningen av militära satelliter. USA och Sovjetunionen påbörjade 1978 samtal om kontroll av anti-satellit-aktiviteter. Sedan 1979 i juni har emellertid inga samtal ägt rum mellan dem i dessa frågor. Här krävs svenskt agerande och initiativ.

Nedrustningsarbetet i Genève har under vårsessionen kännetecknats av hög aktivitet. Arbetet i arbetsgrupperna kom snabbt i gång vid sessionens början. Fyra arbetsgrupper arbetade med frågor rörande kemiska vapen – under svenskt ordförandeskap – radiologiska vapen, negativa säkerhetsgarantier och ett fullständigt nedrustningsprogram. Med arbetsgrupper kring frågan om fullständigt kärnvapenprovstopp och kärnvapennedrustning blev det inget av, eftersom USA motsatte sig att medverka trots sitt löfte vid granskningskonferensen för icke-spridnings-avtalet 1980.

Svårigheterna att uppnå konkreta resultat berodde framför allt på den amerikanska delegationen som befann sig i ett besvärande tomrum efter Reaganadministrationens övertagande av makten. Man hade inte någon fastlagd nedrustningspolitisk linje. Det politiska läget i världen underlättar självfallet inte heller arbetet.

Utvecklingen när det gäller radiologiska vapen är mycket intressant – inte minst ur svensk synpunkt.

I nedrustningskommittén i Genève lade USA och Sovjetunionen 1979 tillsammans fram ett förslag om förbud mot radiologiska vapen. Sverige har tack vare sin skickliga expertis kunnat avslöja det här förslaget som mer eller mindre en bluff. I praktiken finns det inga radiologiska vapen som kan komma till effektiv användning på slagfälten. Sådana vapen går inte att tillverka eller att över huvud taget handha.

Däremot har Sverige lagt fram ett förslag som skulle kunna göra en konvention om radiologiska vapen meningsfull. Sverige vill nämligen att militära angrepp mot kärnkraftverk och andra kärnindustriella anläggningar skall förbjudas. Ett angrepp mot ett kärnkraftverk innebär nämligen den största faran för utspridning av radioaktiva ämnen som tänkas kan i händelse av ett krig.

USA och Sovjetunionen visade inget större intresse för de svenska synpunkterna. Det måste ha varit mer än genant för dem att avslöjas på detta sätt. De hade uppenbarligen tänkt att de skulle driva igenom en konvention och skaffa sig goodwill på det. Att förslaget var värdelöst och meningslöst hade de väl hoppats att kunna dölja för omvärlden.

De skickliga svenska experterna förtjänar ett tack för sitt avslöjande i den frågan.

Flera länder har i nedrustningskommittén stött Sverige i denna uppfattning, och när Sverige nu bilateralt tar upp frågan i olika huvudstäder förefaller intresset vara stort. Sverige med sitt stora kärnkraftsmotstånd måste verkligen arbeta vidare för förbud mot anfall på kärnenergianläggningar. Här har vi ett stort ansvar.

Herr talman! I den utrikespolitiska debatten den 18 mars i år gjorde jag ett relativt långt inlägg om nedrustningsfrågorna. Jag tog där upp det säkerhetspolitiska läget i Europa, kärnvapenhotet, europeiseringen av kärnvapenkriget och det uteblivna SALT II-avtalet. Jag finner ingen anledning att här och nu upprepa dessa synpunkter.

Jag skall säga några ord om en kärnvapenfri zon i Norden, men innan jag gör det vill jag fästa uppmärksamheten på de militära utgifterna i världen.

Enligt SIPRI:s årsbok 1981 ökar de militära utgifterna med ca 2 % per år. Som utskottets ordförande sade är det totala beloppet beträffande militära utgifter för 1980 uppe i 500 miljarder dollar.

Utvecklingen i USA är mycket negativ på detta område. För 1981 ökade de militära utgifterna i USA med 4,6 %, vilket är en mycket stark förändring. Från 1971 till 1976 efter Vietnamkriget minskade USA:s militära utgifter i reala siffror. Från 1976 till 1980 ökade de med ca 1,5 % per år.

För år 1981 går 158 miljarder dollar till militära utgifter. 1986 kommer de att stiga till 293 miljarder dollar. Det är inte riktigt – men faktiskt inte långt ifrån – en fördubbling. Men Reaganadministrationen är ändå inte nöjd med detta utan planerar att hos kongressen begära påslag med 1 300 miljoner dollar för 1981, 7 200 miljoner dollar 1982, 20 700 miljoner dollar 1983, 27 000 miljoner dollar 1984, 50 200 miljoner dollar 1985 och 63 100 miljoner dollar 1986. Det skulle innebära att de militära utgifterna 1984 kommer att utgöra 32 % av den federala budgeten.

Det är som bekant svårare att få fram Sovjets siffror, men enligt uppskattningar beräknas de ligga nära USA:s siffror.

De två supermakterna gör således verkligen allt vad de kan för att göra världen osäker och människorna otrygga. De drar sig inte för att använda världens begränsade resurser på detta ohyggliga sätt. Tredje världens militärutgifter har under 1970-talet nästan fördubblats, och det är självfallet också oroande, men det var NATO och Warszawapakten som dominerade under 1970-talet när det gällde militära utgifter och som med stor sannolikhet också kommer att göra det i fortsättningen.

Frågan om en kärnvapenfri zon i Norden har legat på is under en följd av år. Jag interPELLERADE i frågan i fjol höst, och det innebar av allt att döma en islossning. Socialdemokraterna vaknade också så småningom i den här frågan, och det var bra.

Jag har i min motion till innevarande riksmöte om en kärnvapenfri zon i Norden begärt åtgärder av regeringen för initiativ i frågan. Jag kan konstatera att yrkandet blivit tillgodosett i utskottsskrivningen. Där står det:

”Enligt utskottets mening bör den svenska regeringen hålla fortsatt nära

kontakt med övriga nordiska regeringar i frågan, för att undersöka om en gemensam grund finns mellan de nordiska länderna i syfte att skapa en kärnvapenfri zon i Norden.”

Detta innebär ett uppdrag åt regeringen att direkt undersöka om en gemensam grund finns mellan de nordiska länderna för att skapa en kärnvapenfri zon i Norden.

Jag är medveten om att frågan har diskuterats vid det nordiska utrikesministermötet i mars i år och likaså vid statsministermötet på Harpsund nu i helgen, där det bl. a. lämnades information i nedrustningsfrågor av SIPRI:s ordförande. Detta är givetvis bra, men utskottet ställer alltså ett mer långtgående krav på undersökning, och riksdagen bör då också kunna förvänta sig att så småningom få besked om vad dessa undersökningar har lett till.

En kärnvapenfri zon i Norden löser självfallet inte alla problem, men det är en viktig del i kärnvapennedrustningen och i arbetet att uppnå målet, ett kärnvapenfritt Europa.

Sedan vill jag, herr talman, bara göra några kommentarer. Jag vill gärna helt instämma i det som utskottsordföranden sade när det gäller frågan om fridlysning av en del nordiska stater. Jag delar helt den uppfattningen, och det finns också en växande insikt i vårt land om att den s. k. fridlysningen inte är möjlig ur neutralitets- och säkerhetspolitiska synvinklar.

Sture Ericson botaniserade litet grand i gamla betänkanden, debatter och ställningstaganden. Han talade om fru Hambræus, centerpartist, som skryter med ett förslag som hon framfört här i kammaren. Jag vill då bara säga Sture Ericson att jag faktiskt inte tycker att det är rimligt att beskylla centern för att skryta i dessa frågor. Jag tycker att ett sådant omdöme närmast kan vara betecknande för socialdemokraterna. Ser vi på betänkandet finner vi att det hela tiden är socialdemokraterna som har krävt att få med uttalanden från olika arbetarpartier och olika socialdemokratiska sammanhang.

Från centerns sida har jag interPELLERAT, men jag har inte krävt att få det omnämnt i utskottsbetänkandet, även om det kan ha varit en viktig detalj i det hela. Vidare hade de nordiska centerpartiledarna i december i fjol möte i Oslo, där de uttalade sig för vikten av kärnvapenfria zoner.

Förslaget om kärnvapenfri zon har inte framförts av socialdemokraterna, utan frågan om kärnvapenfria zoner är en gammal fråga, senast upptagen i slutdokumentet från FN:s nedrustningssession i New York.

Jag tycker sammantaget att det inte finns någon rimlig anledning för Sture Ericson att tala om centerns skrytsamhet.

Anf. 35 STURE ERICSON (s) replik:

Herr talman! Så länge fru Jonäng rörde sig ute i den yttre rymden var det inte några större svårigheter att följa henne, men när hon började tala om för oss att det var hennes interpellation som betydde en islossning för diskussionen om kärnvapenfri zon tror jag att hon något överskattade sina egna insatser.

Den debatt som förs äger rum på basis av en rad tidigare förslag: Undénplanen, Kekkonenplanen och nu senast det norska arbeiderpartiets initiativ i den här frågan. Jag tror inte att historieskrivningen kommer att ge fru Jonäng någon större plats i detta sammanhang.

När det sedan gäller centerns agerande i fråga om stöd till folkrörelsernas informationsverksamhet kring nedrustningsfrågorna har vi tre år i rad fått uppleva hur centern har röstat emot förslag om att ge ett anslag på till att börja med 4 milj. kr. per år, som sedan skulle trappas upp under en treårsperiod till en nivå motsvarande 1 promille av våra försvarskostnader. Det gick så långt att centern i fjol väckte en motion, där man i princip var inne på detta resonemang – en motion som vi yrkade bifall till men som centern röstade emot.

Det vore klokt av centerns representanter, fru Hambræus, fru Jonäng och andra, att tala med mycket små bokstäver om sitt stöd till folkrörelsernas verksamhet i de här frågorna. Det enda sättet att rätta till det hela är att nästa år rösta för en socialdemokratisk framstöt.

Anf. 36 GUNNEL JONÄNG (c) replik:

Herr talman! Jag skall inte förlänga en ovärdig debatt om vem som gör mest i dessa sammanhang. Det var Sture Ericsons uttalande om skrytsamhet som gjorde att jag gick in i den här debatten.

Det är alldeles riktigt att frågan om kärnvapenfri zon i Norden har diskuterats sedan lång tid tillbaka, men däremot inte diskuterats under de senaste åren. Vi har nämligen inte trott att det skulle finnas möjligheter till framgång. Det som gjorde att frågan åter aktualiserades var, som jag ser det, förhållandena i Norge och den vaknande opinionen där.

Jag räknar faktiskt inte med någon plats i historien för mig själv i detta sammanhang. Jag är mycket nöjd om jag har kunnat något litet bidra till att föra den här saken något steg framåt.

Anf. 37 LINNEA HÖRLÉN (fp):

Herr talman! Den 6 augusti 1945 detonerade den första atombomben över Hiroshima. För dem som då drabbades måste tragedin och chocken ha varit omätbara. För resten av världen, som var uttröttad av krig och van vid fasor, kom inte hela chocken omedelbart. Det är först gradvis som vi under årens lopp börjat förstå vidden av vad som inträffade.

Nu utgör inte atomvapen hela den arsenal av förstörelsevapen som det moderna kriget förfogar över. De s. k. konventionella vapnen är fortfarande dominerande, och de svarar för 80 % av rustningskostnaderna i världen.

Arbetet för en fredligare och bättre värld kan alltså inte begränsas till en nedrustning på kärnvapensidan utan måste omfatta hela krigsrustningen – utbildning av soldater, anskaffning av eldhandvapen, kanoner, tanks, stridsflyg, krigsfartyg, kemiska och bakterieologiska vapen, osv.

Under det senaste decenniet har världen satsat omkring 20 000 miljarder kronor i fast penningvärde på militära utgifter. Men trots denna enorma satsning av resurser, känner sig få nationer säkrare i dag än de gjorde för tio

är sedan. Tvärtom: större delen av mänskligheten känner en tilltagande rädsla för krig.

Vi lever i en värld där människans överlevnadsproblem är överhängande. En rad av de råvaror vår produktion är beroende av hotar så småningom att sina. Växande föroreningar förgiftar successivt vår natur, vår luft och våra vatten. Jordens förmåga att producera livsmedel räcker allt sämre till för att mätta en växande befolkning. Miljarder människor lever i akut nöd.

Mot denna bakgrund ser man världens ledare varje år satsa resurser på upprustning i en storleksordning av 2 000 miljarder kronor i dagens penningvärde, vilket innebär en fördubbling sedan 1965. Med ett annat mått mätt innebär det en satsning på 230 milj. kr. varje timme på året. Mer än hälften av världens mest kvalificerade forskarförmågor ägnar sina krafter, inte åt frågan om hur mänskligheten skall kunna få en dräglig tillvaro på vår jord, utan åt att finna nya metoder att på än mer raffinerade sätt döda och förstöra.

Tyvärr har krigsrustningen också skaffat sig en betydande roll i det näringspolitiska komplexet: ca 60 miljoner människor i världen är beroende av den militära apparaten för sin utkomst.

Vi känner alla att vi nu måste stoppa den destruktiva utvecklingen. Gränsen är nådd. Krafterna måste samlas till kamp för freden, och mänsklighetens främsta hopp står till det arbete som utförs inom Förenta nationerna på nedrustningens område. Allmän och fullständig nedrustning under effektiv internationell kontroll har stått på nedrustningskonferensens dagordning alltsedan 1962. Men i verkligheten har förhandlingarna i ökande utsträckning kommit att gälla stegvisa åtgärder, ägnade att reglera och begränsa utvecklingen på vissa områden.

Nedrustningsförhandlingarna i FN:s regi försiggår dels vid nedrustningskonferensen i Genève, dels i FN-huset i New York. Ett dominerande inslag i dessa nedrustningsförhandlingar är tyvärr den maktkamp som även på detta område präglar relationerna mellan de båda supermakterna USA och Sovjet. Att jag påpekar detta innebär inte en kapitulation för hopplöshet. De små länderna har trots allt ett stort ansvar, och även om de ledande militärmakternas uppgörelser träffas ovanför deras huvuden, måste de kritiskt granska dessa uppgörelser och avgöra om de verkligen bidrar till nedrustning eller om de bara är skenmanövrer.

Huvuddelen av de militära satsningarna görs av NATO och Warszawapaktens länder. Det råder inget tvivel om att dessa två militära pakter också kommer att dominera de militära rustningarna under 1980-talet. En oroande trend visar sig också bland tredje världens länder. De nära nog fördubblar sina militära satsningar från 1971 till 1980. Om man tittar på trenden över hela världen, finner man att de militära kostnaderna i fasta termer har vuxit med ca 2 % per år. Denna ökning av de militära kostnaderna är en svår börda för världsekonomin, eftersom tillväxten i världen nu går mycket långsamt och i det närmaste har avstannat. Tyvärr är också prognosen den, att de militära kostnaderna kommer att öka mycket snabbare under 1980-talet än vad tillväxten blir i världsekonomin. Ett mycket oroande tecken för freden i

världen är att USA har tagit ett beslut att upprusta – detta i en tid när många länder har beslutat sig för att dämpa ner de militära satsningarna.

Under den gångna hösten har också regeringen i USA satt in påtryckningar på sina allierade inom NATO för att dessa skall öka sina militära satsningar. Dessa fakta talar sitt tydliga språk om behovet av att alla ansträngningar sätts in för att stärka nedrustningsarbetet och för att påskynda en europeisk nedrustningskonferens.

I flera av motionerna som behandlas i betänkandet om nedrustning ställs yrkande beträffande en kärnvapenfri zon i Norden. Debatten om kärnvapenfria zoner i olika delar av världen är av mycket gammalt datum, och när det gäller de nordiska områdena så finns bl. a. Undénplanen från 1961 och den s. k. Kekkonenplanen från år 1963. Kekkonenplanen har en speciell inriktning på de nordiska länderna och går i korthet ut på att den kärnvapenfria zonen i Norden skulle omfatta de nordiska staterna. Kekkonenplanen i den sista versionen syftar till att så mycket som möjligt isolera Norden från verkningarna av kärnvapenstrategin i allmänhet och den nya kärnvapenteknologin i synnerhet. Från svensk sida delar vi president Kekkonens oro inför utvecklingen av taktiska kärnvapen och de följer denna utveckling kan medföra. Regeringen har också på ett tidigt stadium gett uttryck för bekymmer då det gäller kryssningsrobotar som har stationering i närheten av de nordiska gränserna och den aktivitet med kärnvapenbärande ubåtar som förekommer i Östersjön.

Från svensk sida fäster vi emellertid stort avseende vid hur en kärnvapenfri zon skall avgränsas. I förhandlingarna om detta har vi betonat att det i en sådan plan är nödvändigt att ta hänsyn till de taktiska kärnvapen som finns i vårt närområde och som kan sättas in mot olika mål i Norden. I debatten om en kärnvapenfri zon i Norden finns det anledning att poängtera att ingen av de nordiska staterna i dag tillåter stationering av kärnvapen på sitt territorium. Samtliga nordiska länder är dessutom anslutna till icke-spridnings-avtalet och har därmed av sagt sig möjligheten att skaffa egna kärnvapen. Vår uppfattning är att en eventuell överenskommelse om en kärnvapenfri zon också måste omfatta kärnvapen som är avsedda för mål inom zonen, är stationerade nära zonen och har sådan räckvidd att de främst är lämpade att sättas in mot mål inom det nordiska området.

Herr talman! Till sist vill jag konstatera följande: Den värld vi lever i är allt annat än idyllisk. De militära rustningarna ökar, mänskliga rättigheter hamnar under stövelklacken och våld utövas. Klyftan mellan fattiga och rika länder ökar ständigt. En stor del av jordens befolkning svälter, och mänskligheten slösar hänsynslöst med ändliga naturresurser. I denna hårda verklighet gäller det säkerhetspolitiska engagemanget inte bara frihet att utveckla den egna välfärden – vi svenskar har ett ansvar för en fredlig utveckling i världen. I FN och andra internationella organisationer söker Sverige hjälpa till att undanröja konfliktorsaker, utjämna motsättningar, öka förståelsen mellan folken och värna om små staters rätt att hävda sitt oberoende. Och skall en liten nation som vår lyckas, krävs beslutsamma och

långsiktiga ansträngningar med ett brett engagemang och en förankring i folkviljan.

Herr talman! Jag yrkar bifall till hemställan i utrikesutskottets betänkande i alla delar.

Nr 156

Onsdagen den
3 juni 1981

Nedrustning m. m.

Anf. 38 Utrikesministern OLA ULLSTEN:

Herr talman! Utrikesutskottets betänkande ger mig ett välkommet tillfälle att beröra regeringens syn på nedrustningsfrågornas aktuella läge. Jag avser att särskilt beröra kärnvapnen i Europa och i anslutning därtill besvara Lars Werners frågor om en kärnvapenfri zon i Norden.

Jag har med tillfredsställelse noterat att utrikesutskottet i sitt enhälliga betänkande ger uttryck för samma synpunkter i dessa frågor som regeringen har. Denna samstämmighet, som givetvis har tillkommit genom överläggningar på sedvanligt sätt i utskottet, är en styrka för svensk säkerhets- och nedrustningspolitik.

Under senare tid har förhållandet mellan supermakterna avsevärt försämrats. Den ömsesidiga misstänksamheten tilltar, och det vi har brukat kalla avspänningspolitik märker man inte mycket av dessa dagar.

Den kraftiga sovjetiska upprustningen under hela 1970-talet i förening med invasionen av Afghanistan har gett vind i ryggen åt de krafter i Förenta staterna som alltid betraktat avspänningspolitiken med den största mistro.

Båda supermakterna tenderar att se omvärlden och särskilt tredje världens länder i ett ganska enkelt öst-västperspektiv. Världen indelas i s. k. intressezoner, vänner och fiender. Folkens egna krav och önskemål om nationell utveckling i frihet från inblandning utifrån kommer alltför ofta i andra hand.

Båda supermakterna uttrycker också tvivel om motpartens fredliga avsikter. Dess värre tycks de också ha hemfallit åt illusionen – det gäller i varje fall en del tänkare i de båda supermakternas ledningar – att endast militär upprustning ger nationell säkerhet. Denna illusion kan komma att visa sig ödesdiger.

Vad som till sist står på spel är världens överlevnad.

Sovjetunionen har länge lagt ned en oerhört stor andel av sina resurser på nya rustningar. I USA är man i färd med en upprustning utan motstycke i fredstid.

Allt detta är starkt oroande. Den svenska regeringen har i olika sammanhang hävdad vikten av att dialogen mellan supermakterna ändå upprätthålls. Initiativ måste tas för att bryta dödläget och den förlamande känslan, att den internationella utvecklingen går åt helt fel håll.

Det är i detta perspektiv vi också måste se de mycket aktiva svenska ansträngningarna på nedrustningsområdet. Vi har många gånger uttryckt vår starka oro inför den pågående och planerade kärnvapenupprustningen i Europa.

Kärnvapenhoten mot Europa är visserligen inte något nytt. På den sovjetiska sidan har det sedan början på 1950-talet funnits ca 600

landbaserade kärnvapenrobotar, riktade mot Västeuropa. De skulle – med mycket kort förvarningstid – kunna användas för massiv vedergällning mot Västeuropas städer och civilbefolkning.

NATO förfogade tidigare över ett stort antal medeldistansrobotar i Västeuropa. I dag utgörs NATO-sidans kärnvapenstyrkor i Europa bl. a. av ett stort antal kärnvapenbärande bombflygplan samt ubåtsbaserade kärnvapenrobotar – ca 400 kärnvapenstridsspetsar. Därtill kommer de mera begränsade franska robotstyrkorna.

Europa har således länge levt i skuggan av ett kärnvapenhot. Under de senaste åren har den vapentekniska utvecklingen drivit fram en modernisering som i praktiken innebär en upprustning av kärnvapenstyrkorna.

Alltsedan 1977 utplaceras således Sovjetunionen nya, effektiva kärnvapenrobotar, de s. k. SS 20, som f. n. torde uppgå till ca 200 i antal, ett antal som dessutom ständigt ökar. Varje sådan SS 20-robot kan förses med tre kärnstridsspetsar. Som svar på detta har NATO beslutat om utplacering av kärnvapenbärande medeldistansrobotar. Pershing II och kryssningsrobotar, allt som allt 572 stycken. Karakteristiskt också för dessa nya robotar är den ökande precisionen och rörligheten.

Existensen av dessa nya fruktansvärda vapen, riktade mot den europeiska kontinenten, har föranlett spekulationer om möjligheten av ett s. k. begränsat kärnvapenkrig. Från båda supermakternas sida har det ibland antytts att ett kärnvapenkrig trots allt skulle kunna hållas begränsat och vinnas av den ena parten med hjälp av överraskning och effektiva vapen. Medeldistansrobotarna i Europa skulle därvid kunna användas för förhållandevis begränsade insatser, främst mot militära styrkor.

Herr talman! Sådana resonemang och spekulationer måste avvisas med skärpa från svensk sida.

Ett s. k. begränsat kärnvapenkrig i Europa skulle få en fruktansvärd effekt. Varje enskild stridsdel på de sovjetiska SS 20-robotarna har en sprängkraft som är ungefär tio gånger så stor som Hiroshimabombens. Det är inte svårt att föreställa sig vad detta slags vapen skulle kunna åstadkomma i det högindustrialiserade och tätbefolkade Västeuropa. Kärnvapeninsatserna skulle dessutom med stor sannolikhet snabbt leda till en ödesdiger upptrappning av krigshandlingarna.

Den svenska regeringen har således envist och med all den kraft vi är mäktiga protesterat mot den pågående kärnvapenupprustningen i Europa. Den är enligt vår mening icke nödvändig för bibehållande av en ungefärlig styrkebalans mellan stormaktsblocken. Den medför ökade risker för freden och säkerheten.

Vi har vädjat till båda sidor att visa återhållsamhet och verklig förhandlingsvilja. Det är därför djupt oroande att utplaceringen av SS 20-robotarna fortskrider, dessutom i ganska högt tempo. Det är också djupt oroande att förhandlingar om begränsning av vapnen ännu inte har inletts. Härigenom rycker även genomförandet av NATO:s planer hastigt närmare.

Den sovjetiska regeringen har tidigare förklarat att den är beredd att

förhandla. USA:s regering har nyligen förklarat sig villig att mot slutet av året uppta förhandlingar med Sovjetunionen om en begränsning av kärnvapenupprustningen i Europa.

Enligt vår mening är det ytterst angeläget att överläggningar snabbt kommer i gång. Målsättningen måste vara att det hastigt växande antalet sovjetiska SS 20-robotar radikalt nedbringas och att förbandsläggningen inom NATO av nya medeldistansrobotar kan undvikas. Förhandlingarna bör också sikta på att begränsa andra kärnvapensystem avsedda för bruk i Europa.

Herr talman! Det alltmer kyliga förhållandet mellan militärblocken, vilket jag i korthet har beskrivit, har naturligtvis avspeglats också i den europeiska säkerhetskonferensen, som sedan en tid pågår i Madrid. Sverige har där tillsammans med andra neutrala och icke-alliansbundna länder lagt fram kompromissförslag om sammankallande av en europeisk nedrustningskonferens.

Det är nu av utomordentligt stor betydelse att öst och väst omsorgsfullt och seriöst överväger dessa kompromissförslag. Vad som behövs är faktiska eftergifter och kompromisser. Det får inte hända att Madridmötet blir ett misslyckande. Konsekvenserna av detta skulle bli allvarliga. Ansvaret vilar – det går inte att komma ifrån – mycket tungt, för att inte säga uteslutande, på stormakterna och deras allierade om inga resultat nås.

Som den svenska regeringen många gånger har påpekat, måste frågan om en kärnvapenfri zon i Norden – som har upptagit en del av debatten här och som även upptar en del av utrikesutskottets betänkande – ses i sitt europeiska sammanhang. Den kan inte ses isolerad från kärnvapenutvecklingen i vårt närområde och i Europa i övrigt.

Det mest angelägna är därför i dag att få till stånd meningsfulla och seriösa förhandlingar mellan stormakterna i syfte att bromsa den pågående kärnvapenrustningen i Europa.

Mot denna bakgrund övergår jag härmed, herr talman, till att besvara Lars Werners fråga. Han har frågat:

1. På vad sätt är regeringen beredd att verka för kravet om Norden som en kärnvapenfri zon?

2. Är det regeringens uppfattning att inrättandet av en sådan nordisk zon kan ses som ett första steg mot en gradvis ökad kärnvapenfri zon för ett på sikt helt kärnvapenfritt Europa?

3. Är regeringen beredd att ta initiativ till en nordisk konferens om inrättandet av en nordisk kärnvapenfri zon?

4. Är regeringen beredd att ge detta arbete hög prioritet och ta ytterligare initiativ, i så fall vilka, utöver de här nämnda?

Den svenska regeringen har varit konsekvent i sin syn på frågan om en kärnvapenfri zon i Norden. Jag redogjorde senast för regeringens hållning i utrikesdeklarationen samt när jag besvarade två interpellationer i samma ämne i december 1980.

Vad beträffar omfattningen av en eventuell, traktatfäst, nordisk kärnvapenfri zon anser regeringen att bl. a. Östersjön bör ingå i en sådan zon. I

Nr 156

Onsdagen den
3 juni 1981

Nedrustning m. m.

*Om ett svenskt
initiativ för en
nordisk kärnva-
penfri zon*

anslutning till den kärnvapenfria zonen bör det finnas en s. k. uttunningszon från vilken kärnvapen, som är primärt avsedda för insats mot mål inom den kärnvapenfria zonen, bör dras bort. Frågan om vilka vapen som bör elimineras från det kringliggande området måste nogt övervägas, varvid naturligtvis den vapentekniska utvecklingen måste beaktas – precis på det sätt som Linnea Hörlén nyss utvecklade.

Det förtjänar ånyo fastslås att de nordiska länderna i dag utgör ett kärnvapenfritt område. I Norden förekommer i fredstid inga andra kärnvapen än de som baserats ombord på sovjetiska ubåtar i Östersjön. I närområdet finns därutöver, inom båda militärpakterna, ett mycket stort antal kärnvapen som kan nå nordiskt territorium.

Regeringen upprätthåller nära kontakter med övriga nordiska regeringar i frågan och har bildat sig en uppfattning om vad dessa länder i dagsläget anser vara realistisk utgångspunkt i sina säkerhetspolitiska intressen. Vi har också tagit del av uttalanden från sovjetisk sida rörande omfattningen av en kärnvapenfri zon och en s. k. uttunningszon. Enligt dessa uttalanden kan sovjetiskt territorium och sovjetiska vapen inte beröras av en kärnvapenfri zon i Norden.

Vår bedömning är att förutsättningar för en konferens i frågan f. n. saknas.

Jag vill till sist, herr talman, i detta sammanhang erinra om att svenska regeringen vid nedrustningsförhandlingarna i Genève har klargjort att den utgår från att de unilaterala garantier som utfärdats av kärnvapenmakterna att inte använda eller hota att använda kärnvapen mot icke-kärnvapenstater gäller Sverige i all den utsträckning de är tillämpliga på enskilda stater. Sverige uppfyller samtliga de kriterier dessa kärnvapenmakter uppställt, och deras garantier måste därför anses bindande vad Sverige beträffar.

Anf. 39 ALLAN IERNELIUS (m) replik:

Herr talman! Det var en uttömmande och klargörande redogörelse som utrikesministern lämnade. Det finns anledning att i allt väsentligt instämma i vad han där sade. Möjligen skulle jag vilja göra det tillägget, på tal om garantierna, att kärnvapenmakternas unilaterala garantier är försedda med reservationer. Den reservationen är enligt Sovjets formulering gällande om en stat gör sig skyldig till aggression eller är medskyldig till aggression. Den amerikanska formuleringen gäller om en garanterad stat går till väpnat angrepp med stöd av eller med hjälp från en kärnvapenmakt. Dessa reservationer har Sverige icke godtagit med hänsyn till att vi icke anser det godtagbart att en kärnvapenmakt själv skall kunna avgöra, om den är bunden av ett så grundläggande åtagande eller inte. Reservationen finns i det sydamerikanska avtalet, och förhandlingarna inom CD har i denna del inte lett till någon framgång under de senaste åren.

Detta var bara ett tillägg, herr talman.

Herr talman! Det är rätt intressant att höra att utrikesministerns anförande här behöver kompletteras av utrikesutskottets ordförande, sedan utrikesministern har hållit en lång, fyllig redovisning. Jag vet inte vilka slutsatser man skall dra av det, men det får vi väl se under debattens gång.

I årets utrikesdebatt konstaterade utrikesministern helt riktigt att det nordatlantiska områdets strategiska betydelse under de senaste åren har ökat avsevärt. Utrikesministern sade också att det därför nu är mera angeläget än någonsin att se till att det mångåriga säkerhetspolitiska mönstret i Norden inte rubbas. Men den oro som utrikesministern då uttryckte tycker jag inte har präglat regeringens agerande. Regeringsmedlemmarna har varit förbluffande tysta och passiva, trots att de själva säger sig vara oroade och framhåller betydelsen av aktiva insatser.

Den före socialdemokratiska utrikesministern Torsten Nilsson har i sin senaste memoarbok skrivit: "Ser vi tillbaka på vad som skett under de senaste fyrtio åren tvingas vi tänka om. Varken Sveriges eller andra länders säkerhetspolitik kan baseras på faktorer som gällde 1940. Försvarsdebatten här hemma präglas dock av oförmåga och bristande vilja att se denna verklighet i ögonen."

Överbefälhavaren har i en av sina perspektivplaner konstaterat "ett ökat strategiskt intresse" för det nordiska området, och han förklarar att det bl. a. "sammanhänger med förändringar i fråga om kärnvapenstrategin".

Det finns således de som, till skillnad från regeringen, både inser det förändrade läget och de nya hoten mot Norden och de konkreta handlingar som det måste innebära.

Det säkerhetspolitiska mönster som utrikesministern talade om och sade att vi måste slå vakt om har redan genomgått viktiga förändringar och står kanske inför ännu större förändringar i framtiden. Det är framför allt NATO som kraftigt ökat sitt engagemang i Norden och som ligger bakom den utvecklingen. Man har ökat trycket på sina allierade i Norden – på Danmark och på Norge – och man har också ökat förhandslagringen av krigsmateriel i Nordnorge, vilken kan komma att användas i ett kärnvapenkrig.

Två fredsforskare har också nyligen avslöjat förekomsten av ett tiotal s. k. hemliga NATO-baser i Norge – något som de i dag står åtalade för. Vid dessa baser finns det bl. a. satellitökande kameror, utrustning för avlyssning och pejling, navigeringssystem för atomubåtar m. m. Också i Danmark har liknande avslöjanden gjorts, och även där pågår en rättegång.

Avslöjanden om dessa hemliga och för NATO-styrkorna så betydelsefulla baser bekräftar NATO:s ökade engagemang i Norden.

I förra veckan presenterades i Norge ett material från ett senatsförhör i USA som avslöjar att NATO har tio hemliga flygbaser i Norge, något som tidigare envist har förnekats både av militär och av politiker.

De här flygplatserna ingår i COB-programmet – fritt översatt: iordningsställda operationsbaser – och skall ta emot kärnvapenbärande stridsflygplan i en krigssituation. Det finns 73 sådana baser, 10 i Norge och 4 i Danmark. Det framgår av det här senatsförhöret att flera övningar har genomförts vid de här

flygplatserna, och minst sex sådana övningar har genomförts vid de norska operationsbaserna sedan 1979. Också det här visar entydigt NATO:s ökade engagemang i Norden.

Den i olika, kanske i alla, kretsar ansedda engelska tidskriften *New Statesman* publicerade för en månad sedan hemliga uppgifter, baserade på uppgifter av brittiska flygvapnet om färdiga stridsplaner, där det framgår att amerikanska och brittiska stridsflygplan med atombomber i lasten i händelse av en krigssituation kommer att flyga över Sverige mot mål i Sovjetunionen. Det skulle röra sig om flera hundra stridsflygplan som ingår i de här planerna. Avsikten är också att flygplanen efter att ha släppt sina kärnbomber skall återvända västerut och landa på flygplatser i Norge, Danmark och i några fall i Sverige, enligt dessa uppgifter.

Dessutom skulle enligt samma uppgifter – utrikesministern får svara på det och eventuellt bestrida det – de svenska myndigheterna vara införstådda med planerna och beredda att blunda med båda ögonen, som man uttrycker det i tidskriften.

Detta är bara några av nyligen presenterade uppgifter om NATO:s verksamhet. De har tidigare förnekats på samma sätt som uppgifter också i dag förnekas. Men de visar entydigt på ett kraftigt ökat NATO-engagemang i Norden. Det är troligt att det också finns mer omfattande NATO-planer för Norden.

Att mot den här bakgrunden, som utrikesministern gör, tala om det angelägna i att se till att det säkerhetspolitiska mönstret i Norden inte rubbas menar jag är att vara väldigt sent ute – alldeles för sent av det enkla skälet att det säkerhetspolitiska mönstret redan är rubbat, för att inte säga att det egentligen har rasat samman jämfört med situationen för fem sex år sedan. Men uppenbarligen är det så, att utrikesministern inte vill framställa detta som regeringens officiella ståndpunkt, att döma av hans olika uttalanden. Om förhållandet skulle vara det motsatta är det ju ännu allvarligare. Jag säger inte att det är så utan om det är så. I så fall hemlighåller och undanhåller man viktiga fakta för allmänheten om de ökade riskerna och de nya hoten mot säkerheten i Norden.

Jag vill ställa en direkt fråga till utrikesministern om avslöjandena i *New Statesman* om att amerikanska och brittiska stridsflygplan med atombomber skall flyga över Sverige: Hur har regeringen reagerat på dessa uppgifter? Vilka åtgärder har man vidtagit eller vilka åtgärder avser man att vidta? Och vilka slutsatser drar regeringen av dessa uppgifter?

Dessa exempel visar med all önskvärd tydlighet att NATO ökat sitt engagemang i Norden och att det säkerhetspolitiska mönstret har förändrats. NATO:s nya kärnvapenstrategi – NATO-beslutet om stationering av bl. a. kryssningsrobotar – visar också på en fortsatt negativ utveckling. Jag menar att detta inte har föranlett regeringen och utrikesministern till annat än mycket försiktiga och vaga uttalanden. Ändå har överbefälhavaren sagt att det finns starka skäl att uppmärksamma de följder för Norden som införandet av de s. k. kryssningsrobotarna innebär. Angrepp med sådana vapen över nordiska territorier skapar delvis nya problem, säger han ju.

Också försvarskommittén har tagit upp det här som ett nytt hot mot säkerheten i Norden. Kryssningsrobotarna kan sättas in från ubåtar eller flygplan i Norska havet och passera österut på låg höjd över svenskt område, säger man där. Kommittén håller det också för troligt att de robotarna är det största hotet mot vår säkerhet. Jag menar att kommitténs antagande förefaller riktigt och styrks också av de uppgifter som jag tidigare har redovisat.

Mot bakgrund av utrikesministerns och regeringens uttalanden om det förändrade militär- och säkerhetspolitiska läget i Norden framstår deras bedömningar för framtiden som något märkliga. Å andra sidan passar de ganska exakt in i Torsten Nilssons karakteristik av det rådande synsättet. Regeringen har en förlegad, en felaktig syn på dessa frågor. Det är kanske därför begripligt att man är så passiv som man är och att man drar felaktiga slutsatser. Jag tror att det vore bra om utrikesministern här i dag ville klargöra regeringens verkliga syn på de här för landet så viktiga frågorna.

Det finns i dag mer än 10 000 kärnvapen i Europa. De räcker för att förgöra människorna i Europa många gånger om. Ändå planeras för ännu fler kärnvapen. I Europas alla länder, men framför allt i NATO-länderna, växer proteströrelsen mot NATO:s nya kärnvapenstrategi, mot kärnvapenuppbyggnaden och mot kärnvapen över huvud taget. Också i Norden växer denna rörelse, och här står det kravet i centrum att Norden skall säkras som en kärnvapenfri zon.

Detta är i och för sig ett 20 år gammalt förslag. Det väcktes av Östen Undén och har sedan utvecklats och förts vidare av den finske presidenten Kekkonen. Vid FN:s extra session om nedrustning 1978 diskuterades också tanken på kärnvapenfria zoner, och i slutdokumentets handlingsprogram står i artiklarna 60 och 61: "Upprättandet av kärnvapenfria zoner utgör en viktig nedrustningsåtgärd ——. Upprättandet av sådana zoner bör uppmuntras som ett led i strävan mot slutmålet, att uppnå en värld som är helt fri från kärnvapen."

Sverige deltog i FN-sessionen och i beslutet om slutdokumentet. Min fråga är: På vad sätt har regeringen agerat för inrättandet av en nordisk kärnvapenfri zon? Då tänker jag inte i första hand på uttalanden och resolutioner, för sådana finns det många av, men jag efterlyser konkreta åtgärder och initiativ från regeringens sida.

I dag diskuterar inte människorna i Norden om det är bra eller dåligt med en sådan zon – det ägnar sig statschefer, utrikesministrar och militärer åt. Människorna diskuterar hur och när en sådan zon skall bli verklighet. Vi behöver därför inte diskutera nyttan av en kärnvapenfri zon i dag. Nu gäller det konstruktiva insatser för att äntligen komma i gång med arbetet för en sådan zon.

Det har väckts motioner i detta syfte från fyra av de fem i riksdagen representerade partierna. Det är bara ifrån utrikesministerns eget parti som det inte föreligger en sådan motion, och jag utgår ifrån att det är en förarglig miss.

Nordens fackliga organisationer, de socialdemokratiska partierna i

Nedrustning m. m.

Norden, de kommunistiska partierna i Norden, centerpartierna i Norden stöder aktivt det här kravet. Den nordiska freds rörelsen och de nordiska kvinnoorganisationerna driver en kamp för kravet. Det finns således ett mycket starkt folkligt stöd för kravet. Frågan är därför: På vad sätt avser den svenska regeringen att arbeta för en nordisk kärnvapenfri zon? Vilka konkreta åtgärder förbereds och vilka konkreta initiativ tänker regeringen ta?

Vi som under många år har drivit kravet på en nordisk kärnvapenfri zon är naturligtvis tillfredsställda över att opinionen för detta krav i dag är mycket större och starkare än för bara några år sedan. Men vi menar att det nu är hög tid att gå från ord till handling. Därför har vi också föreslagit en nordisk konferens. När vi för första gången förde fram det kravet vid Nordiska rådets senaste session i Köpenhamn mottogs det positivt. Hur ser regeringen på en sådan konferens? Är regeringen beredd att ta initiativ till en sådan?

Jag har också frågat utrikesministern mer allmänt om regeringens syn på kravet om Norden som en kärnvapenfri zon. Undén och Kekkonen ansåg ju realistiskt nog att zonen enbart skulle omfatta de nordiska länderna. Vissa kretsar i NATO-länderna Norge och Danmark kräver i dag att områden i Sovjetunionen redan i en första överenskommelse måste inkluderas i ett sådant område. Det är något som man alltid kan diskutera och som man måste diskutera, men låt mig erinra om att när de latinamerikanska staterna proklamerade en kärnvapenfri zon ställde de realistiskt nog inga krav på att USA skulle dra tillbaka sina kärnvapenutrustade ubåtar från latinamerikanskt område. Jag tror att man måste vara på det klara med att kärnvapnen på Kolahalvön är, oavsett vad vi tycker om detta, en del av den globala balansen mellan USA och Sovjetunionen. Att kräva att dessa kärnvapen skrotas utan att det ingår i en i och för sig önskvärd amerikansk-sovjetisk uppgörelse menar jag är orrealistiskt och bara medför att konstruktiva åtgärder förhindras i nuvarande läge.

Man får ibland det intrycket att en del som diskuterar de här frågorna och som inte önskar en kärnvapenfri zon men inte vågar säga det klart ut på grund av den nuvarande starka opinionen använder det här argumentet för att stoppa inrättandet av en kärnvapenfri zon. Jag menar att kärnvapen utanför det nordiska området och i dess direkta närhet måste diskuteras. Målet måste vara att avlägsnandet av även dessa kärnvapen skall ingå i en överenskommelse, men förekomsten av dessa kärnvapen får inte användas som ett argument för att stoppa planerna på en rent nordisk kärnvapenfri zon. Vi har från vårt partis sida tidigare sagt att t. ex. någon form av uttunningszon borde diskuteras, som innebär att kärnvapen med till det nordiska området begränsad räckvidd drogs bort.

Nu återkommer utrikesministern på nytt till de sovjetiska ubåtarna i Östersjön. Men han har ingenting att säga om den amerikanska uppladdningen i Norska havet, som han ju vet också snart kan innefatta kryssningsrobotar, eller om NATO:s förhandslagring av vapen i Norge. Utrikesutskottets ordförande har f. ö. tidigare talat om varför man inte kan

diskutera detta. Utrikesministern har ingenting att säga om upprustningen av den västtyska marinen.

Jag menar att en uttunningszon vore ett bra komplement till en rent nordisk kärnvapenfri zon. Ett sådant beslut måste sedan följas av ytterligare överenskommelser med sikte på ett Europa fritt från kärnvapen och ett totalförbud för kärnvapen.

Det viktiga är nu att konstruktiva insatser kommer till stånd. Utvecklingen i det nordiska området oroar människorna, och det enda realistiska skyddet för de nordiska länderna är inrättandet av en kärnvapenfri zon och säkerhetsgarantier från stormakterna och militärallianserna.

Avslutningsvis menar jag att utrikesutskottets betänkande, som ligger till grund för dagens debatt, är ett steg i rätt riktning. Utrikesutskottet har insett det förändrade säkerhetspolitiska läget i Norden. Man tar steget från tidigare års passiva hållning, som bestått av enbart välvilliga uttalanden och till intet förpliktande utskottsformuleringar, till det uttalande som man gör i dag.

I dag kan vi konstatera att utskottet för första gången diskuterar det konkreta arbetet för inrättandet av en kärnvapenfri zon och att utskottet uttalar att arbetet måste gå vidare, att en svensk förhandlingsberedskap på området måste upprätthållas och att utredningsarbetet i fråga måste utvecklas. Men jag menar att utskottets förändrade hållning också måste resultera i en förändrad inställning i regeringen och följas av konstruktiva insatser.

Min förhoppning är att vi nu, utifrån den nya utgångspunkt som redovisas i utskottsbetänkandet, skall få en bättre plattform för detta viktiga arbete.

Människorna i Norden önskar en kärnvapenfri zon, och det måste vara de nordiska politikernas och regeringarnas uppgift att ta de ytterligare steg som behövs för att zonen skall bli verklighet. En framgång för det arbetet kan få stor internationell betydelse, kan leda fram till ett viktigt genombrott i en i dag annars mycket låst situation för nedrustningsförhandlingarna.

Därför, menar jag, måste den förändrade inställning som utrikesutskottets betänkande ger uttryck för också resultera i konkreta åtgärder ifrån regeringens sida.

Anf. 41 Utrikesministern OLA ULLSTEN:

Herr talman! Jag tyckte inte det fanns något riktigt samband mellan aggressiviteten i Lars Werners anförande och den sorts konkreta budskap som skulle kunna bära upp frenesin i attacken.

Vi diskuterar ett enigt utskottsbetänkande från utrikesutskottet. Jag har instämt till alla delar i det som står i betänkandet. Det är möjligt att Lars Werners parti tycker helt annorlunda, och då kan det naturligtvis förklara den upprördhet som vpk-ledaren visar. Men det har i så fall ingenting med enigheten om svensk säkerhets- och nedrustningspolitik att göra.

Om jag bortser ifrån den grundläggande skillnad när det gäller säkerhetspolitiska frågor som alltid finns mellan vpk å ena sidan och de andra partierna å andra sidan och försöker besvara Lars Werners mer konkreta frågeställningar – så långt de gick att skönja i ordsvallet – vill jag först, beträffande de

Nr 156

Onsdagen den
3 juni 1981

Nedrustning m. m.

uppgifter i *New Statesman* som Lars Werner åberopar, säga att det faktiskt inte är så att den svenska säkerhets- och nedrustningspolitiken fastställs av aldrig så väldokumenterade artiklar i *New Statesman*.

Den svenska säkerhetspolitiken ligger fast. Den innebär att vi är beredda att försvara den svenska neutraliteten. Och det innebär att vi vill ha ett försvar som gör det möjligt för oss att upprätthålla den målsättningen. Detta innebär konkret, vad gäller den fråga som Lars Werner berör, att vi självfallet avvisar varje kränkning av svenskt luftrum, oavsett vem det är som försöker sig på en sådan kränkning.

Hela det resonemang från överbefälhavaren som Lars Werner åberopar innebär naturligtvis att vi måste se till att det svenska försvaret har sådan styrka att vi faktiskt kan avvisa de hot som möjligen skulle vara aktuella. I den mån även vpk delar den synpunkten på hur det svenska försvaret skall se ut är det naturligtvis bra, men det vore i så fall en nyhet för dagen.

Sedan till frågan om vad regeringen gör för att upprätta en kärnvapenfri zon: Jag kan i detta avseende inte svara på annat sätt än jag redan gjort – med instämmande i vad utrikesutskottet har sagt. Det finns i dag de facto inte några kärnvapen i de nordiska länderna. Det finns också ett intresse från de nordiska regeringarnas sida att upprätta en kärnvapenfri zon. Det pågår en aktiv diskussion om dessa frågor, både i resp. länder – på samma sätt som här i Sverige – och mellan resp. länders regeringar. Men i de diskussionerna är man, till skillnad från Lars Werner, på det klara med att etablerandet av Norden som en kärnvapenfri zon inte står och faller med en god vilja hos de redan kärnvapenfria nordiska ländernas regeringar. Förutsättningen för att en kärnvapenfri zon skall komma till stånd är att stormakterna är beredda att lämna de garantier som det förutsätter.

Om jag förstod Lars Werner rätt menade han i sitt inlägg att sådana garantier egentligen inte behövs, i varje fall inte från den sovjetiska sidan. Det är visserligen önskvärt, sade han, att man diskuterar också vad jag kallade för en uttunningszon, dvs. de kärnvapen som finns utanför nordiskt område och är riktade mot det nordiska territoriet, men det är uppenbarligen inte någon särskilt viktig fråga.

Jag tror att Lars Werner är ganska ensam om tanken att Norden skulle etableras som en kärnvapenfri zon men att vi skulle vara totalt ointresserade av att det fanns kärnvapen placerade i Nordens närhet och avsedda för det nordiska området! Det är naturligtvis först när vi från stormakterna får garantier för att man är beredd att respektera det nordiska området som kärnvapenfritt som en sådan zon faktiskt existerar. Är stormakterna beredda att lämna sådana garantier, behövs naturligtvis inte några kärnvapen i vårt närområde, riktade mot det nordiska territoriet.

Det besked vi tills vidare känner är att den sovjetiska regeringen över huvud taget inte är intresserad av att diskutera några sådana utfästelser. Därmed saknas naturligtvis den viktigaste förutsättningen för att en nordisk kärnvapenfri zon skall kunna upprättas.

Anf. 42 LARS WERNER (vpk) replik:

Nr 156

Onsdagen den
3 juni 1981

Nedrustning m. m.

Herr talman! Utrikesministern sade att Lars Werners parti har helt andra uppfattningar i dessa frågor än de övriga partierna. Då vill jag fråga utrikesministern: Vilka grundläggande skillnader finns mellan vpk och de andra partierna i dessa frågor? Jag tror att det vore bra om utrikesministern svarade på den frågan som utrikesminister och inte som folkpartiledare!

På min direkta fråga om uppgifterna i New Statesman svarade utrikesministern visserligen mycket vagt, men jag tolkade det ändå så att utrikesministern tog avstånd från de uppgifterna.

Ola Ullsten påstod sedan, helt häpnadsväckande, att Lars Werner sagt att det inte behövs några garantier från stormakterna, speciellt inte från Sovjetunionen. Det är möjligt att jag uttrycker mig otydligt, men jag tror inte det. Jag har sagt precis motsatsen. I den här frågan är det uppenbarligen så att utrikesministern f. n. är mera folkpartiledare än utrikesminister – av skäl som för mig är rätt outgrundliga.

Det är bra att frågan om en nordisk kärnvapenfri zon blivit föremål för intensivare diskussioner, också bland Nordens regeringar. Det är bra att de nordiska utrikesministrarna diskuterar frågan, och det är bra att de nordiska statsministrarna diskuterade frågan vid sitt möte på Harpsund för en vecka sedan. Men det räcker inte, Ola Ullsten! Diskussionerna borde föras mycket bredare än så, om frågan skall föras framåt. Därför har vi föreslagit en nordisk konferens där regeringar, parlamentsledamöter, partirepresentanter, militärer, försvarsexperter, fredsforskare, fredsaktivister och fackliga representanter skulle kunna träffas och diskutera den här frågan. Där skulle vi också kunna diskutera de olika värderingar som finns. Vi skulle kanske framför allt kunna diskutera de gemensamma uppfattningar som finns, vilka gemensamma initiativ som vi kan ta och hur arbetet kan läggas upp. Det är uppenbart att folkpartiet och de liberala partierna i Norden håller på att komma på efterkälken i denna fråga. Tillsammans med många andra som har en annan politisk uppfattning än jag är jag övertygad om att en sådan här konferens skulle kunna vara till nytta. Det förslag som vi presenterade vid Nordiska rådets session i Köpenhamn mottogs också positivt.

De som är emot en konferens är det många gånger därför att de över huvudet taget är emot en nordisk kärnvapenfri zon. Jag räknar ännu inte utrikesministern och hans parti till dem. Men jag kan inte förstå varför man skulle vara emot en sådan här konferens. Är det för att man inte tror på de egna argumenten? Är man rädd för att pröva dem mot andras argument och synpunkter? Här måste Ola Ullsten ge ett mycket mer klagörande besked än vad han hittills har gjort.

När det sedan gäller omfattningen av en tänkt nordisk zon är det på det sättet att både Östen Undén och Urho Kekkonen har avsett enbart en nordisk zon. Det betyder inte att de ansåg att enbart de nordiska länderna skulle bli fria från kärnvapen. Tvärtom – både Undén och Kekkonen har uttalat nödvändigheten av en total kärnvapenedrustning i hela Europa och i världen i övrigt – en värld fri från kärnvapen. Anledningen till att de föreslog en zon bestående enbart av de nordiska länderna var att de såg detta som det i

första omgången mest möjliga att genomföra. Dessutom ansåg de att en sådan överenskommelse skulle kunna bana väg för uppgörelser om större områden.

Jag framhåller ännu en gång att detsamma gällde för de latinamerikanska länderna som inrättade de kärnvapenfria zonerna i Latinamerika. De begränsade inte zonens omfattning därför att de var ointresserade av kärnvapen utanför sitt eget område utan därför att de ansåg det som mest realistiskt. Deras exempel är värt att begrundas och tas som förebild. Vi skall inte stapla större hinder i vägen än de som redan finns – de är tillräckligt stora.

Kraven på en större zon än enbart avseende de nordiska länderna medför att arbetet i dag står stilla. Det finns gott om uttalanden, men de konstruktiva stegen uteblir. Det är beklagligt därför att det innebär att man försenar en uppgörelse om direkta kärnvapennedrustningar i Europa i övrigt. Inrättandet av en nordisk kärnvapenfri zon kan medföra ett betydelsefullt genombrott för nedrustningsförhandlingarna och för en direkt kärnvapennedrustning. Därför är det angeläget att man kommer i gång med arbetet för en sådan zon i Europa. Vi borde först inrätta en kärnvapenfri zon och avtvinga stormakterna – jag upprepar det, om jag inte sade det tillräckligt tydligt förut – garantier för att de respekterar denna och därefter börja diskussionerna om uttunningszoner och stegvis utvidgning av zonen.

Det är vårt besked i denna fråga. Vad är Ola Ullstens konkreta förslag för att komma vidare i frågan?

Anf. 43 Utrikesministern OLA ULLSTEN:

Herr talman! Om det var på det sättet, vilket uppenbarligen föresvävar Lars Werner, att jag tillsammans med de övriga nordiska utrikesministrarna eller alldeles ensam skulle kunna avtvinga stormakterna besked och att de sedan gav det beskedet, då vore den här saken ganska enkel att ordna. Men nu är det inte så. Stormakterna gör sina egna strategiska överväganden, som vi inte råår på. Vi kan diskutera önskvärdheten av en kärnvapenfri zon. Det har vi gjort. Vi är överens om önskvärdheten av en sådan. Men vi vet att den står och faller med stormakternas vilja att lämna de garantier som kan skapa förutsättningar för att det blir en i egentlig mening kärnvapenfri zon.

Detta om den litet allmänna delen av debatten som kanske trots allt inte är så särskilt väsentlig.

Det väsentliga i Lars Werners senaste inlägg är ju att han nu – i varje fall vad gäller denna debatt – har konkretiserat det han är missnöjd med mera precist. Det gäller alltså anordnandet av en viss konferens. Låt mig i det sammanhanget läsa upp vad utskottet skriver och också understryka det som varande regeringens mening: "Enligt utskottets mening bör den svenska regeringen hålla fortsatt nära kontakt med övriga nordiska regeringar i frågan, för att undersöka om en gemensam grund finns mellan de nordiska länderna i syfte att skapa en kärnvapenfri zon i Norden som ett led i arbetet för ett kärnvapenfritt Europa. Om förutsättningar finns härför bör arbetet gå vidare. Utskottet förutsätter samtidigt att en svensk förhandlingsberedskap

på området upprätthålls, bl. a. genom fortsatt utredningsarbete.”

Det är ungefär på det sättet vi måste arbeta i den här frågan liksom i andra. Upprättandet av en kärnvapenfri zon, som är ett mycket stort steg om det skulle kunna tas, står och faller naturligtvis inte med en viss sorts konferens. Avgörande är ihärdigheten i det mödosamma opinionsbildande arbetet som bl. a. måste inkludera nära kontakter mellan de nordiska länderna och naturligtvis också mellan dessa länder och andra regeringar.

Det har f. ö. betonats av utskottet, av mig och av andra debattörer att vi måste se frågan om en kärnvapenfri zon i Norden i ett europeiskt sammanhang. Viljan att åstadkomma en faktisk nedrustning på kärnvapenområdet eller faktisk nedrustning över huvud avgör om det kan åstadkommas någonting specifikt för Norden.

Det är också i den andan som den svenska regeringen har börjat. Vi har lagt ner betydande energi på en redan pågående konferens, den i Madrid om europeisk säkerhet. Strax före jul lade vi fram ett förslag om anordnande av en europeisk nedrustningskonferens som enligt vår mening bör inkludera diskussioner om kärnvapenarsenalerna. Senare har vi lagt fram ett dokument som skall kunna utgöra, hoppas vi, en kompromisskiss som stormakterna skall kunna enas omkring i Madrid.

Jag tror inte att någon som har haft tillfälle att närmare studera den svenska aktiviteten i Madrid kan hävda att den svenska regeringen har legat på latsidan när det gäller att arbeta för nedrustning. Det gäller både opinionsbildande arbete av den typ som vi bedriver här just nu, som vi har bedrivit i olika andra sammanhang, i utrikesdebatter och i debatter utanför det här huset, och i mera konkret handfast förhandlingsarbete som också måste till och som f. n. pågår med stor envishet och mer eller mindre under svensk ledning i Madrid.

Anf. 44 LARS WERNER (vpk) replik:

Herr talman! Det är ju ändå någonting ganska nytt att de nordiska länderna är överens om att arbeta för Norden som en kärnvapenfri zon. Det har inte varit så i så många år.

I dag råder det också stor enighet i den svenska riksdagen om behovet av en kärnvapenfri zon i Norden, och det finns en betydande folklig opinion för den tanken. Därför menar jag att det är hög tid att gå från ord till handling och från till intet förpliktande uttalanden till konstruktiva insatser.

Jag har konstaterat att utrikesutskottets betänkande i dag är ett steg i rätt riktning och ett fall framåt, även om ytterligare steg kan tas och borde tas.

Utrikesministern uttalar sig i dag också positivt om inrättandet av Norden som en kärnvapenfri zon. Det är bra, men om utrikesministern delar utrikesutskottets förändrade inställning, såsom den kommer till uttryck i dag, dvs. i uttalandet om att arbetet måste gå vidare, att utredningsarbetet måste utvecklas och att en svensk förhandlingsberedskap skall upprätthållas, då borde ju ändå utrikesministern kunna ge mera konkreta svar på de frågor som jag har ställt.

Jag kan inte komma ifrån misstanken att de som kräver – jag säger inte att Ola Ullsten tillhör dem, men han är oroväckande nära – en större zon än bara de nordiska länderna har mycket märkliga argument. Vårt parti har ingenting emot inrättandet av en större zon. Jag uppberar: Vi vill att hela Europa skall göras fritt från kärnvapen. Men det är inte särskilt realistiskt i första omgången. Däremot är det i hög grad realistiskt med en kärnvapenfri zon i Norden som enbart omfattar de nordiska länderna.

Utrikesutskottet tar en artikel av förutvarande statssekreteraren i utrikesdepartementet Anders Thunborg som stöd för en större zon än enbart de nordiska länderna. Men vad stod det egentligen i den artikeln? Jo, Anders Thunborg menade att en viktig förutsättning för att en nordisk kärnvapenfri zon skulle ha något värde är att kärnvapenmakterna ger garantier för att de skall respektera zonen och länderna som omfattas av dem. I artikeln skrev han – jag citerar ur utskottsbetänkandet:

”Om kärnvapenmakterna stöder ett avtal om en sådan zon, ---, blir de --- kärnvapen ---, som är stationerade i närheten av zonen och som skulle kunna sättas in mot mål inom zonen, överflödiga och bör, som ett led i överenskommelsen, dras bort.”

Så stod det i Anders Thunborgs artikel och i utrikesutskottets betänkande, och de tolkningar som nu görs i efterhand och som skall stödja det oavvisliga kravet på att områden i Sovjetunionen skall ingå redan i en första överenskommelse går väldigt illa ihop.

Är det så, Ola Ullsten, att man inte litar på utfästelser från stormakterna? I så fall kan jag förstå skepsisen, att man över huvud taget inte är intresserad av en nordisk kärnvapenfri zon. Men då menar jag att man också skall säga det här i kammaren och inte krypa bakom andra, obegripliga argument.

Anf. 45 MATS HELLSTRÖM (s):

Herr talman! Det är viktigt att det råder enighet i riksdagen i huvudfrågan i dag, dvs. att den svenska regeringen skall spela en mycket aktiv roll i kontakterna med de andra nordiska regeringarna för att finna en gemensam grund i fråga om en kärnvapenfri zon i Norden. Det är värdefullt att vi har kunnat få enighet i utrikesutskottet på den punkten, och det finns också en enighet här i debatten.

Trots att våra nordiska länder har mycket olikartade säkerhetspolitiska lösningar, vilket vi alla känner till, finns det också ett grundläggande avspänningsintresse i dem alla. Det har hittills manifesterat sig just i att inget nordiskt land har tillåtit stationering av kärnvapen på sitt territorium. Det här avspänningsintresset och den gemensamma grunden har nyligen diskuterats mellan samtliga nordiska socialdemokratiska partiers ledningar och samtliga LO-ledningar i Norden, och den förenade nordiska arbetarrörelsen antog då ett uttalande, där man bl. a. sade så här:

”Enligt FN:s session om nedrustning 1978 är skapande av kärnvapenfria zoner en viktig insats i arbetet för nedrustning och regional säkerhet. De nordiska länderna har bidragit till stabilitet och avspänning i hela Europa genom att avstå från att skaffa egna kärnvapen eller låta andra länder

utplacera sådana vapen i något av sig kontrollerat territorium under fredstid. De nordiska länderna bör utröna vilken gemensam grund som finns i frågan om en kärnvapenfri zon i Norden som ett led i arbetet på en nedrustning av kärnvapen i ett vidare europeiskt sammanhang.”

Det hävdas ibland i debatten att det egentligen inte finns någonting nytt att lägga till i den här frågan. Vi är redan kärnvapenfria i Norden, och varför behöver vi ytterligare formalisera detta? frågar man. Det är då viktigt att tänka bakåt på i vilka situationer man har aktualiserat olika frågor om kärnvapenfrihet. Förslagen om en formalisering av en kärnvapenfri zon i Norden har lagts fram i olika säkerhetspolitiska situationer, alltifrån Undéns förslag om en klubb – Undénplanen – i början av 1960-talet till Kekkonens första förslag vid ungefär samma tid samt till den viktiga precisering av en svensk ståndpunkt, som Anders Thunborg gjorde 1975 i en artikel i en finsk tidskrift. Det var emellertid under en avspänningsperiod i Europa.

Det finns de som säger att ingenting nytt har hänt, att det räcker med att Norden redan nu är en kärnvapenfri zon. Det är då viktigt att slå fast att det sedan 1975, dvs. efter de preciseringar som gjordes av den svenska regeringen, har skett en dramatisk förändring i Europa. En utomordentligt stark upptrappning av kärnvapentillförseln har ägt rum, framför allt genom Sovjets accelererande utplacering av långdistansrobotarna SS 20 och genom NATO:s beslut i december 1979 att utplacera kryssningsmissiler och Pershing II-raketer i Europa. Det är meningen att dessa skall kunna nå Sovjet och att i varje fall kryssningsmissilerna skall passera över svenskt territorium.

Därutöver har det under nämnda period skett en relativt kraftig upprustning av de taktiska slagfältskärnvapnen i Europa, inte minst på NATO-sidan. Det förs nu en diskussion i NATO om att någon gång i framtiden, kanske nästa år, börja diskutera en modernisering av *taktiska* kärnvapen i Europa. Pershing II-raketerna och kryssningsrobotorna var ju ett utflöde av en diskussion om en modernisering av medeldistanskärnvapnen, en diskussion som fördes i slutet av 1970-talet. Att nu börja diskutera en ytterligare modernisering av de *taktiska* kärnvapnen i Europa kan betyda att ett nytt varv dras i kärnvapenspiralen.

Det är från den utgångspunkten, dvs. utifrån att det har skett en försämring av läget i Europa och en kraftig kärnvapenupprustning, som det krävs ett extra politiskt engagemang, initiativ och insatser för att Norden även i framtiden skall förbli vad det är i dag, nämligen ett område med låg spänning. Ett Norden i avspänning är i sig av värde för det övriga Europa. Det tror jag är viktigt att slå fast i den här diskussionen.

Det är enligt min mening inte vi inom den nordiska kretsen som skall sätta upp förhandsvillkor för hur ett arrangemang med en formalisering av ett kärnvapenfritt Norden skall se ut. Det finns broderländer runt omkring oss som har en säkerhetspolitiskt betydligt känsligare situation än Sverige. Det vore alltså fel om i den nordiska kretsen Sverige först satte upp förhandsvillkor för hur en kärnvapenfri nordisk zon skall se ut för att kunna accepteras av Sverige.

Den svenska inställningen bör i stället vara den som jag gav uttryck för i det upplästa uttalandet från de socialdemokratiska partierna, dvs. att man söker finna vad som är gemensamt för de nordiska länderna, vad som är den minsta gemensamma nämnaren. våra olika säkerhetspolitiska lösningar till trots.

I utrikesministerns frågesvar finns en oklar formulering. Det står så här: "Vad beträffar omfattningen av en eventuell, traktatfäst, nordisk kärnvapenfri zon anser vi att bl. a. Östersjön bör ingå i denna." Jag utgår ifrån att man menar att de områden i Östersjön som tillhör de skilda länderna skall ingå i denna zon. Det är väl inte tänkt att hela Östersjön som internationellt hav skall ingå i zonen? Så står det faktiskt i svaret. Det vore i så fall en helt ny tolkning av begreppet zon.

En annan sak är att det, om man upprättar en kärnvapenfri nordisk zon, får konsekvenser för de kärnvapen som är stationerade i närheten, t. ex. på de ryska ubåtarna i Östersjön. Men det är någonting annat än att Östersjön som hav skulle ingå i själva zonen. Skulle det vara fråga om en så förändrad inställning i fråga om omfattningen av en kärnvapenfri zon, vilket jag inte tror, så skulle den svenska regeringen på ett uppscendeväckande sätt gå ifrån en mycket gammal svensk politik när det gäller Östersjön, som går tillbaka till 1900-talets början. Då fanns det ryska förslag om en rysk-svensk Östersjöentent. Amiral Lindman varnade på sin tid för försök att göra Östersjön till ett s. k. mare clausum. Detta har sedan diskuterats under olika decennier. På 1950-talet avvisade Sverige – helt riktigt – sovjetiska propåer om att göra Östersjön till ett fredens hav. Jag utgår alltså från att man inte tänker sig en sådan förändring av den svenska politiken att Östersjön som hav skulle ingå i själva zonen. En helt annan sak är naturligtvis att upprättandet av en zon måste påverka de ubåtar som är stationerade i Östersjön.

Jag vill avsluta med att ta upp tre punkter som jag tror är gemensamma för de olika nordiska länderna när det gäller värdet av formalisering av vår kärnvapenfrihet. Dessa punkter utgör den minsta gemensamma nämnaren, och det är här som vi måste söka oss fram, om vi vill nå konkreta resultat.

Den första punkten är i all enkelhet att det är viktigt för alla de nordiska länderna att vi konsoliderar den kärnvapenfrihet som nu råder, att vi politiskt understryker att vi också i framtiden strävar efter att vara kärnvapenfria. En sådan gemensam politisk viljecytring är väsentlig i ett läge där spänningen i Europa som helhet ökar.

Den andra punkten, som hänger nära samman med den första, är att varje seriöst avspänningsinitiativ – i ett läge där det, som nu, sker en utomordentligt kraftig upptrappning av antalet kärnvapen i Europa – används för att påverka *det totala antalet* kärnvapen i Europa. En formalisering av nordisk kärnvapenfrihet måste ha syftet att bidra till att minska det totala antalet kärnvapen i Europa, vilket Sture Ericson var inne på tidigare i debatten. Detta måste vara ett viktigt mål vid varje avspänningsinitiativ.

Slutligen måste – och det är den tredje punkten, som hänger samman med den andra – frågan om en nordisk kärnvapenfri zon ses i ett vidare europeiskt

sammanhang. Jag tror att det är viktigt att stryka under att det också här finns gemensamma drag hos de olika nordiska länderna.

Det har ibland i debatten sagts att det finns ett förslag som skulle innebära en isolerad kärnvapenfri zon i Norden utan återverkningar på det övriga Europa och ett förslag som skulle innebära en koppling till Europa. Det är därför väsentligt att det slås fast att president Kekkonen i den precisering av sin plan som han gjorde i Stockholm 1978 underströk att en nordisk kärnvapenfri zon i hans tappning kunde knytas till SALT-förhandlingarna eller till andra europeiska förhandlingar. Här gavs alltså från finsk sida uttryck för att en koppling till ett vidare europeiskt förhandlingssammanhang var tänkbar. I det norska arbeiderpartiets landsmötesuttalande, som har diskuterats tidigare i debatten, poängterades starkt att en nordisk kärnvapenfri zon skall vara ett led i arbetet på en minskning av kärnvapnen i ett vidare europeiskt sammanhang. Och i Anders Thunborgs artikel i en finsk tidskrift 1975, som också har diskuterats tidigare i debatten, underströks att upprättandet av en kärnvapenfri zon i Norden får konsekvenser för vapen som är stationerade nära zonen – norr, söder, öster och väster om den – och som är direkt riktade mot zonen. Sådana vapen blir ju överflödiga, om en zon upprättas. Vapnen bör därför, som ett led i en överenskommelse, dras bort.

Här är det också viktigt att vi ser på den militär-teknologiska utveckling som har ägt rum sedan de första zonförslagen diskuterades. Det är ju i dag lättare än tidigare att omprogrammera kärnvapen. Det är i och för sig en fullt rimlig ståndpunkt som utrikesutskottet nu har intagit, när det säger att de vapen som finns nära vår zon och som är direkt riktade bara mot zonen blir överflödiga och bör dras bort. Men därmed ökar man icke Nordens säkerhet i dagens läge. En supermakt kan ju i stället omprogrammera andra kärnvapen och rikta dem mot Norden.

Det är också den inställningen som har präglat mycket av den norska diskussionen. Därför är det också viktigt att ett nordiskt initiativ blir ett led i en allmän europeisk nedrustning, så att den nordiska kärnvapenfriheten används för att påverka supermakterna att minska antalet kärnvapen i Europa totalt. Det är först om antalet kärnvapen totalt minskar som vi kan tala om att säkerheten för en nordisk zon faktiskt har ökat. Det är också där som det finns en viktig koppling till de förhandlingar om medeldistansvapnen, TNF-vapnen, som skall börja i år och som både utrikesministern och Sture Eriesson tidigare har talat om. Här finns en viktig, praktisk koppling, där nordiska initiativ borde kunna tas.

Under detta anförande övertog förste vice talmannen ledningen av kammarens förhandlingar.

Anf. 46 Utrikesministern OLA ULLSTEN:

Fru talman! Jag har inget att invända mot det som Mats Hellström har sagt. Får jag bara kommentera några punkter.

För det första tycker jag att Mats Hellström gjorde ett viktigt påpekande

när han sade att idéer om en kärnvapenfri zon tidigare i regel har diskuterats i lägen av större avspänning i Europa än som råder f. n. Det kanske är symtomatiskt och rimligt att det är i lägen av avspänning som det förefaller lättare att komma fram till den sortens överenskommelser som upprättandet av kärnvapenfria zoner innebär. Omvänt kan man naturligtvis säga att i lägen där det råder mycket starka motsättningar, bl. a. mot bakgrunden av en väldigt kraftig upprustning, ter sig utsikterna att åstadkomma reell nedrustning inkl. upprättandet av zoner – som naturligtvis är en del i de ansträngningarna – på en gång angelägnare, eftersom hoten upplevs som allvarligare och svårare, eftersom motsättningarna är så stora.

Det kan låta som en självklarhet att påpeka detta. Men det hör till bilden, och det bör sägas i en debatt där man från en del håll tycks tro – jag måste upprepa det – att det skulle hänga på den svenska och de övriga nordiska regeringarnas vilja om detta kan åstadkommas eller inte. Naturligtvis spelar det totala internationella läget en avgörande roll, och däri den vilja som finns hos de stater som faktiskt har kärnvapen att alls diskutera upprättandet av sådana här zoner. Därför är det också angeläget att man nu, jämtes med debatten om en kärnvapenfri zon, koncentrerar mycket av politisk och diplomatisk aktivitet från svensk sida för att åstadkomma de avspänningsresultat som skulle kunna nås om TNF-förhandlingarna upptogs och blev framgångsrika, om SALT II-avtalet ratificerades eller blev omförhandlat och därefter ratificerat och om de diskussioner som pågår i Madrid kan leda till konkreta resultat.

Det är viktigt att man ser hela den fråga vi nu diskuterar i detta större perspektiv och inte tror att det bara är genom att föra allmänt tal om en kärnvapenfri zon som man gagnar det syfte som ligger bakom önskemålet om att upprätta en sådan. Det krävs mycket annat innan det skall framstå som en realistisk möjlighet.

För det andra vill jag ta upp det Mats Hellström sade – möjligen med en liten udd av kritik – om att det inte är Sverige som skall sätta upp förhandsvillkor för en sådan här zon. Det kan ligga någonting i det. Det kanske inte är vi som har de största svårigheterna, utan det kanske är de nordiska länder som ingår i en militärpakt. Det är just det skälet att de nordiska länderna har olika säkerhetspolitiska utgångspunkter som gör att det är riktigt att gå den väg som utrikesutskottet anvisar, nämligen att man skall undersöka vad som är gemensamt vad gäller intressen och hållning mellan de nordiska länderna och försöka driva detta som en nordisk ståndpunkt. Därvidlag har naturligtvis den svenska regeringen ett stort ansvar när det gäller att inte försvåra för de övriga nordiska länderna och att inte i största allmänhet försvåra hela frågan genom att driva den på ett sådant sätt att idén försvagas och kommer att framstå som mindre realistisk. Detta skulle kunna ske om den svenska regeringen drev en linje som inte kan accepteras av de övriga nordiska länderna. Det är också just därför som vi i den här frågan håller ett så nära samband mellan regeringarna som vi faktiskt gör.

Till sist vill jag säga att det är möjligt att formuleringen om Östersjön –

även om den har använts förut, och då inte har föranlett någon kommentar – kan skapa missförstånd. Det är alltså inte Östersjön som ett fredens hav i sovjetisk tappning som vi talar om. Vad vi talar om när det gäller zonen är naturligtvis de nordiska länderna och deras territorialvatten, däribland delar av Östersjön.

När det sedan gäller uttunningszonen – vi har inte ställt upp några villkor i det avseendet, utan jag talar här om den debatt där man diskuterar en sådan zon – menar man därmed de omgivande delarna av Östersjön, alltså de delar som ligger utanför de olika ländernas territorialvattenområden. Man menar Nordsjön, havsområdena norr om Skandinavien liksom också visst territorium i Öst- och Västeuropa samt i Sovjetunionen. När man diskuterar en uttunningszon gäller det i och för sig inte en zon i samma mening som när man talar om kärnvapenfria zoner, utan man talar om det område där stationering av kärnvapen måste diskuteras. Det måste givetvis falla ut som ett resultat av överenskommelser och förpliktelser från stormakternas sida, att de inte jämsides med dessa förpliktelser har vapen i omgivande områden avsedda för den kärnvapenfria zonen. I annat fall har ju garantierna inget värde.

Regeringen har alltså inte intagit någon ny hållning i detta avseende, och jag hoppas att jag med den här preciseringen har skingrat varje missförstånd på den punkten.

Anf. 47 MATS HELLSTRÖM (s) replik:

Fru talman! Det var bra att vi fick detta klarläggande på den sista punkten, dvs. i fråga om Östersjön.

Utrikesministern säger att det i tider av ökad spänning är både viktigare och svårare att nå fram till förslag av typ kärnvapenfria zoner. Jag håller helt och hållet med utrikesministern om det. Det är också ett av skälen till att man vid FN:s session om nedrustning 1978 lyfte fram dessa krav som särskilt viktiga i tider av minskad avspänning och att man försökte peka på vägar som är praktiskt framkomliga för att man skall kunna uppfylla kraven. Egentligen är ju detta något som gäller rent allmänt, men jag tror att det i särskilt hög grad gäller om Norden. Det finns nämligen två utvecklingar, som var för sig kan leda till att avspänningen i Norden försämras.

Den ena utvecklingen är den militärtekniska utvecklingen, där introduktionen av kryssningsrobotar – om de utplaceras på vissa sätt runt våra områden – utan tvivel skulle kunna leda till en försämring av den säkerhetspolitiska situationen i Norden. Det gäller f. ö. inte bara kryssningsrobotar, utan också andra vapen som finns på båda sidor i allianserna.

Den andra utvecklingen är den ekonomiska utvecklingen till havs, där vi i dag inte ser konflikter men där man framför sig, kanske om tio år, kan se konfliktmöjligheter, om det blir möjligt att utnyttja de mycket stora ekonomiska resurserna på havsbotten i olika delar av Nordatlanten. Där kan man tänka sig att ekonomiska intressen kan komma i konflikt med olika militärstrategiska intressen. Så är det inte i dag, men det här är alltså en möjlig utveckling, som kan leda till försämringar i framtiden. Det är viktigt att vi i tid tar tag i de gemensamma dragen just därför att vi ser framför oss

potentiella risker för försämringar. Från regeringens sida och från övriga partiers sida bör därför alla krafter sättas in när det gäller att finna gemensamma ställningstaganden från de nordiska länderna.

Anf. 48 FÖRSTE VICE TALMANNEN:

Jag får meddela att anslag om kvällsplenum nu uppsatts.

Anf. 49 INGRID SUNDBERG (m):

Fru talman! Debatten här i dag och riksdagsmotionerna om nedrustning speglar förändringen i den allmänna svenska nedrustningsdebatten. Tidigare var den koncentrerad till insatser i olika internationella organ i syfte att medverka till rustningsbegränsningar över hela världen. Icke-spridningsavtalet och ett förbud mot provsprängningar av kärnvapen stod i centrum för det svenska intresset. Utvecklingen av de strategiska vapnen och SALT-förhandlingarna följdes också noga. De förhoppningar som knöts till såväl pågående som kommande SALT-förhandlingar förbands med en förhållandevis optimistisk inställning till framtida än mer omfattande rustningsbegränsningar.

Förhoppningarna har grusats. Vapenutvecklingen pågår med oförändrad kraft, militärkostnaderna och rustningsspiralen stiger fort mot ofattbara höjder. Samtidigt har nedrustningsfrågorna i allt högre grad blivit stormaktsfrågor i så måtto att mindre staters och icke kärnvapenstaters möjligheter att påverka utvecklingen har minskat.

Det kan då synas naturligt att i första hand vilja se om sitt eget hus. Om alla insatser visar sig vara resultatlösa, så kan man åtminstone se till att den egna säkerheten skyddas. Frågan om en kärnvapenfri zon i Norden, som ju har diskuterats mycket här i dag, kan ses som ett led i denna utveckling.

Genom den förda stormaktspolitiken har självfallet intresset vad gäller nedrustning i ökad grad koncentrerats till Norden och till Europa. En viktig orsak till detta är den pågående upprustningen vad avser kryssningsrobotar, där NATO:s planerade modernisering utgör ett svar på östblockets förbandsläggning av SS 20-missilerna. Helt naturligt har den öppenhet som präglar västvärlden åstadkommit en diskussion om såväl nödvändigheten av ersättningsrobotar som utplaceringen av desamma. Det finns skäl att erinra om att en sådan debatt är utesluten i öststaterna. Därmed uppkommer en risk för att man bortser från vad som händer i dessa länder.

I det sammanhanget vill jag hänvisa till utskottets yttrande med anledning av vpk-motionen med krav på protester mot NATO:s kryssningsrobotar – att vi från svensk sida vänder oss mot kapprustningen i *båda* supermakterna. Jag kan också tillägga att jag är något tveksam inför det i den socialdemokratiska motionen framförda påståendet att NATO:s rustningar kraftigt överstiger Warszawapaktssidans. Vad vi däremot alla kan vara ense om är att rustningsspiralen fortsätter att stiga och att den utvecklingen måste bromsas.

Riksdagen gjorde efter förslag av utrikesutskottet förra året, bl. a. efter krav från socialdemokraterna på en bättre planering av det svenska

nedrustningsarbetet, ett tillkännagivande om nödvändigheten av att regeringen vidmakthåller en handlings- och utredningsberedskap inför den framtida utvecklingen, som den kan bedömas. Nedrustningsarbetet skulle särskilt koncentreras till vissa specificerade områden. Om dessa kan sägas att såväl när det gäller förhandlingarna om provstopp som när det gäller slutförandet av SALT och frågan om truppreduktioner i Europa kan i dag inga framsteg skönjas. Utskottet betonar i år med anledning av s-motionen betydelsen av att utrednings- och planeringsresurser också fortsättningsvis inriktas på ett vidsträckt område och relateras bl. a. till TNF-diskussionerna om medeldistansrobotar liksom till MBFR-förhandlingarna. Detta kan kräva förstärkt planering av de svenska nedrustningsinsatserna.

Däremot har Sverige med viss framgång i ESK-förhandlingarna i Madrid drivit frågan om förtroendeskapande åtgärder. De svenska insatserna i CD vad gäller kemiska vapen har hittills varit mycket goda. Såväl USA som Sovjet har godtagit att arbetsgruppen för kemiska vapen i CD under sommarsessionen upptar förhandlingar om konventionstext. Fortfarande kommer emellertid förhandlingarna att sakna formell status.

I Madrid har Sverige dessutom aktivt medverkat till det s. k. NN-förslaget, som kan förutsättas ligga till grund för ett slutdokument, om det nu blir ett sådant. De förhoppningar som efter Helsingforskonferensen knöts till ökad rustningskontroll har i de flesta fall utbytt mot djup pessimism. Utskottet visar också i sitt betänkande på de olika orsakerna till att världen ser så mycket mörkare ut nu. När förhoppningar grusas måste man ju ändå ta fasta på ett enda glädjande och positivt inslag i det internationella arbetet, och det är att förhandlingar i alla fall pågår. Så länge det sker finns det ändå skäl att tro att någon form av resultat hägrar i framtiden.

Herr talman! Så länge risken för en förödande krigföring finns måste varje land göra sina egna säkerhetspolitiska bedömningar.

Den militära utvecklingen i Europa har i ökad grad ställt Norden i fokus. Förekomsten av kärnvapen i vårt lands omedelbara närhet har fått direkta verkningar på svensk säkerhetspolitik. Frågan om säkerhetsgarantier har också ökat i betydelse.

Debatten om en kärnvapenfri zon i Norden är ofta förvirrad. Kravet på att inga kärnvapen skall finnas i Norden kopplas till krav på ensidiga löften om att inga sådana vapen någonsin skall användas mot nordiskt territorium. Som ett exempel på förvirringen ett citat nyligen från en radiodebatt: ryssarna och amerikanerna skall lova att inte släppa "kärnkraftsvapen" i vårt land.

Vi har inte kärnvapen på nordiskt territorium, och inga planer på att få det i fredstid finns. Enligt det alltför vanliga resonemanget skulle därför bara erfordras s. k. negativa säkerhetsgarantier från några stormakter. Men så enkelt är det inte. Sådana garantier av bilateral typ – i den mån de alls är trovärdiga – ger utrymme för påtryckningar från främmande makt, och Sverige har i alla tidigare sammanhang ställt sig avvisande till sådana garantier.

Anmärkningar kan då komma att riktas mot vår politik i den mån vår politik inte anses svara mot gjorda utfästelser. Vårt oberoende skulle komma

Onsdagen den
3 juni 1981

Nedrustning m. m.

i fara, vilket är helt oförenligt med våra vedertagna säkerhetspolitiska grundsatser. En kärnvapenfri zon i Norden bör inte och kan inte grundas på bilaterala utfästelser. Detta bör ses mot bakgrund av att de garantier som hittills har givits av USA och Sovjet är förenade med villkor – från Sovjets sida att garanterad stat inte gör sig skyldig till aggression eller medverkar till aggression och från amerikansk sida att det inte gäller stater som går till väpnat angrepp och är förbundna med en kärnvapenmakt. Sverige har tidigare protesterat mot detta synsätt och förklarat att det är oacceptabelt att en kärnvapenmakt själv skall avgöra om den är bunden av garantin.

Jag tycker, herr talman, att detta inte har kommit fram tillräckligt i debatten här tidigare. Det innebär emellertid inte att vi skall ställa oss negativa till en kärnvapenfri zon i Norden – det måste endast framgå vilka krav vi ur säkerhetspolitisk synpunkt ställer på bildandet av en sådan zon i de förhandlingar som vi nu har upptagit tillsammans med de andra nordiska länderna. Där har ju den svenska linjen hittills varit – och jag hoppas att den står fast – att en gemensam utfästelse från samtliga kärnvapenstater att icke använda kärnvapen mot nordiskt territorium skall kunna ligga till grund för ett ställningstagande om utfästelsen kombineras med åtgärder som ger full trovärdighet. Utfästelsen bör därtill icke vara tidsbegränsad och icke försedd med möjlighet för enstaka stat att bryta mot densamma.

I de motioner som väckts om kärnvapenfri zon har betonats betydelsen av att en kärnvapenfri zon i Norden kan ses som ett första steg mot ett kärnvapenfritt Europa. Ett kärnvapenfritt Europa skulle innebära ett avsevärt steg framåt mot allmän nedrustning. Men också här måste långtgående krav ställas på åtgärder som gör en sådan överenskommelse trovärdig. Det räcker här inte bara med att önska sig det och det.

Såväl konventionella vapen som frågan om truppstyrkor i Europa är, liksom förtroendeskapande åtgärder, nära kopplade till förekomsten av kärnvapen i Europa. Krav på en europeisk uttunningszon skulle också uppkomma och fordra bortdragande av de taktiska kärnvapen och medeldistansrobotar som har europeiska mål.

Herr talman! Man skall ju sikta mot stjärnorna när man vill nå trädtopparna, och inför tanken på förhandlingar av denna typ skall vi nog i första hand hålla oss till de nordiska grantopparna. Men också Norden som kärnvapenfri zon är beroende, förutom av gemensamma åtaganden från kärnvapenstaterna, av åtaganden att inte angripa eller hota att angripa mål inom zonområdet, dvs. av ett uttunningsområde utanför zonen.

Här har diskuterats vad som ligger i begreppet Östersjön. Utrikesministern gjorde här ett förklarande uttalande, att man skulle begränsa det till svenskt territorialvatten och att det inte gällde Östersjön som ett fredens hav. Men jag vill då erinra om de diskussioner som förts från rysk sida när det gäller havet utanför nordvästra Norge och norskt territorialvatten, där man ansett det som självklart att en betydligt större del än det norska territorialvattnet skulle räknas in i den nordiska kärnvapenfria zonen. Om man ser detta i ett sammanhang skulle faktiskt hela Östersjön i det här fallet tillhöra en zon. Men detta är saker som naturligtvis får diskuteras.

Man får emellertid inte heller glömma bort att de ryska reaktionerna har varit att en kärnvapenmakts territorium eller del därav inte kan ingå i en kärnvapenfri zon eller i ett s. k. säkerhetsområde. Inte heller får ryska krigsfartyg hindras att passera Östersjön, vilka vapen de än medför, och i så fall innebär det någon kilometers avstånd från svenskt land. Situationen är alltså sådan att mycket stora eftergifter skulle fordras från sovjetisk sida. Här har förut nämnts Leningradområdet, Murmansk och Kolahalvön, och jag skall inte vidare ta upp den diskussionen. Självfallet kan också NATO:s stationering av robotar i Europa beröra nordiskt territorium.

Frågan om en kärnvapenfri zon i Norden kan aldrig ses utan hänsynstagande till dessa faktorer. Att blunda för de krav som vi måste ställa i vårt samråd med övriga nordiska länder och det gemensamma nordiska agerandet gentemot kärnvapenmakterna är att motarbeta krafterna för att nå de eftersträvarvärda målet: en kärnvapenfri zon i Norden. Det är därför betydelsefullt att utrikesutskottet som svar på motionerna betonar önskvärdheten av att "den svenska regeringen," osv. – det har citerats flera gånger tidigare i dag.

Herr talman! Utskottet har också behandlat flera yrkanden från vänsterpartiet kommunisterna i dess motion 1209. Jag vill göra några ytterligare kommentarer med anledning av dessa yrkanden.

Självfallet vore det önskvärt att känna till de innersta orsakerna till spänningen mellan olika stater och upprustningen i världen. Flera av de av Sverige inom FN initierade utredningarna har också som mål att öka vår kunskap om de förhållanden som ligger till grund för upprustningen. Utskottet har emellertid inte velat biträda vpk:s önskan att särskilt utpeka kampen om råvarorna och vinstintressena i krigsmaterielindustrin som orsak utan nämner också etniska, religiösa, kulturella och inte minst ideologiska motsättningar.

När det gäller sambandet mellan kärnkraftsteknologien och kärnvapenspridningen – en fråga som diskuterats så många gånger tidigare här i riksdagen – hänvisar utskottet till det svenska arbetet för NPT och inom IAEA. Jag är helt övertygad om att vpk:s ledamöter väl känner till det arbete som Sverige där har uträttat. Dessutom har Sverige varit mycket återhållsamt när det gäller export av kärnkraftsteknologi. Tilläggas bör mot bakgrund av ett annat yrkande i motionen att det inte finns någon grund för ett antagande att plutonium kan spridas på världsmarknaden från svenska kärnkraftsverk.

De nordiska länderna tillgodoser sina säkerhetspolitiska intressen på olika sätt. Ett resultatrikt samarbete mellan de nordiska länderna i nedrustningsarbetet måste bygga på förtroendet för varandras sätt att handha säkerhetspolitiken. Utan ett sådant förtroende vore ett samarbete inte möjligt. Det förtroendet gäller inte bara Danmark och Norge utan också Finland. Sammantaget har Norden ett säkerhetspolitiskt mönster som ger stabilitet i det nordiska området, och den stabiliteten är också våra grannländer medvetna om. Utskottet ser därför ingen anledning till att som det föreslås i vpk-motionen uttala något bristande förtroende för Norges eller andra

Onsdagen den
3 juni 1981

Nedrustning m. m.

nordiska länders sätt att värna om sin säkerhet eller om den säkerhetspolitiska stabiliteten i Norden.

Frågan om förtroende är på många sätt betydelsefull i nedrustningsarbetet. En grund för den svenska säkerhetspolitiken är och har alltid varit att den skall skapa förtroende för vår utrikespolitik och vår alliansfrihet. Varje åtgärd som föreslås eller diskuteras, inte minst här i kammaren, måste ses i relation till de konsekvenser en föreslagen förändring skulle ha på vårt internationella förtroende. En orsak till förtroendet för vår neutrala ställning utgörs av vårt försvar. Olika fredsrörelser och organisationer i Sverige har i ökad utsträckning i debatten om nedrustning fört över de internationella ansträngningarna att minska upprustningen i världen till att uteslutande gälla Sverige. Om Sverige nedrustar följer världen vårt goda föredöme, säger man. Sådana förslag förs också fram i vpk-motionen.

I den moderata motionen 1866 återfinns synpunkter på hur sådana uppfattningar kan tänkas uppkomma, och jag skall här inte förlänga debatten genom att upprepa dem. Däremot är det enkelt att säga ifrån att en ensidig svensk nedrustning icke skulle följas av andra länder. Tvärtom skulle effekten, genom att den nordiska balansen rubbas, kunna bli den motsatta.

Världens säkerhet skall inte bestämmas av ett fåtal stater eller militärblock i kraft av deras överlägsna militära styrka. Den skall avgöras i demokratiskt samarbete mellan alla stater, eftersom besluten berör oss alla. Säkerheten kan än mindre bestämmas av ett litet land ensamt, vilket genom sitt föredöme tror sig kunna påverka upprustningen i världen. Den uppfattningen utgör en säkerhetspolitisk risk och ett hot mot trovärdigheten i vår fastställda neutralitetspolitik.

Ändå måste arbetet för fred och frihet åt världens länder fortsätta. Det är viktigt att detta angelägna arbete inte fördunklas av orealistiska föreställningar om Sveriges betydelse som föredöme, utan koncentreras till åtgärder med verklighetsförankring och framgångsmöjligheter. Jag vill gärna tillägga att jag önskar detsamma när det gäller arbetet för en kärnvapenfri zon i Norden.

Herr talman! Jag har velat säga detta mot bakgrund av ett stigande intresse, särskilt från vänsterhåll, för svensk nedrustning som ett led i det internationella nedrustningsarbetet. Målet för svenska ansträngningar måste vara ett fortsatt intensivt och sakkunnigt medarbete i alla de internationella organ som arbetar för rustningskontroll. Detta kan, om det lyckas, åstadkomma konkreta resultat i form av allmän nedrustning också i vårt land. Målet är avlägset, men det är oundvikligt om världen skall ha någon framtid.

Flera talare har tidigare påpekat att utrikesutskottets betänkande är enhälligt. Mot bakgrund av de yrkanden som ställts från vpk vill jag likväl yrka bifall till hemställan i detsamma men också uttrycka min glädje över enigheten, som utgör en god grund för fortsatt arbete mot de avlägsna målen.

Under detta anförande övertog talmannen ledningen av kammarens förhandlingar.

Nr 156

Onsdagen den
3 juni 1981

Anf. 50 STURE ERICSON (s) replik:

Herr talman! Ingrid Sundberg ifrågasatte en uppgift i den socialdemokratiska partimotionen 1202. Vi skriver där: "Många i väst torde exempelvis vara okunniga om att NATO:s rustningar kraftigt överstiger WP-sidans, detta trots att Sovjets verkliga rustningsansträngningar tar i anspråk en väsentligt större andel av landets samlade ekonomiska och vetenskapliga resurser än vad som är fallet i USA."

Tyvärr tycks Ingrid Sundberg höra till dessa okunniga. Jag kan bara rekommendera studier i ämnet, exempelvis i SIPRI:s årsbok för 1981, som kom för några dagar sedan. Där finns det redan i introduktionen på s. 19 en uppskattning av hur världens totala militärutgifter på över 500 miljarder dollar fördelar sig. Fördelningen är: NATO 43 %, Warszawapakten 26 %, andra industristater 6 %, Kina 9 % och tredje världen 16 %.

Det är svårt att göra sådana här uppskattningar, men det anses nog allmänt att SIPRI:s uppskattning är den minst ensidiga. Säger då SIPRI att NATO:s andel är 43 % och Warszawapaktsens 26 %, så har vi nog full täckning för påståendet att NATO:s rustningar kraftigt överstiger Warszawapaktssidans.

Nedrustning m. m.

Anf. 51 OSWALD SÖDERQVIST (vpk):

Herr talman! Vi har ju i dessa nedrustningsdebatter alltid anledning att ta upp siffror och andra uppgifter om de stigande rustningskostnaderna, göra jämförelser med andra internationella satsningar osv. Det blir för varje år alltmer deprimerande jämförelser och en alltmer deprimerande läsning. Det är nästan så att siffror och jämförelser förlorar sitt innehåll. Jag tänker inte ta upp några ytterligare exempel – det har getts många bra exempel från många olika håll på dessa tendenser. Det finns ingen anledning att upprepa dem igen. Det betyder inte att jag anser att dessa siffror och exempel inte skall föras fram. Det är naturligtvis viktigt att så sker. Det för med sig en ökande opinionsbildning, en ökande medvetenhet, och det är enda sättet att få fram ett tryck mot rustningarna både nationellt här i Sverige och internationellt. Det har nämnts tidigare här i debatten att vi nu ser i framför allt Västeuropa, där det är möjligt att gå ut i kraftiga protester och upprop, att det i många stater finns en kraftig folklig rörelse i dessa avseenden.

Jag vill beröra några punkter i vpk:s nedrustningsmotion, nr 1209, i vilken vi har tagit upp en del av orsakerna till rustningarna. Ingrid Sundberg var som utskottets representant också inne på rustningsorsakerna i sitt anförande. Vi tycker inte att man kan avfärda den delen av problemet och bara tala om generella ekonomiska orsaker, så som man gör i utskottsbetänkandet, och hävda att det i grund och botten är ekonomiska orsaker bakom allting.

Här finns det ju konkreta och väl belagda förhållanden som visar att den stat eller den statsgrupp som behöver lägga under sig andra länder och andra regioners rikedomar för att själv leva i överflöd och slöseri också är i behov av

att hålla en stor och stark militärmakt för att kunna tillgodogöra sig dessa andra länders rikedomar. Det är ganska lätt att konstatera vem det är i världen som konsumerar och vem som producerar, vem som egentligen är den närande och vem som är den tärande parten. Det har talats mycket om nord- och sydkonflikter – det hör naturligtvis till sammanhanget och nämns också i utskottets betänkande.

Det är framför allt på det sättet att marknadsekonomierna i väst, dit vi naturligtvis måste räkna oss, hör till den tärande parten i världen. Vi konsumerar mest av alla viktiga råvaror. Vi producerar mycket mindre av sådana viktiga råvaror än vad vi konsumerar. Man kan ta fram otaliga sifferuppgifter på detta.

Den som framför allt leder denna mycket skumma ligan, om jag får använda det uttrycket, är naturligtvis USA, som är den stora konsumenten, den stora slösaren av alla möjliga rikedomar i form av råvaror och annat som man hämtar till sig själv utifrån jordens alla hörn. Det gör man utan att ens komma i närheten av en skäligen ersättning. Det är stöld och rofferi som pågår. För det behövs, som jag sade förut, maktmedel: arméer och flottor både på havet och i luften. Det krävs alltså rustningar. En följd av det är naturligtvis också att rustningsindustrin på vinstbasis, som finns i marknadsekonomierna, blir en andra pådrivande faktor i rustningsspelet. Man kan alltså inte gå förbi kampen om råvarorna och vinstintresset i vapenindustrin, när man talar om rustningarnas orsaker. Sedan kan jag gärna hålla med om att det finns också andra orsaker, som utskottet tar fram, men de grundläggande orsakerna är dessa två. Det finns tydligt belagt på många olika sätt.

Jag skall sedan övergå till att tala om vem som rustar mest. Den frågan var uppe i replikskiftet mellan Ingrid Sundberg och Sture Ericson. Jag vill nämna några ord om detta, för jag tycker det är viktigt. Det är klart att stormaktsblocken, NATO och Warszawapakten, är de ledande när det gäller rustningar, men det finns stora skillnader dem emellan.

Det har varit populärt från USA:s sida att tala om gap av olika slag när det gäller rustningar. I slutet av 1950-talet och början av 1960-talet talade man om robotgapet och satsade oerhörda summor för att utjämna det. Efter Vietnamkrigets slut har man talat mycket om rustningsgapet och att man ligger efter. USA har alltid hävdat att Sovjetunionen är på väg att gå i fatt och förbi. Enligt den tesen har det påståtts att Sovjets rustningskostnader ligger ca 45–50 % högre än USA:s och att den årliga ökningen uppgår till 5 %. Det resultatet kommer man fram till genom att beräkna hur mycket Sovjet har av olika vapen, förband, krigsmaterielproduktion m. m. Sedan räknar man fram vad motsvarande förnödenheter skulle kosta att framställa i USA och får på så sätt fram dessa fantastiska siffror.

SIPRI har nämnts här och har faktiskt konsekvent sedan 1979 i alla sina årsböcker haft ganska omfattande redovisningar av hur det egentligen förhåller sig. SIPRI underkänner klart och tydligt dessa beräkningar, och det har man gjort igen i årsboken 1981.

Kostnaden för viss produktion i ett land kan inte beräknas efter vad samma produktion kostar i ett annat land. SIPRI säger att det är en illegitim metod

att beräkna kostnaderna, och man säger också att bördan av rustningarna för Sovjet är mycket större än vad man tidigare har ansett och att den är ett avbräck för den sovjetiska ekonomin. Trots detta, säger SIPRI, har kommentator efter kommentator använt dessa siffror för att visa att hotet från Sovjet var mycket större än vad som tidigare antagits. Detta säger man i årsboken 1979 på s. 30.

Genom att presentera de här siffrorna som kända fakta har USA och NATO fått det att framstå som om de sackade efter i utvecklingen och måste komma i fatt genom att satsa på nya vapensystem, nya baseringar och en allmän höjning av rustningskostnaderna. Detta har medfört, som också har nämnts tidigare i debatten, att NATO, som alla vet, år 1978 fattade beslut om en faktisk årlig ökning av militärutgifterna med 3 %. Sedan har NATO bestämt sig för en mycket kraftigare ökning än vad som sades då.

Det kan vara intressant att ta del av vad Dagens Nyheter skrev i sin ledare den 1 juni, alltså för två dagar sedan. Man skriver:

”På det partipolitiska planet har det inte varit svårt för president Ronald Reagan och hans rådgivare att inleda en ny väldig upprustning av USA:s arsenal. Det rör sig till att börja med om en cirka femtonprocentig uppgång i reala termer av militäranslagen för nästa budgetår.”

Vidare säger man i DN:s ledare:

”Det är diskutabelt att tala om ett ’gap’ mellan Sovjets och USA:s militära resurser. Sovjet rustar sig både mot väst och mot Kina, en del av dess säkerhetsapparat är i själva verket avsedd att hålla bundsförvanterna i Östeuropa under kontroll. Beräkningarna att Sovjet satsar mycket mer än Förenta staterna på sin arsenal baseras på hur mycket motsvarande rustningar skulle kosta hemma i Amerika. Enligt detta sätt att räkna stiger beloppet för Sovjets försvar bland annat därför att det är inflation i USA!”

Detta är precis samma fakta som SIPRI har tagit fram i sina årsböcker och som finns också på andra ställen.

Enligt SIPRI:s beräkningar, som Sture Ericson citerade nyss från den senaste årsboken – och SIPRI:s anseende på det här området måste väl betraktas som ganska stort och dess beräkningar som allvarliga – är de ungefärliga rustningskostnaderna för de båda blocken år 1979, vilket var de siffror som fanns tillgängliga förra året, för NATO:s del 192 miljarder dollar och för Warszawapaktens del 118 miljarder dollar. Det är de senast tillgängliga siffrorna före årsboken 1981.

Det kan vara av intresse att också ta del av vad en annan välkänd tidskrift, som på intet sätt kan påstås vara Sovjetvänlig, har tagit fram, nämligen Military Balance. Den tidskriften uppger utgifterna år 1978 till 160 miljarder dollar för Warszawapakten och 180 miljarder dollar för NATO.

Det finns alltså, Ingrid Sundberg och andra, många kraftiga belägg för att det är NATO som ligger före i rustningshänseende, som satsar mest, som driver fram rustningarna mest.

Jag skulle vilja övergå till att tala litet grand också om kärnvapen. Det talas mycket om överlägsenhet på olika håll också här. Vi kan gå till SIPRI:s

uppgifter även här för att göra jämförelser mellan blocken. När det gäller strategiska kärnvapen – uppgifterna är från SIPRI:s årsböcker 1978 och 1979 – var år 1978 för USA:s del antalet laddningar 9 200 och för Sovjets del 5 000, medan för år 1979 motsvarande siffror var för USA:s del 11 576 och för Sovjets del 7 078.

Beträffande taktiska vapen, där man också inräknar de s. k. gråzonsvapnen eller de eurostrategiska vapnen, finns andra källor som vi kan citera. Det är en f. d. NATO-general, numera senator i italienska senaten, Nino Pasti, som i ett stort tal i den italienska senaten den 10 december 1979 tog upp de här frågorna. Det var i samband med debatten om installerandet av de nya NATO-vapnen, kryssnings- och Pershingrobotarna – jag skall återkomma till detta litet senare. Pasti är inte vilken människa som helst: Han har varit vice ÖB för kärnvapenfrågor i NATO i Europa, han har varit italiensk flyggeneral och han representerar nu vad man närmast skulle kunna beteckna som en borgerlig vänster inom italienska senaten. Han uppger att NATO har ungefär 7 000 taktiska atomvapen i Europa, och Warszawapakten 3 500. Siffrorna gäller 1980.

Det finns alltså all anledning att använda sig av det underlag som finns när man talar om de här sakerna och inte bara slapp tala om stormakterna – för att inte tala om det alltjämt ymnigt florerande supermaktstalet – och omnämna de båda stormaktsblocken som lika goda upprustare. Det stämmer ganska dåligt.

Det har här i debatten och även tidigare anförts att NATO har infört kryssningsrobotar och Pershingrobotar som ett motdrag mot införandet av SS 20-robotarna på den sovjetiska sidan. Det är då att märka att de första SS 20-robotarna installerades redan 1977. Det sades ingenting från NATO-sidan på två år, trots att denna förbandläggning då pågick. Man oroade sig inte särskilt mycket för SS 20-robotarna. Det var först på senhösten 1979 som man tog upp resonemanget i denna fråga, och då hade man redan för länge sedan beslutat sig för att sätta upp sina egna kryssningsrobotar – då passade det naturligtvis att hänvisa till Warszawapaktsrobotarna.

Jag vill återge vad Pasti sade i italienska senaten i december 1979. Han yttrade då:

I er redogörelse har ni upprepade gånger framhållit att SS 20 skapat en bristande balans och ett farligt läge. Ändå visar all dokumentation från NATO:s sida att den tanken saknar all grund.

Dessutom räcker det att använda det sunda förnuftet. SS 20 är ingenting annat än en moderniserad variant av SS 4 och SS 5, som är bortåt 20 år gamla. Det enda märkliga i sammanhanget är att en modernisering kommit så sent. Amerikanerna har t. ex. moderniserat sina ubåtsvapen sex gånger inom en relativt kort tidsrymd, vapen som Polaris 1, Polaris 2 och Polaris 3, som behållit sina benämningar men blivit andra vapen, samt Poseidon, Trident 1 och Trident 2. – Så långt Pasti.

Det finns alltså anledning att vända sig mot det slappa påståendet om stormakternas lika skuld till rustningarna. Jag har med det här velat slå fast att USA är den ledande militärmakten i världen. Det är i första hand USA

som driver fram rustningarna, och det största ansvaret för upprustningen i Europa ligger på USA. Pasti är en av många europeiska militärer – i Västtyskland, Belgien, Holland och på många andra håll – som reagerat mot detta påstående. Det är därför vi har fått en opinion även inom NATO och de västeuropeiska staberna mot USA:s atomupprustning i Västeuropa.

Det har sagts mycket om kärnvapenfria zoner – jag skall inte gå in på det ämnet. Jag vill bara kort nämna att vi i vår motion tagit upp förhandslagringen i Norge.

Det har här i debatten och i betänkandet sagts att Sverige inte skall lägga sig i vad Norge gör i dessa avseenden. Jag vill då påstå att det finns anledning att se på Norge och Danmark från två olika håll. I betänkandet ser man på dem som våra gamla nordiska bröder som vi haft goda kontakter med på alla områden. Men man glömmer då bort att de samtidigt är medlemmar i NATO-alliansen, en av de stora allianserna. När det gäller den frågan kan man inte betrakta dem som våra nordiska bröder – där är de naturligtvis medlemmar i alliansen, och de åtgärder som vidtas av alliansen på deras områden rör i högsta grad vår säkerhetspolitik.

Jag tycker därför att det är litet dåligt av utskottet att bara tala om att vi inte kan lägga oss i Norges och Danmarks säkerhetspolitiska åtaganden. Det är inte Norge och Danmark det här handlar om – det är NATO:s arrangemang i Norge och Danmark som är det intressanta, och där behöver vi vara mycket mera på alerten än både regeringen och utskottet vill gå med på. Jag hänvisar till vad Lars Werner sade tidigare i frågedebatten: Det är någonting som i högsta grad angår oss.

Kort slutligen om kärnvapenspridningen! Jag tycker att det nu är fullt klarlagt i alltför många fora att kärnkraft och kärnvapen hör ihop. Det är nonchalant av utskottet att så snabbt gå förbi detta förhållande. Det finns belagt. Inom det internationella atomenergiorganet IAEA är man orolig. Från många håll har uttalats oro för ickespridningsavtalets uppföljning, som Ingrid Sundberg talade om. Man är rädd för att det inte skall gå att kontrollera det. Därför finns det all anledning för Sverige att mer kraftfullt koppla ihop kärnkraft och kärnvapen, så att det tydligt sägs ut att det finns ett samband. Inte minst vår egen representant i dessa sammanhang, Inga Thorsson, och med henne många andra, har kraftigt poängterat detta.

Jag skall inte på nytt ta upp det bedrövliga avtalet med Cogéma. Det är fullt klarlagt att detta avtal, som den svenska regeringen har gått med på, garanterar plutoniumspridning från svenska kärnkraftverk på världsmarknaden genom att Cogéma får köpa av detta plutonium.

Herr talman! Med detta yrkar jag bifall till vpk-motionerna 694 och 1209.

Anf. 52 INGRID SUNDBERG (m) replik:

Herr talman! En stor del av Oswald Söderqvists anförande upptogs av fördelningen av de militära kostnaderna, och Sture Ericson berörde dem i sin replik till mig. Jag kanske därför skall tillägga, eftersom jag delar uppfattningen att SIPRI har ganska goda grunder för sina antaganden, att

dess kapitel om världens militära kostnader avslutas med en redogörelse för svårigheterna att fastställa rustningskostnaderna i Sovjet. De förblir ett mysterium på grund av den ryska hemlighetsfullheten när det gäller militära frågor. Det är alldeles riktigt som Oswald Söderqvist sade att inom CIA uppskattar man att de ryska kostnaderna är 50 % högre än de amerikanska. Men vad som inte har sagts är att man i Sovjet anser att de amerikanska kostnaderna är fem sex gånger högre än de ryska.

Slutsatsen i kapitlet är att inget av dessa antaganden kan ligga till grund för en trovärdig jämförelse av de militära kostnaderna i de två länderna. Med tanke på hur det egentligen ser ut är det bästa antagandet att USA och Sovjet har ungefär lika stora militära utgifter.

Eftersom SIPRI:s redogörelse har utgjort underlag för vad som har sagts om de militära kostnaderna kanske man också bör ha med SIPRI:s slutsats. Det var den slutsatsen som gjorde att jag ställde mig tvekan till det socialdemokratiska antagandet att USA:s rustningskostnader kraftigt överstiger Sovjets.

När det gäller våra förhållanden till broderländerna Danmark och Norge sade jag, Oswald Söderqvist, att de bygger på förtroende. Man kan också vända på det hela och säga att vi vill inte att något land, icke heller ett nordiskt grannland, skall lägga sig i våra säkerhetspolitiska åtaganden. Det tillhör vår praxis att sådana avgöranden fattas exklusivt av vårt eget land.

Anf. 53 OSWALD SÖDERQVIST (vpk) replik:

Herr talman! Helt kort om kostnaderna. Vi skriver i vår motion 1209:

”Sovjet å andra sidan redovisar officiella siffror som inte heller kan tas för gott. Enligt dem är Sovjets militärutgifter mindre än en fjärdedel av USA:s och visar en fallande kurva under 1970-talet. SIPRI underkänner också dessa uppgifter, men slutsatsen, som måste dras av SIPRI:s material, är att Sovjet ingalunda drar ifrån när det gäller rustningarna utan snarare får allt svårare att hänga med.”

Det viktiga i SIPRI:s konstaterande är att man underkänner uppgifterna från både väst och öst, både CIA:s och Sovjets uppgifter. Men man säger samtidigt på grundval av sina egna beräkningar som man har tagit fram ur olika källor att USA:s rustningar är mycket större och att de ökar kraftigare. Det är det som är det viktiga.

Slutsatsen i SIPRI:s bedömning är inte att det blir något slags likhet. Ingrid Sundberg. När man har skalat bort de felaktiga uppgifter som man anser lämnas från båda hållen, är ju slutsatsen den att USA rustar mest och drar ifrån.

I fråga om våra nordiska grannländer, förhandslagring osv. tycker jag fortfarande att det är en hopblandning av två begrepp. Norge och Danmark är medlemmar i den ena av de stora pakterna i världen. Därför angår det i högsta grad svensk säkerhetspolitik vad den ena pakten tar sig för. Att det råkar hända på våra nordiska broderländers område kan vi i det sammanhanget inte ta någon hänsyn till.

Det har framhållits flera gånger i debatten här att Nordens läge har kraftigt

försämrats – vi har haft det uppe i försvarsdebatten tidigare. Norden har kommit i ett mycket sämre säkerhetspolitiskt läge, och det är svagt av regeringen – framför allt av den som har suttit till helt nyligen – att den inte mera resolut har uppmärksammat vad som hänt med det nordiska området från ungefär 1978 och framåt.

Vi har blivit indragna i den globala strategin på ett helt annat sätt än tidigare. Man kan inte ursäktas sig med att vi inte kan lägga oss i hur Norge eller Danmark löser sina säkerhetsproblem, för det har med de stora pakternas infiltration i området att göra, framför allt NATO:s.

Anf. 54 INGRID SUNDBERG (m) replik:

Herr talman! Jag kan försäkra Oswald Söderqvist att vi har uppmärksammat och uppmärksammar vad som sker i vår omgivning. När det gäller de militära kostnaderna ber jag att få citera slutsatsen på engelska: " – – the best assumption is that each uses about the same amount of resources on the military", dvs. i svensk översättning att det bästa antagandet är att vardera använder samma mängd resurser på det militära.

Om jag därtill skall lägga en egen uppfattning så är det att med tanke på att framställningskostnaden i många fall är högre i USA än i Sovjetunionen borde man förr komma till en annan slutsats, nämligen att om samma summa pengar används uppnås en högre rustningspotential i Sovjet än i USA.

Anf. 55 OSWALD SÖDERQVIST (vpk) replik:

Herr talman! Jag har också läst detta kapitel mycket noga och är inte främmande för det avsnitt som Ingrid Sundberg citerade. Men det viktiga i sammanhanget är ju vad som satsas i absoluta tal, inte vad man har råd att satsa i förhållande till bruttonationalprodukten eller vad det nu är för mått som används.

Det är då ett faktum att USA på grund av sina större resurser, sin större industriella kapacitet och sitt mycket mera konsekventa utplundrande av andra regioner satsar betydligt mera på rustningar än vad Sovjet gör.

Jag är glad för att vad som framgått i flera år av SIPRI:s material nu börjar slå igenom i form av en annan syn på de här sakerna, vilket bl. a. framgår av DN:s ledare i måndags och t. o. m. i den västliga världens militärstrategiska tidskrifter, t. ex. *Military balance*, som jag citerade nyligen.

Vi har varit utsatta för en propaganda från USA utan motstycke. Det har också sagts i SIPRI:s årsböcker, vilket Ingrid Sundberg inte är så villig att citera, att USA har fört fram påståenden som bygger på absolut felaktiga grunder och att dessa har godtagits som säkra fakta. Det är ett slappt argumenterande och ett slappt tänkande som inte bör förekomma i sådana här seriösa debatter.

Anf. 56 MAJ BRITT THEORIN (s):

Herr talman! Låt mig först korrigera Ingrid Sundberg. Hon jämför USA med Sovjet, och då är det alldeles riktigt att SIPRI:s årsbok kommer fram till en ungefär likvärdig nivå. Den socialdemokratiska motionen tar emellertid

upp den jämförelse som är den intressanta, nämligen den mellan NATO och Warszawapakten. Då visar det sig enligt SIPRI att NATO har ungefär 43 % av rustningskostnaden och Warszawapakten 26 %. Detta för att rätt skall vara rätt i debatten.

”Vi köper oss allt större otrygghet till allt större kostnader”, säger Alva Myrdal. Under 1980-talet beräknas de årliga militärutgifterna i världen bli 600 miljarder dollar. Anslagen till krigsförberedelser – för det är faktiskt det det handlar om – ökar stadigt, samtidigt som 800 miljoner människor lever på svältgränsen och i absolut fattigdom. Brandrapporten har visat oss vad som kan uppnås för en liten del av de astronomiska rustningskostnaderna. För priset av ett enda jaktplan, ca 20 miljoner dollar, kan man uppföra 40 000 byapotek. För priset av en enda modern stridsvagn, ca 1 miljon dollar, kan man få 1 000 klassrum åt 30 000 barn.

”Där svälten styr kan inte freden överleva. Den som vill avskaffa krig måste också avskaffa massfattigdom”, säger Brandrapporten.

Men inte bara de vansinniga rustningskostnaderna till krigsförberedelser driver oss mot katastrofen. Det gör också den förändrade stormaktsstrategin med koncentrationen på Europa som slagfält för en uppgörelse. Atomvapenkriget rycker allt närmare. Rustningarna fokuseras alltmer kring atomvapen. Vi vet nu att det planeras för och talas om det omöjliga: att vinna ett kärnvapenkrig. Detta bygger på tron om ett begränsat kärnvapenkrig. Men ett sådant krig kan aldrig vinnas. Där finns bara förlorare. Och att tro att ett atomvapenkrig kan begränsas är drömmeri. I Europa finns det redan i dag ca 15 000 taktiska atomvapen, dvs. de finns ute på militära förband, avsedda att användas i direkt strid. I väst finns 16 olika vapensystem, alltifrån små minor och granater till robotar och bomber. ”Ett krig i Europa kan inte föras utan användning av atomvapen i mer än ett till två dygn”, säger höga militära planerare i Pentagon och NATO. Större delen måste användas genast vid en konflikt, annars faller de i fiendens händer så fort denna passerar gränsen.

”Det är otroligt att mänskligheten finner sig i att en handfull kärnvapenmakter producerar, förbättrar och moderniserar kärnvapen och andra massförintelsevapen i allt snabbare takt”, säger Jens Evensen, den norske ambassadören och förre ministern.

Som om det inte räckte med det nuvarande vanvettet skall 1983 nya eurostrategiska atomvapen – kryssningsrobotar och medeldistansrobotar – placeras i NATO-länder och utanför Norges västkust. Med dessa nya kärnvapen sänks drastiskt kärnvapentröskeln. Förvarningstiden minskar från de ca 30 minuter det nu tar för ett kärnvapen att nå från en supermakt till en annan till 4–6 minuter! Fyra minuter för politiker att avgöra världens öde på! Också Norden dras nu in i spänningsområdet. Över Sverige skall kryssningsrobotar, bestyckade med kärnvapen, passera.

Enligt vår neutralitetsförklaring måste vi försöka ta ner dem. Och ryssarna har lovat oss att ingripa om vi inte gör det. Enligt uppgift i engelsk press, som har citerats tidigare här i debatten, kommer också övriga eurostrategiska atomvapen att ha Sverige som överflygningsbana. Men också från Sovjet

kommer hotet. I Sovjet, det vet vi, står kärnvapenrobotar riktade mot Norden. Bombmål för sovjetiska robotar finns nu på 15 mils avstånd från Östersund, dvs. USA:s förhandslagrade tunga krigsmateriel i Tröndelag.

Vår möjlighet att avvärja ett direkt kärnvapenhot är att deklarerat Norden som en kärnvapenfri zon och därmed tvinga stormakterna att uppfylla sina garantier i Förenta nationerna att aldrig rikta eller använda kärnvapen mot sådana zoner. Förenta nationerna har rekommenderat kärnvapenfria zoner som ett viktigt första steg. Kärnvapenfria zoner begränsar supermakternas agerande och tvingar dem att finna andra vägar för sina kärnvapen.

Vad är då en kärnvapenfri zon? En del tycks tro att Norden är en kärnvapenfri zon därför att kärnvapen inte finns här nu. Men så är det inte. Vad som betecknar en kärnvapenfri zon är tvåvägsgaranti, kontroll och avspänning.

En kärnvapenfri zon är ett avgränsat område som med stöd av ett avtal är förklarat fritt från kärnvapen. Zonstaterna eller deras allierade förbinder sig att inte tillverka, lagra eller använda någon form av kärnvapen. Å andra sidan avskriver sig kärnvapenmakterna rätten att använda kärnvapen mot länderna i zonen. Ett upprättande av en sådan zon är således inget ensidigt beslut. Det kan vara skäl att understryka att det är supermakterna USA och Sovjet som måste avskriva sig en rätt, inte de nordiska länderna. En kärnvapenfri zon existerar således inte förrän ett juridiskt förpliktande avtal föreligger i enlighet med FN:s rekommendationer 1978.

I samband med att zonavtalet upprättas bör naturligtvis en kontrollapparat inrättas för att bevaka att avtalet hålls. Upprättandet av kärnvapenfria zoner kan bidra till den avspänning som är nödvändig för att bevara freden i en spänd internationell situation.

Ett zonavtal kan naturligtvis också omfatta tilläggsavtal, som i sig kan innefatta vapensystem eller installationer som finns utanför zonen och som antingen är riktade mot eller kan kränka zonens luftrum. När det gäller avgränsningen bör såvitt jag förstår inte supermakternas strategiska områden dras in, dvs. varken Kolahalvön eller Island. En nordisk zon bör därför till att börja med rimligen omfatta länderna Sverige, Finland, Danmark och Norge.

Jag förstår dock inte riktigt det starka moderata motståndet mot negativa kärnvapengarantier. Det är ju faktiskt sådana som ger värde åt en kärnvapenfri zon, vilket jag tidigare har sagt. Det är också vad kärnvapenmakterna redan har givit garantier för i FN. Det är således ingen principiell skillnad mellan negativa kärnvapengarantier för två eller fyra länder. Om en zon enbart omfattar Sverige och Finland och därmed negativa kärnvapengarantier, så är det i och för sig bättre än ingenting alls, men det bästa måste naturligtvis vara att de fyra nordiska länderna Norge, Finland, Danmark och Sverige ingår i en sådan zon.

”Det är livsens sanning att tidsfristen för fred i våra länder är mycket begränsad – troligen mer kort än lång”, säger Alva Myrdal.

En stark folklig opinion måste nu mobiliseras för att tvinga regeringarna att nedrusta. Och det är bråttom! De sakkunniga ger oss mycket kort tid att

förhindra ett kärnvapenkrig. Och det är bara folket självt som kan hindra katastrofen genom att ställa krav. Det ser nu ut som om de stora folkliga rörelser för fred, som Alva Myrdal och Olof Palme frågar efter, växer sig starka.

European Nuclear Disarmament, END, från Portugal till Polen är en stark rörelse med sitt ursprung i England. 12 miljoner människor i England har enligt uppgift protesterat mot de nya atomvapnen. Det engelska arbetarpartiet Labour har lovat stoppa de nya kärnvapnen när man får makten. Ja, man har faktiskt också utformat en konkret nedrustningsplan för såväl kärnvapen som konventionella vapen.

I Holland är protesterna så starka i alla partiled, men också i kyrkan, att man tror att det holländska parlamentet kommer att säga nej till NATO-beslutet. Och då har den folkliga opinionen vunnit en stor seger. Också i Västtyskland har opinionen vaknat. Ja, t. o. m. i Polen har, enligt uppgift, en större demonstration hållits.

Ett initiativ är planen för en säkerhetszon – en kärnvapenfri zon från Nordkap till Medelhavet – som en buffert mellan supermakterna. Ett annat initiativ är läkaraktionen mot kärnvapen, som har sitt ursprung i USA men sträcker sig över hela Europa, ja, in i östländerna. Och här i Norden har vi initiativet med "Norden – atomvapenfri zon" och "Europa måste befrias från atomvapen – ett steg mot en atomvapenfri värld". Norden kan gå i spetsen, sägs det i appellen. Kraven är att de fyra nordiska länderna skall förbinda sig att inte stationera atomvapen inom zonen och att zonen inte heller i ett akut krisläge skall kunna utnyttjas för atomkrigföring. Garantier måste lämnas från kärnvapenmakterna att inte använda atomvapen mot länderna inom zonen. Ett internationellt kontrollorgan bör inrättas.

På bara några veckor har man i Sverige samlat in långt över 50 000 namn på detta upprop. Från Nordens länder kommer kvinnor att gå från Köpenhamn till Paris i en, som man hoppas, stor fredsmarsch, där huvudkravet är "Norden – kärnvapenfri zon". Starten sker i Köpenhamn den 21 juni, och Paris når man på Hiroshimadagen den 6 augusti.

Som något mycket positivt ser jag den stora fackliga nordiska fredskonferensen i Danmark för en dryg vecka sedan. 1 400 deltagare – de allra flesta var fackligt förtroendevalda – diskuterade hur man på arbetsplatser, i skolor och i hemmen skall kunna engagera nordens människor för fred. Konferensen tillkom på initiativ av de lokala fackliga avdelningarna i Aalborg, huvudsakligen tunga LO-avdelningar, och huvudkravet var "Norden – kärnvapenfri zon". Det är en viktig milstolpe när de fackliga rörelserna samlas för freden. En nordisk våg kan rulla vidare och förstärka den protestvåg mot kärnvapen som går genom Europa.

På sina håll i USA ses den växande fredsaktiviteten i Europa som oroande. Ja, det finns faktiskt de som tror att Sovjet styr. Man frågar sig i USA: Vad händer egentligen i Europa? Politiska, fackliga, kyrkliga rörelser, miljögrupper och fredsgrupper ställer kravet: Kärnvapen bort från Europa! Det man inte förstår är att det är de nya atomvapenhoten i Europa som har fått människor att reagera.

Från socialdemokratiskt håll ser vi tvärtom en stark folklig opinion för fred och för kravet om en kärnvapenfri zon som något mycket positivt.

Vi instämmer därför gärna med diktaren:

”Förstörelsens fästen är kraftigt bemannade.

Det är dags för de *snälla* att bli fly förbannade.”

Anf. 57 INGRID SUNDBERG (m) replik:

Herr talman! Maj Britt Theorin ställde här en fråga till mig. Hon frågade varför jag tycker illa om s. k. negativa säkerhetsgarantier, nämligen sådana säkerhetsgarantier som är avgivna av en kärnvapenstat gentemot t. ex. Sverige. Den frågan visar, som jag ser det, på en mycket viktig principiell skillnad mellan socialdemokraternas nuvarande inställning och deras tidigare agerande i den här frågan.

Det finns alltså skäl att här redogöra för den officiella svenska inställningen, som den uttrycktes i instruktionen till den svenska delegationen vid FN:s specialsession för nedrustning. Då sades i instruktionen: Vid ställningstaganden till förslag om säkerhetsgarantier bör delegationen vägledas av grundprincipen om varje lands rätt att självständigt besluta i frågor som berör dess nationella säkerhet. Delegationen bör stödja förslag om samordnade utfästelser av kärnvapenstaterna att inte använda eller hota använda kärnvapen mot icke-kärnvapen-stater, som är anslutna till ickespridningsfördraget. – Vidare sägs: Garantierna kan ges antingen genom samtidiga likalydande deklarerationer, som helst bör i någon form registreras av FN:s säkerhetsråd, eller i form av överenskommelser mellan kärnvapenmakterna.

Detta har alltså varit den officiella svenska inställningen till negativa säkerhetsgarantier, och Maj Britt Theorin inför ett alldeles nytt moment, om hon i det framtida angelägna arbetet för en nordisk säkerhetszon skulle vilja godta ensidiga negativa säkerhetsgarantier. I så fall, herr talman, är jag glad om skillnaden klart har kommit fram här i debatten.

Anf. 58 MAJ BRITT THEORIN (s) replik:

Herr talman! Det är väsentligt hur man uttrycker sig, fru Sundberg. Jag har inte talat om ensidiga negativa säkerhetsgarantier. Jag har sagt att det inte är någon principiell skillnad mellan negativa kärnvapengarantier från supermakterna – det gäller samtliga supermakter – gentemot två eller gentemot fyra länder. Där ser jag ingen principiell skillnad. Vad vi däremot eftersträvar är en kärnvapenfri zon som jag menar till att börja med bör omfatta de fyra nordiska länderna. Vi ser det som ett mycket stort framsteg om man kan nå det målet.

När samtliga kärnvapenationer vid den extra generalförsamlingen 1978 har givit sådana negativa kärnvapengarantier – vilket är själva förutsättningen för att det skall vara någon vinst med en kärnvapenfri zon – kan jag alltså inte riktigt förstå vari den principiella skillnaden ligger mellan en garanti avseende två eller en avseende fyra länder. Det är där jag skulle vilja ha en

förklaring av fru Sundberg. Vad är skillnaden mellan om supermakterna utfäster garantier gentemot två eller gentemot fyra länder?

Anf. 59 INGRID SUNDBERG (m) replik:

Herr talman! Det är absolut ingen skillnad alls mellan en utfästelse gentemot ett land och en som gäller gentemot fem länder. Det väsentliga är om det är *ett* land som gör utfästelsen eller om den görs av samtliga kärnvapenländer. Det är där som skiljelinjen har gått mellan den svenska officiella inställningen och Maj Britt Theorin beträffande säkerhetspolitiken. Vi har bl. a. ansett det önskvärt att en överenskommelse om garantier på detta område träffas mellan supermakterna och kärnvapenstaterna inom FN:s säkerhetsråd. Dessutom har det från svensk sida förts fram att det är önskvärt att en sådan utfästelse inte är tidsbegränsad och att den inte ger utrymme för eller åtminstone så långt sig göra låter minskar möjligheterna för en stat att bryta mot överenskommelsen.

Men skillnaden mellan Maj Britt Theorin och mig är att jag inte anser att en ensidig utfästelse av Sovjet att inte använda kärnvapen mot Sverige eller mot något nordiskt land – det spelar ingen roll om det gäller ett land eller fler – kan räknas som en tillgång i arbetet. Den officiella inställningen har varit att vi icke skall nöja oss med denna typ av utfästelse. Jag skulle tycka att det vore av värde om Maj Britt Theorin klart ville svara på följande fråga: Är det tillräckligt för Sverige med ensidigt gjorda utfästelser från en kärnvapenmakt att icke använda eller icke hota med användning av kärnvapen mot Sverige?

Anf. 60 MAJ BRITT THEORIN (s) replik:

Herr talman! Jag trodde att det var klart för fru Sundberg vad en kärnvapenfri zon innebär. Den bygger *inte* på en *ensidig* deklaration utan på en *tvåvägsgaranti*. Vad det gäller är att de länder som deklarerar sig som kärnvapenfritt område avstår från att använda kärnvapen och från att tillverka eller lagra sådana. Men därvid förutsätts å andra sidan också – och det är det viktiga – att kärnvapenmakterna *avskriver* sig rätten att använda kärnvapen mot länderna i zonen. Samtliga kärnvapenmakter, dvs. USA, Sovjet, Frankrike, England och Kina – Kina kom för resten först – har gjort sådana utfästelser i Förenta nationerna. Det är därför som frågan om en kärnvapenfri zon kan aktualiseras efter 1978 då FN rekommenderade sådana zoner. Det är därför som socialdemokraterna har drivit detta krav.

Men det är framför allt när socialdemokratin i Norge har öppnat en sådan diskussion som kravet nu växer sig starkt i de nordiska länderna. En kärnvapenfri zon är något mycket positivt som ett steg mot ett kärnvapenfritt Europa, men den bygger icke på en ensidig aktion. En förutsättning för en sådan zon är att en tvåvägsgaranti utställs, och det trodde jag, fru Sundberg, att ni moderater var medvetna om.

Anf. 61 BJÖRN KÖRLOF (m):

Herr talman! Det finns en tendens i debatten om nedrustningsproblemen – särskilt utanför riksdagen – att söka framställa vissa partier eller grupper som mer fredsvänliga och mer nedrustningsinriktade än andra. Maj Britt Theorin gjorde nyss ett försök i den riktningen.

Debatten skulle tjäna på om alla som är engagerade i nedrustningsfrågorna mer sökte rikta in sig på att belysa de svårigheter som rustningskontrollarbetet står inför, på att redovisa de handlingsvägar som för vårt lands del är möjliga att söka sig fram efter och på att fjärma oss ifrån både den extremt tekniska och den domedags- och slagordsbetonade debatt som tyvärr nu ofta präglar åsiktsutbytet. "Atomvapenkriget rycker allt närmare", framhåller Maj Britt Theorin. "Man planerar för att vinna ett begränsat kärnvapenkrig", säger Maj Britt Theorin vidare och frammanar därmed stämningen av domedag och självuppfyllande profetior.

Varför är rustningsbegränsningar och rustningskontroll så förtvivlat svåra att genomföra? Varför fortsätter rustningarna? Varför kantas nedrustningsförhandlingarna med så många misslyckanden? Dessa och många andra frågor möter vi ofta, ställda av människor som med förtvivlan ser på utvecklingen.

Frågorna är naturligtvis berättigade. Ett förnuftsmässigt sinne måste fråga sig varför den oförnuftiga rustningsspiralen fortsätter att vridas uppåt.

En del av nedrustningsdebatten är, tycker jag, för hårt inriktad på tekniska och formella problem i vad gäller olika typer av styrkereduktioner. Men svårigheterna i nedrustningsarbetet ligger ursprungligen däri att världen – också oberoende av de militära rustningarna – faktiskt är en mycket otrygg plats för dess befolkning. Det förhållandet att enskilda människor, folk och nationer från början upplever sin situation som otrygg och osäker är orsaken till rustningarna, inte tvärtom. Nedrustningarna kan därför inte åstadkommas utan att samtidigt en genuin och trovärdig säkerhet och trygghet för nationer, folk och individer kan skapas.

Svårigheterna här är så mycket större än när det gäller rustningskontrollproblemen i trängre mening, därför att ett stort antal nationer företräder en politisk ideologi som inte bekänner sig till och inte heller förstår en demokratisk åskådning.

Debatten om rustningskontroll och nedrustning måste därför börja med frågan hur den ideologiska och sociala strid som äger rum mellan olika grupperingar och som säkerligen måste fortgå skall kunna äga rum i former som inte innebär hot eller fara för någon.

Det är inte tekniska fel på kärnvapensystemens datorer som orsakar konflikterna i Mellersta Östern eller i Sydostasien. Konflikternas och krigens ursprung ligger inte i rustningarna eller vapensystemen som sådana utan i de politiskt-psykologiska och sociala dynamiska förlopp som konflikter mellan folk och nationer är uttryck för.

Sovjetunionens hållning i dessa frågor är av fundamental betydelse för om nedrustningsarbetet i Europa skall kunna bedrivas med framgång eller inte.

Sovjetunionens säkerhetspolitik i Europa har mot bakgrund av de båda världskrigens hemska erfarenheter för det här landet byggts upp kring ett strategiskt, militärt och politiskt buffertsystem i Europa. Detta buffertsystem består av de östeuropeiska staterna. Ett krig för att skydda Sovjet skall utkämpas väster om Sovjet – därav Warszawapakten. Inget östeuropeiskt land skall kunna bli inkörspport för anfall mot Sovjet – därav den stränga politiska kontrollen av dessa stater. Också Finland ingår i det här buffertsystemet genom vänskaps- och biståndspakten.

Det som skrämmer Västeuropa är kanske inte detta buffertsystem som sådant, utan det är kombinationen av de politiska avsikter och militära medel som Sovjet visar upp. Ytterst handlar det naturligtvis om Sovjets avsikter.

Upprepade gånger har från sovjetisk sida framhållits att "avspänning" och "fredlig samexistens" inte innebär att en enda bokstav ändrats i de grundläggande teser som bär upp den marxist-leninistiska åskådningen i Sovjetunionen. Dessa åsikter innebär bl. a. att väpnad revolution är en naturlig slutfas i de kapitalistiska staternas upplösningsprocess. Man anser sig inte vara förhindrad att stödja sådana revolutioner runt om i världen – tvärtom. De skall påskyndas där så är möjligt. Det sätt på vilket Sovjetunionen har underkuvat och fortsätter att underkuvade östeuropeiska staterna gör naturligtvis att Västeuropa ser med – minst sagt – betydande rädsla på detta politiska system.

Att Kreml i praktisk politik följer den doktrin som Kreml självt är talesman för så långt detta är möjligt är också en historisk erfarenhet. Till yttermera visso förfogar Sovjet över en gigantisk militärapparat som kan användas för doktrinen syften, och man har hittills inte visat några tecken på återhållsamhet när det gäller en förstärkning av den här militärapparaten.

Det framgår av ESK-överenskommelsen att de västeuropeiska staterna i betydande utsträckning har ställt sig till förfogande för en öppen dialog med östsidan. Det fundamentala problemet är bara att Sovjetunionen och dess ideologiska system inte är öppna för ett sådant åsiktsutbyte.

Den marxist-leninistiska doktrinen i sovjetisk tappning är en sluten lära, vars väsentliga teser inte ändrats sedan Stalins tid. Ofta gör man i väst misstaget att tro att den debatt om marxismens problem, metoder och möjligheter som förs bland västeuropeiska intellektuella också förs i Sovjet. En sådan debatt är i allt väsentligt helt omöjlig där.

Marxism-leninismen i sovjetisk tappning avvisar varje tanke på att dess lära, dess system skulle kunna smälta samman, bli något slags blandideologi med inslag av kapitalism. Det är en omöjlighet för detta system att tänka något sådant. Sovjetunionen kan inte acceptera någon ideologisk kompromiss. Spelreglerna för Sovjet innebär att den marxist-leninistiska doktrinen helt oanfrätt, utan varje förändring, så småningom måste och kommer att segra också i Västeuropa och i den övriga delen av världen samt att detta är historiens inneboende mening.

Man kan belysa den sovjetiska hållningen på det internationella planet med ett aktuellt exempel, Afghanistan. Den sovjetiske utrikesministern,

Andrej Gromyko, har i tidningen *Kommunist* nr 11 1980 i en längre artikel redovisat Sovjetunionens syn på nedrustning. I denna artikel uttalar han sig bl. a. på följande sätt: "I propagandan har väst högljutt tagit upp frågan om något slags sovjetisk aggression i Afghanistan. Så betecknas det temporära införandet av en begränsad sovjetisk truppkontingent i detta land för att hjälpa dess regering och folk att slå vakt om revolutionens vinningar, avvärja det väpnade intrånget på dess territorium utifrån samt eliminera hotet att Afghanistan förvandlas till ett pro-imperialistiskt basområde vid SSSR:s södra gränser."

När man tar del av ett sådant uttalande, så förstår man att den ideologiska debatt som vi i väst är öppna för gentemot Sovjet har sina svårigheter.

Herr talman! Det är naturligtvis båda blockens misstro, rädsla och osäkerhet om varandras avsikter och intentioner som skruvar upp rustningsspiralen. Men jag hade ett behov av att ändå visa på en del av de problem som är förknippade med diskussionen om dessa avsikter och intentioner. Och jag ville då nämna Sovjet – det har talats mycket om NATO här i dag.

Stormakterna planerar sin utveckling. Om man inte kan påverka en utveckling, måste man på ett eller annat sätt anpassa sig till den. Och om man inte känner till den utveckling som man måste ta hänsyn till, planerar man på ett sådant sätt att man kan klara flera olika typer av möjliga framtida situationer.

Det är precis detta som stormakternas planerare och beslutsfattare i säkerhetspolitiska frågor sysslar med och som de små staterna i stort sett är utlämnade åt. När elefanterna dansar, måste råttorna hålla sig i hörnen. Det är tyvärr den hemska sanning vi lever med. Särskilt tydligt är detta i Europa.

Ett felgrepp i debatten äger enligt min mening rum när man riktar in det avgörande intresset på utvecklingen av de s. k. eurostrategiska kärnvapnen utan att först göra klart för sig att denna utveckling är helt styrd av det grundläggande styrkebalansproblemet vad gäller konventionella stridskrafter.

Under en följd av år, och detta gäller fortfarande, har Sovjetunionen haft en konventionell militär överlägsenhet i Centraleuropa. Man kan tvista om hur stor den är, men den finns.

NATO-sidans svar på detta hot har utgjorts av två element, dels en konventionell strategi, där försvaret upptas omedelbart vid gränsen i en strävan att söka förhindra eller fördröja ett sovjetiskt genombrott, dels en kärnvapendoktrin, som med ett ganska dunkelt begrepp kallas flexible response.

En innebörd av flexible response är att motsidan inte skall veta när, var och hur kärnvapen kan komma att sättas in. Avsikten är att sudda ut kärnvapentröskeln eller skapa osäkerhet om var den ligger.

Många ställer sig frågande inför detta och undrar varför NATO vill öka osäkerheten om sin kärnvapenanvändning i Europa. Svaret är ungefär följande. Om Sovjetunionen invaggades i total visshet om var kärnvapentröskeln ligger, skulle Sovjet, i händelse av konventionell konflikt, kunna

lockas att i kraft av sin stora konventionella överlägsenhet föra ett konventionellt krig just precis fram till denna tröskel – utan att riskera att mötas med kärnvapen.

Försöken att vidmakthålla osäkerheten om kärnvapenanvändningen leder för NATO-sidan till både fördelar och nackdelar. Fördelarna för NATO är bl. a. att Warszawapakten måste kalkylera med att kärnvapen kan komma till användning redan omedelbart vid angreppets inledning och att man måste räkna med risken av en helt okontrollerbar kärnvapenutveckling.

Nackdelarna för NATO är bl. a. att beslutet att sätta in kärnvapen är ett beslut med mycket svårbedömda konsekvenser. Ett sådant beslut måste utformas så, att det inte missförstås och uppfattas som inledningen till en obetingad stor slagväxling med kärnvapen. Det måste förstås enbart som en markering från NATO-sidan att tröskeln är nådd.

När det gäller kärnvapentröskeln måste man alltså i debatten gå längre än att bara se till teoretiskt utformade kärnvapenspel eller kärnvapens tekniska möjligheter. Man måste förstå att de politiska och politiskt-psykologiska problem och spärrar som måste övervinnas innan ett sådant beslut fattas är oerhörda.

För egen del har jag den ganska bestämda uppfattningen att insikten om båda sidors problemfyllda situation när det gäller kärnvapen är mycket stor på ömse sidor om järnridån och kanske i själva verket i hög grad har bidragit till den trots allt stora militära stabiliteten i vår del av världen.

Den komplexa situationen vad gäller kärnvapen i Europa måste alltså bedömas med hänsyn till den konventionella styrkebalansen. Det gäller både när man diskuterar nedrustning av kärnvapen i Europa och när man diskuterar frågan om en kärnvapenfri zon i Norden.

En utväg ur den "clinchsituation" som stormaktsblocken hamnat i är därför att börja diskussionen med det problem som har gett upphov till NATO:s kärnvapenattityd, nämligen ojämnheten i den konventionella styrkebalansen.

Utgångspunkten måste därför – som jag tidigare nämnt – vara att kontroll och nedrustning av kärnvapen inte kan åstadkommas utan att samtidigt en genuin och trovärdig säkerhet kan etableras med konventionella styrkor utan kärnvapen. Här spelar – som vi moderater har framhållit i vår motion – de förtroendeskapande åtgärderna och ansträngningarna att vidga dem en mycket betydelsefull roll.

En avgörande punkt i dialogen mellan stormakterna om detta är bl. a. att i väst kan – som vi sett flerfaldiga exempel på de senaste månaderna – en i allt väsentligt fri debatt och diskussion äga rum om säkerhetspolitikens villkor och medel och om kärnvapenfrågan, medan i Sovjet all information i dessa och i många andra frågor till medborgarna är likriktad enligt de intentioner som statsledningen önskar.

Vad gäller kärnvapen gör Sovjetunionen det lätt för sig och kan göra det lätt för sig. Man hävdar att ett krig i Europa mycket snabbt kommer att utvecklas till ett kärnvapenkrig och att Sovjetunionens väpnade styrkor kan utkämpa ett sådant krig. I Sovjet finns ingen röst som hävdar motsatsen. Men

vad man säger utåt kan vara någonting annat än vad man tänker. För vore det så att varje krig i Europa blev ett kärnvapenkrig – vartill tjänar då den enorma satsningen år efter år på vidmakthållande och utveckling av världens mäktigaste konventionella militärapparat?

Kan det vara så att också den sovjetiska statsledningen är fullt på det klara med att en kärnvapenduell i Europa är en politisk, mänsklig och därför också militär omöjlighet?

Mot denna bakgrund är och förblir det helt avgörande för Europas och världens säkerhet frågan om möjligheterna att skapa en dialog, ett utbyte av åsikter som når de stora grupperna av människor. Kampen för fred, för nedrustning, tar sin början i striden för rätten till åsiktsfrihet och fri opinionsbildning, kort sagt frihet och demokrati. De många som i dessa dagar startar fredsmarscher – och till dem hör också Maj Britt Theorin – bör betänka att någon fredsrörelse i Sovjet, med namninsamlingar, som skulle marschera från exempelvis Kabul i Afghanistan till Moskva, med krav liknande dem som fredsrörelsen i Sverige och Västeuropa ställer, aldrig skulle tillåtas där. I detta förhållande döljer sig rustningens djupaste orsaker, och i detta ligger det allvarliga och verkligt svåra i nedrustningsfrågan.

Herr talman! Jag har inget yrkande utöver utskottets.

Anf. 62 INGRID SUNDBERG (m):

Herr talman! Innan debatten avslutas finns det skäl att påpeka att i det arbete som nu pågår när det gäller att göra Norden till en kärnvapenfri zon är det icke tänkt att Island skall uteslutas.

När det gäller inställningen till en uttunningszon vill jag hänvisa till den remarkabla skillnaden mellan Maj Britt Theorins och utrikesministerns yttranden.

Mom. 1

Utskottets hemställan bifölls.

Mom. 2 (en kärnvapenfri zon i Norden)

Utskottets hemställan bifölls med 286 röster mot 16 för utskottets hemställan med den ändring däri som föranleddes av bifall till motion 694 av Lars Werner m. fl.

Mom. 3 (olika nedrustningsåtgärder)

Utskottets hemställan bifölls med 286 röster mot 16 för motion 1209 av Lars Werner m. fl. i motsvarande del.

Mom. 4 (kärnkraftsteknologin)

Utskottets hemställan bifölls med 286 röster mot 16 för motion 1209 av Lars Werner m. fl. i motsvarande del.

Mom. 5

Utskottets hemställan bifölls.

Nedrustning m. m.

Onsdagen den
3 juni 1981

*Investeringar på
Arlanda flygplats
m. m.*

Föredrogs trafikutskottets betänkande 1980/81:28 om investeringar på Arlanda flygplats m. m. (prop. 1980/81:134).

Anf. 63 ROLF CLARKSON (m):

Herr talman! När riksdagen den 17 december i fjol beslöt att jettrafiken på Bromma skulle upphöra var detta ett betänkligt beslut – betänkligt därför att det fattades på felaktiga premisser och utan hänsyn till konsekvenserna.

Regeringens proposition i fjol var en chans att i sista minuten ta till vara fördelarna av den pågående tekniska utvecklingen mot tystare och miljövänligare flygplan. Man kunde ha sagt ja och gjort Bromma till världens tystaste storflygplats och sänkt bullret på alla andra flygplatser runt om i landet – och räddat Bromma, som med sin centrala placering har unika förutsättningar att medverka till skapandet av ett svenskt folkflyg. Men så skedde icke. Kortsiktig parti- och bypolitik segrade. Man flyttar nu bullret till Arlanda, där det liksom vid alla övriga flygplatser i landet skall få expandera och besvära allt flera. Vilken parodi på miljövård när man i stället för att minska bullret flyttar på det och låter det växa ohämmat!

En av de felaktiga premisserna var att kollektivtrafiken till och från Arlanda skulle förbättras. Man ställde i utsikt att snabbtåg mellan Arlanda och Stockholm skulle kunna etableras för det i och för sig avskräckande beloppet ca 530 miljoner, trots att tidigare expertutredning angivit kostnaden för en sådan järnvägsförbindelse till 1,5 à 2 miljarder. Nu har SJ återigen beräknat kostnaden och funnit att den belöper sig till 1,4 miljarder för de fasta anläggningarna, dvs. spårsträckning och stationsbyggnader, medan vagnarna kostar 225–315 miljoner. Byggtiden beräknas till 6 à 7 år. SJ anser att en sådan investering är ekonomiskt omotiverad. Eftersom trafikunderlaget är otillräckligt får man räkna med årliga driftunderskott i mångmiljonklassen.

Nu får man alltså i stället nöja sig med att lova femminuters pendeltrafik med bussar mellan Stockholm och Arlanda, som om detta skulle göra någon större skillnad i den stora totala tidsförlust som i framtiden varje resenär måste lida, då han färdas mellan Arlanda och Stockholm i stället för mellan Bromma och Vasagatan. Inte ens om man ökade den tillåtna hastigheten på motorvägen till 130 km/tim, som motorvägarna här i landet är väl lämpade för, blir tidsvinsten annat än marginell. Man får över huvud taget inte låta sig förledas att tro att insatser på kollektivtrafikdelen av den flerstegsresa som transporten till och från flygplatserna utgör löser någon mera betydande del av problemet med de stora tidsförluster som resenärerna åsamkas, då de nu tvingas att lämna en av världens mest centralt belägna huvudstadsflygplatser, dvs. Bromma, för att i stället använda en av världens mest perifert belägna, nämligen Arlanda.

Ett annat alltför fagert löfte i syfte att piska samman skarorna till en trogen linje var att trafiken på de kortare distanserna skulle tryggas när jettrafiken på Bromma upphör. Svenska folket betalar i dag årligen nära miljarden för

driften av det olönsamma järnvägsnätet. Finns det någon i denna kammar som tror att en framtida regering vågar etablera ett likadant förlustbringande trafiknät i luften och samtidigt leta efter besparingsmöjligheter inom alla sektorer av vårt samhälle? Beslutet att flytta jetflyget bort från Bromma var kortsiktigt och blir i framtiden ekonomiskt förödande för svenskt inrikesflyg!

Trafikutskottet besökte för några veckor sedan Kastrup, som också ligger centralt och har en helt annan dimension – Skandinaviens största flygplats som den är. Här planeras investeringar i storleksordningen 4,5 miljarder danska kronor, och man gör det därför att landets ansträngda ekonomi icke tillåter de extravaganta kostnader som det innebär att bygga en ny flygplats. Vid Kastrup är bullerproblemet ett vida större miljöproblem än vid Bromma, och man satsar miljoner och åter miljoner på bullerminskning för de närboende, t. ex. genom omfattande isoleringar av de utsatta bostäderna. Det blir billigare. Så skulle vi också ha gjort på Bromma, om flygplatsen hade fått ligga kvar för jettrafik.

Riksdagens Brommabeslut var inte bara betänkligt, det var både ologiskt och bisarrt. Den helt dominerande invändningen mot Fokkerplanen var ju att de bullrade för mycket – inte att de var av en viss teknisk konstruktion, dvs. jetmaskiner. Nu, säger man, skall Bromma användas för allmänflyget och som reservflygplats. Här har vi återigen ett påstående vid decemberbeslutet som var ägnat att lugna de oroliga Brommavännerna i de egna leden. Med anledning av riksdagens beslut tillkallade regeringen en särskild utredare om trafiken på Bromma när det gäller annat inrikesflyg än jetflyget, och han har nu enligt uppgift kommit fram till att allt inrikes linjeflyg bör gå på Arlanda. Därmed synes Brommas öde beseglat. Jag riktar nu en allvarlig vädjan till alla de ledamöter i olika partier som inser omistligheten av Bromma flygplats att rösta för de reservationer som finns till trafikutskottets betänkande nr 28.

Ty så illa är läget i dag att endast ett bifall till dessa reservationer tycks kunna rädda Bromma. Alla utredningar hittills har varit eniga på en punkt: Av rena kapacitetsskäl kommer Stockholmsregionen att behöva två trafikflygplatser. Läggs nu Bromma ner, måste en ny flygplats så småningom byggas, troligen vid Tullinge-Getaren, och då till miljardkostnader och med omfattande miljöförstöring som följd. Hur skall riksdagen kunna hävda en trovärdig handlingslinje vid kommande besparingsplaner, då man här handlar så slösaktigt och oförnuftigt?

Hur är det över huvud taget möjligt att en relativt liten men högljudd befolkningsgrupp i Bromma kan få riksdagen att fatta beslut som drabbar hundratusentals medborgare i landet och skadar riksintressena? Från början gällde protesterna bullret från Fokkermaskinerna, och nu har man metodiskt manipulerat sig fram till en situation som inte ger något framtida hopp för Bromma flygplats. Tror någon här att allmänflyget, som i realiteten endast ger små intäkter, får ligga kvar på mark som mäktiga byggintressen åstundar? Och Linjeflyg, som byggt upp sin position tack vare Brommas optimala belägenhet, kan nu strunta i bullerproblemet. Alla de som bor vid flygplatser

Onsdagen den
3 juni 1981

*Investeringar på
Arlanda flygplats
m. m.*

i landsorten är för spridda och för små för att kunna väcka partitaktikerna till strid för sin sak.

Folkflyget kommer naturligtvis att utvecklas vidare efter något avbräck på grund av flyttningen, men det blir dyrare och obekvämare i framtiden för de flesta av resenärerna. En sista möjlighet att rädda Bromma är att docenten Bo Lundberg, som under många år fört en orädd och outtröttlig kamp för Bromma som huvudinrikesflygplats, nu har en plan på uppdelning av inrikesflyget mellan Arlanda och Bromma på sådant sätt att jetflyget går på Arlanda och tystgående turbopropmaskiner på Bromma. För många resenärer skulle detta vara en lyckosam lösning, som skulle rädda Bromma åt en framtid vars tekniska utveckling nått en nivå där varken företrädare för miljöintressen eller företrädare för ekonomiska intressen skulle ha några invändningar att göra. Glöm inte att bullerproblemen är stora för flyget överallt och att flygplanstillverkarna nu satsar alla resurser på att konstruera både tysta och bränslesnåla plan. Det finns f. ö. i dag ett jetplan som skulle klara de hårda bullerdämpningskraven på Bromma, nämligen det brittiska Bae 146.

Jag yrkar, herr talman, bifall till de båda reservationer som är fogade till trafikskottets betänkande 1980/81:28.

I detta anförande instämde Erik Hovhammar, Wiggo Komstedt, Runc Rydén, Knut Wachtmeister, Gullan Lindblad, Karl Björzén, Sixten Pettersson, Görel Bohlin och Allan Ekström (alla m).

Anf. 64 BERTIL JONASSON (c):

Herr talman! I motion 316 har jag tillsammans med ett antal centerpartister yrkat

1. att riksdagen beslutar att uttala sin principiella anslutning till de riktlinjer som presenterades i proposition 1980/81:30 beträffande villkoren för fortsatt linjeflygsverksamhet på Bromma.

2. att riksdagen beslutar att hos regeringen begära nytt förslag om fortsatt linjeflygsverksamhet på Bromma.

Dessa yrkanden sammanfaller i stort med yrkanden i andra motioner som behandlas i detta utskottsbetänkande.

Som Rolf Clarkson nu varit inne på har trafikskottets majoritet yrkat avslag på de här motionerna, och vi har reserverat oss för bifall till dessa när det gäller fortsatt linjeflygsverksamhet på Bromma. Jag kan i huvudsak ansluta mig till de synpunkter som framförts av Rolf Clarkson och kan därför fatta mig kort – jag skall endast framföra några synpunkter.

Jag har full förståelse för att bullerstörningar kan irritera befolkningen inom Brommaområdet. Men jag vill också starkt betona att det ingalunda är en lokal fråga för Stockholm att Bromma bör vara kvar för inrikesflyget. Det finns två orsaker härtill. För det första borde de höjda kraven på bullerdämpning kunna ge resultat. Därmed skulle dessa olägenheter kunna elimineras. För det andra har landsortens näringsliv och människor behov av snabbförbindelser med Stockholm och den allmänna service m. m. som finns

här. Det är en mycket väsentlig fråga för oss i skogslänen och Mellansverige.

Om man hade tagit hänsyn till bullerstörningarna även på de andra platserna i Sverige, skulle det ha varit positivt för dessa platser. Det har aldrig de som vill ha bort flyget från Bromma brytt sig om – de har helt nonchalerat detta. Det har för dem varit en obetydlig fråga. Om man hade gått in för att Bromma skall vara kvar och arbetat för att få bort bullret, skulle man ha fått beslutat fortare, och det skulle ha varit till fördel för de andra flygplatserna i Mellansverige.

Det gäller dock i första hand vårt befintliga näringsliv. Men skall vi få nya företag att starta och utvecklas ut i regionerna, t. ex. i skogslänen, där vi har det besvärligt med sysselsättningen, måste flygförbindelserna med Stockholm vara snabba. Flygresenärerna bör liksom andra människor kunna komma in och ut från centrum utan alltför stora kostnader för taxiresor etc. och utan alltför stor tidsspillan.

Mindre bullrande flygplan är under utveckling. Därför borde Bromma vara kvar som inrikesflygplats.

Nackdelarna med bullret på Bromma har blivit mindre och kommer att bli mindre med bättre flygplanstyper. Här borde Brommamotståndarna ha kunnat ge sig till tåls.

Sedan riksdagen i höstas med knapp majoritet beslutat att inrikesflyget skulle flyttas ut till Arlanda har lösningen på Arlanda dess bättre blivit något förbättrad. Det har också klarnat för den del av riksdagen som blev majoritet i höstas att utflyttningen från Bromma inte kan ske så snabbt som de trodde. Det ger oss möjligheter att få behålla Brommaflyget en tid längre. Vårt arbete för Brommas bevarande har för den skull ej varit helt förgäves.

Jag vill dock betona, liksom Rolf Clarkson här har gjort, att många svenskar har behov av att Bromma finns kvar som inrikesflygplats. Därför yrkar jag bifall till reservationerna 1 och 2.

Herr talman! Till sist vill jag – med hänsyn till att Bromma behövs som inrikesflygplats och med hänsyn till de tekniska framsteg som alltjämt görs – uttala förhoppningen att även om utskottsmajoritetens förslag vinner här i riksdagen i dag, så skall andra vägar kunna öppnas för ett flyg som utgör ersättning för vad vi i så fall har förlorat.

Det nya plan som Saab i Linköping skall tillverka på licens och som betecknas SF-340 torde bli ett lämpligt plan på kortare distanser, exempelvis Karlstad–Bromma.

I detta anförande instämde Gunhild Bolander, Ingegärd Oskarsson och Ulla Ekelund (alla c).

Anf. 65 NILS HJORTH (s):

Herr talman! Riksdagen fattade den 17 december förra året beslut om att jettrafiken på Bromma snarast möjligt och senast under andra halvåret 1982 skulle flyttas till Arlanda. Det principbeslut som då togs angående flygtrafiken på Bromma utgjorde det slutliga ställningstagandet efter många

Nr 156

Onsdagen den
3 juni 1981

*Investeringar på
Arlanda flygplats
m. m.*

Onsdagen den
3 juni 1981

*Investeringar på
Arlanda flygplats
m. m.*

års diskussioner om Stockholmsregionens flygplatsfråga. Visserligen har riksdagen tidigare fattat olika beslut i frågan, förordnat om nya utredningar och ändrat tidpunkt för utflyttning av F-28-trafiken från Bromma till Arlanda, men beslutet den 17 december kunde tas efter det att själva miljöfrågan slutligen avgjorts.

Koncessionsnämnden hade som bekant prövat förutsättningarna för fortsatt linjetrafik på Bromma ur miljösynpunkt och kommit fram till att trafik med Fokker F-28 skulle upphöra senast vid utgången av juni 1981. De flygplan som därefter trafikerar flygplatsen måste ha en ljudemission som är 9 dBA lägre än F-28. Koncessionsnämndens beslut överklagades. Regeringen avgjorde den 9 oktober 1980 frågan, varvid man konstaterade att den nuvarande flygtrafiken på Bromma gav upphov till bl. a. oacceptabla bullerstörningar. I likhet med koncessionsnämnden ansåg regeringen att trafiken med jetflygplan och då främst F-28 på grund av bullerstörningarna snarast måste upphöra. Däremot sänkte regeringen bullerkraven för de flygplan som fortsättningsvis skall trafikera Bromma till minst 7 dBA under Fokkerplanens bullernivå, och dessutom förlängde man övergångstiden.

Förutsättningarna för LIN att bedriva sin linjetrafik på Bromma hade därmed starkt beskurits. De invändningar som under åren framförts mot Bromma flygplats från de kringboende, från olika organisationer och från kommunala organ har främst gällt de sanitära olägenheter som jetflygplanen förorsakat. Både koncessionsnämnden och regeringen gav de klagande rätt. Det var alltså miljöfrågorna som slutligen avgjorde Brommas framtid.

Det skulle vara frestande, herr talman, att vid detta tillfälle göra en tillbakablick på alla faser i Brommas utveckling från 1936 fram till nu samt på alla turer och beslut i frågan. Jag tror dock att kammarens ledamöter inte så här i vårsessionens slutspurt blir alltför ledsna om jag avstår från detta. Jag kan för resten hänvisa de intresserade till proposition 1980/81:30, där en ganska utförlig historisk tillbakablick ges.

Vad vi i dag har att ta ställning till är det förslag som regeringen har lagt fram med anledning av riksdagens beslut i december förra året om jettrafikens utflyttning. I propositionen redovisas de åtgärder som regeringen vidtagit på grund av riksdagens uttalanden samt anvisas de medel som erfordras för ändamålet under nästa budgetår.

Vad som är mest intressant i sammanhanget är egentligen det som hänt sedan riksdagen fattade sitt beslut den 17 december om de för LIN:s trafik nödvändiga investeringarna på Arlanda. Vid beslutets fattande ansågs en samlokalisering med SAS inrikestrafik i det nuvarande inrikesområdet på Arlanda vara det alternativ som i rimlig tid skulle kunna stå färdigt för den samlade inrikestrafiken. Man var dock medveten om att den s. k. T3-terminalen hade begränsade utvecklingsmöjligheter och därför måste betraktas som en provisorisk lösning. Därför beslöt också riksdagen på grundval av den socialdemokratiska motionen i fråga att ett programarbete för en permanent inrikesterminal omedelbart skulle påbörjas.

Jag tror att vi alla i trafikutskottet kände en stark olust över att den provisoriska lösning som T3-förslaget utgjorde skulle bli så kortvarig att den

inte skulle medge en rimlig avskrivningstid. Detta faktum och riksdagens klara beslut i Brommafrågan satte fart på tankeverksamheten hos luftfartsverket, flygbolagen och skilda motionärer i riksdagen. Propositionen 1980/81:134 innehåller inget sådant nytänkande, men den innebär å andra sidan bara ett motvilligt verkställande av riksdagens beslut.

I den socialdemokratiska motionen av Bertil Zachrisson m. fl. skissas ett förslag till en mera långsiktig lösning av terminalfrågan på Arlanda än vad T3-alternativet erbjuder. I motionen förordas en lokalisering till det s. k. A70-området, dvs. den nuvarande utrikesanläggningen. Liknande tankegångar förekommer i centermotionen 1980/81:460, i motion 1980/81:1324 från moderat håll samt i motion 1980/81:1740 av Rolf Sellgren, folkpartiet.

Luftfartsverket har under mellantiden arbetat med dispositionsplanen för Arlanda och studerat olika alternativ också för den framtida lokaliseringen av inrikesflyget till Arlanda. Därvid har man studerat möjligheterna att utnyttja A70-området även för inrikestrafik. Det mest fördelaktiga alternativet, som också skulle medge en framtida expansion för både inrikes- och utrikesflyg, är att ta pir A, dvs. nuvarande utrikesterminalen, i anspråk för SAS och LIN:s inrikesflyg. Utrikestrafiken skulle därmed flyttas till pir B, där chartertrafiken nu håller till, och chartern skulle i sin tur flyttas till en nybyggd minipir söder om Arlanda International. LIN och SAS, som deltagit i utredningsarbetet, framhåller också att lokaliseringen av inrikesflyget till A70 oavsett vilken pir som väljs, utgör en jämfört med T3-alternativet överlägsen lösning. Även ur personalsynpunkt är förslaget godtagbart.

Mot den bakgrunden och mot bakgrund av den stora samstämmigheten i uppfattningen om hur terminalfrågan för inrikesflyget skall lösas på Arlanda har uppgiften varit ganska lätt för trafikutskottet den här gången. Utskottet konstaterar med tillfredsställelse att utredningsarbetet nu kommit så långt att en till synes tillfredsställande lösning av terminalfrågan kunnat presenteras. Utskottet avvisar i likhet med luftfartsverket och flygbolagen T3-alternativet av såväl trafikmässiga som ekonomiska skäl. Utskottet godtar en lösning enligt A70-alternativet, trots att det innebär en senare utflyttning av LIN än vad riksdagen tidigare beslutat om. Utskottet kan acceptera en försening till senast andra halvåret 1983, då man därigenom får en bättre och mera långsiktig lösning av inrikestrafiken på Arlanda. Utskottet betonar dock vikten av att projektet genomförs med största möjliga skyndsamhet. Därigenom förlängs trafiken med F-28 på Bromma, och det krävs därför enligt luftfartsinspektionen vissa säkerhetsinvesteringar där. Medel för dessa åtgärder har redan beviljats av riksdagen. Det kan tilläggas att dessa investeringar kommer till nytta för den kvarvarande trafiken på Bromma.

Jag är personligen mycket glad över att denna segslitna fråga äntligen fått en så bra och av alla parter accepterad lösning. Utskottet är också praktiskt taget enigt om detta i sitt betänkande. Det finns visserligen två reservationer, som Rolf Clarkson och Bertil Jonasson här talat för. Reservation 2 skiljer sig inte nämnvärt från utskottsmajoritetens förslag. Den innebär enligt min mening bara en onödig omgång och försening med förnyad prövning hos

*Investeringar på
Arlanda flygplats
m. m.*

regeringen och en ny proposition i frågan. Därmed skulle flyttningen av F-28 fördröjas ända till slutet av 1984. Reservanterna är dock ense med majoriteten om att förslaget till lösning av terminalfrågan för inrikesflyget på Arlanda är det bästa.

Jag har nu bortsett från reservation nr 1, som jag inte tagit riktigt på allvar. Beslutet om utflyttning av LIN:s trafik är ju fattat. Det bör självfallet respekteras och ligga fast. Jag förstår dock reservanterna, som velat deklarerat att de inte frångått sin uppfattning om hur inrikesflyget bör lokaliseras i Stockholmsområdet. Deras förslag är i praktiken överspelat, då LIN nu är helt inställt på att fortsätta sin inrikestrafik med F-28 på Arlanda.

Jag tänker inte ta upp en ny Brommadebatt med Rolf Clarkson. Vad beträffar den fortsatta verksamheten på Bromma får vi anledning att återkomma i höst, när utredningar och remissvar är klara. Rolf Clarksons mörka och dystra profetior om förhållandena på Arlanda får ses som ett sista desperat försök att än en gång uppskjuta beslutet om Bromma.

Vi har, Rolf Clarkson och jag, haft olika uppfattningar i den här frågan. Vi har haft många frejdiga duster i luftfartsverkets styrelse, i trafikutskottet och här i kammaren. Får jag ändå till sist, fru talman, när frågan om inrikesflygets lokalisering är avgjord, uttrycka min personliga uppskattning av och respekt för vännen Rolf Clarkson. Med skicklighet och stor sakkunskap samt med gott humör har han framfört sina synpunkter i frågan.

Jag är säker på att vi har ett gemensamt intresse av att se en positiv utveckling av det svenska inrikesflyget. Jag tror för min del att vi med dagens beslut och de fördelar av olika slag som en samlokalisering av utrikes- och inrikesflyget utgör har lagt grunden för en sådan utveckling.

Jag yrkar, fru talman, bifall till utskottets hemställan.

Under detta anförande övertog förste vice talmannen ledningen av kammarens förhandlingar.

Anf. 66 ROLF CLARKSON (m) replik:

Fru talman! Nils Hjorth fuktar ju mitt krut i allra högsta grad när han så vänligt betygsätter våra stridigheter i det förflutna. Men helt genomvätt skall väl inte krutet ha blivit i alla fall.

Jag måste säga att jag reagerar med förståndighet inför den belåtenhet som Nils Hjorth gav uttryck för här, när han och hans meningsfränder nu åsamkar svenskt inrikesflyg praktiskt taget oreparerbara skador för framtiden.

Man har faktiskt, som jag sade i mitt första anförande, manipulerat med Brommavänner och Brommafiender. Man har sagt att det var bullret från Fokkern som var det avskräckande och som skulle tas bort. Och när man äntligen lyckades vinna inte bara sina egna utan också regeringen för att bullret på Bromma måste begränsas, ändrade man sitt ställningstagande och gick över till att få riksdagen att besluta – med knappaste möjliga marginal – att inte bara Fokker F-28, som var för bullrig, utan över huvud taget allt jetflyg, hur tystgående det än var, skulle bort från Bromma.

Jag finner beslutet ologiskt, och jag finner det manipulerande på så sätt att man syftar till att ta bort den väsentligaste trafikformen för en centralflygplats i Sverige, nämligen jetflyget. Om man lyckas med det – och det har man ju lyckats med så att Linjeflyg nu för fullt planerar att ha hela sin verksamhet på Arlanda – är det ingenting kvar av Bromma. Alla välgångsönskingar om Brommas framtid, alla förhoppningar om att det skulle kunna utveckla sig gynnsamt i framtiden för det korta inrikesflyget är felaktiga och alltför optimistiska.

Linjeflyg måste i dag – kommersiellt företag som det är – inrikta alla sina ansträngningar på att göra sin flyttning, som är ett dyrbart avbräck, så lyckosam som möjligt för framtiden. Man vill inte ha ett läckage från något kortdistansflyg på Bromma: Karlstad, Borlänge, Jönköping måste trafikeras med jetflyg från Arlanda. Man kan inte ha läckage från sitt stamflyg på Arlanda. Det är naturligt – det jetflyg som i dag är vinstgivande och som skulle fortsätta att vara det på Arlanda blir då förlustbringande. Med all sannolikhet blir kortdistansflyget på Bromma också förlustbringande.

Linjeflyg har alltså inget val: Man måste nu tömma Bromma på all konkurrerande flygverksamhet för att lyckas med sin uppgift att förlänga flygtiden för flertalet av de svenska resenärerna och vara kvar som det dominerande inrikesflygbolaget. Det är det betänkliga slutet på alla våra frejdiga fejder i det förlutna. Nils Hjorth.

Anf. 67 NILS HJORTH (s) replik:

Fru talman! Det tycks ännu inte vara riktigt slut med de frejdiga dusterna mellan Rolf Clarkson och mig!

Rolf Clarksons påstående att grunden för beslutet här i riksdagen var manipulationer vill jag med kraft tillbakavisa. Skulle riksdagskollegerna efter alla utredningar och alla diskussioner vara så vilseförda? Anser Rolf Clarkson det, tror jag han har en låg uppfattning om kollegernas fattningsförmåga.

Låt oss så litet närmare titta på vad det är Rolf Clarkson och övriga reservanter vill med sina reservationer – han har inte nämnt mycket om vad de egentligen innebär.

Jag tycker att reservation 2 är inkonsekvent när den görs avhängig av bifall till reservation 1. I reservation 1 tillstyrker man en omprövning, och då när man naturligtvis en stilla förhoppning om att nya och tystare plan med färdiga leveransavtal kan komma fram i höst.

Sedan uttalar man i reservation 2 sin tillfredsställelse över att terminalfrågan på Arlanda fått en bra lösning för LIN:s verksamhet. Detta uttalande måste tolkas så att man anser att F-28 skall flyttas ut och även i fortsättningen skall användas. Slutligen säger reservanterna att det bör ankomma på regeringen att pröva frågan från statsfinansiella och budgetmässiga synpunkter.

I regeringens proposition i höstas, som reservanterna åberopar, sades klart att om inte nya plan kan erhållas i år så skall arbetena på Arlanda för LIN:s

Onsdagen den
3 juni 1981

*Investeringar på
Arlanda flygplats
m. m.*

trafik påbörjas omedelbart. Varför då den försening som reservation 2 innebär?

Anf. 68 ROLF CLARKSON (m) replik:

Fru talman! Reservationsutformandet är tekniskt komplicerat. Regeringens proposition i fjol är det enda riktiga alternativet från den synpunkt som jag företräder – det fulla bevarandet av Bromma för alla slags flygplan men med viss av koncessionsnämnden och sedan av regeringen fastställd bullerdämpningsnivå. Det är då självfallet svårt att i dag argumentera på annat sätt än så, att den del av beslutet från december som gällde utflyttningen av jetflyget är det felaktiga.

Vi menar att kan man inte flyga med plan av den typ som de nya bullerbestämmelserna för Bromma kräver, måste en flyttning till Arlanda ske, och då skall naturligtvis den flyttningen göras så helhjärtat och fullständigt som möjligt. Jag inser att om beslutet står fast att Linjeflyg skall flytta sina Fokkrar till Arlanda och man får till stånd en lösning av lokalfrågorna där ute, som nu skisseras, kommer det att bli bra för en mängd människor. Lokalerna blir bra, det blir bra för flygbolaget osv. Det är bara resenärerna som förlorar oerhört tidsmässigt och därmed i effektivitetshänseende. Det är skillnad att färdas 30 à 40 minuter längre tid på marken när den genomsnittliga flygtiden, som i Linjeflygs fall, är 35 à 36 minuter totalt. Det är i själva verket en fördubbling av restiden. Och tiden är dyrbar. Det kommer att betyda oerhört mycket inte bara för portföljresenärerna, som någon kanske rycker på axlarna åt, utan också för folkflygspassagerarna. För dem är tiden lika viktig och dyrbar när de reser i privata ärenden som den är för dem som reser i tjänsten. Man vill utnyttja sin vistelse i Stockholm, alternativt på den andra orten, maximalt. Jag tycker inte att man kan rycka på axlarna åt passagerarnas intressen. När riksdagen i dag definitivt beslutar att flytta ut jettrafiken till Arlanda, åsamkar man dem som vi mest skall slå vakt om, nämligen passagerarna, stort obehag.

Det är alldeles nödvändigt att Bromma bevaras, av den enkla anledningen att den tekniska utvecklingen snart kommer att innebära att all trafik kommer att vara av den bullerlåga typ som nu krävs. Risker är att man lägger ned Bromma, kortar av landningsbanorna, så att endast allmänflyget kan använda Bromma, och sedan kan flygplatsen aldrig återställas. Hur bra den tekniska utvecklingen än kommer att svara mot kraven i framtiden, kommer flygplatsen att vara förlorad. Då krävs för Stockholmsregionens flygplatsbehov ytterligare en flygplats som skall byggas någon annanstans.

Anf. 69 NILS HJORTH (s) replik:

Fru talman! Rolf Clarkson har talat många gånger om nya tystare plan som skall komma. Vi har från vår sida hävdats att det dröjer länge. De har funnits på ritbordet, men det dröjer många år innan de kommer i serieproduktion. Märk väl att om vi skulle följa regeringens förslag borde de nya planen ha varit framme nu och LIN ha tecknat ett leveransavtal i höst.

Utskottsmajoriteten noterar i sin skrivning att "LIN:s styrelse numera

Onsdagen den
3 juni 1981

*Investeringar på
Arlanda flygplats
m. m.*

beslutat att inte vidare utreda möjligheterna att ersätta Fokker-planen med tystare jetplan, som klarar miljökraven för fortsatt trafik på Bromma". Därmed tycker jag att reservationerna faktiskt är onödiga. Jag tror, Rolf Clarkson, att den inrikesterminal på Arlanda som nu kommer att byggas blir förstklassig och kommer att tilltala passagerarna.

Förste vice talmannen anmälde att Rolf Clarkson anhållit att till protokollet få antecknat att han inte ägde rätt till ytterligare replik.

Anf. 70 ROLF SELLGREN (fp):

Fru talman! Vår debatt i dag gäller i första hand vilka insatser som erfordras för att flytta den nuvarande inrikestrafiken med flygplanet Fokker F-28 från Bromma till Arlanda. Senare i höst kommer riksdagen att få ta ställning till ett samlat luftfartspolitiskt program, som skall behandla det framtida inrikesflyget och den totala transportförsörjningen med flyg i landet. Till dess skjuts det på viktiga frågor såsom Brommas framtida användning, samarbetet mellan berörda flygbolag, kollektivtrafiken ut till Arlanda m. m.

Genom det beslut som riksdagen fattade i december i fjol om jettrafikens utflyttning till Arlanda är den fråga vi i dag behandlar mycket betydelsefull, i synnerhet som den utgör en viktig pusselbit i den helhet som vi senare skall ta ställning till.

Det finns en rad fördelar i det förslag som trafikutskottet nu förelägger riksdagen i förhållande till decemberbeslutet. Främst undanröjer vi panikutflyttningen av jettrafiken hösten 1982. Luftfartsverket och LIN slipper göra onödiga investeringar i provisoriska anläggningar. Jag noterade med tillfredsställelse Nils Hjorths erkännande i dag att även socialdemokraterna kände olust inför T3-lösningen. LIN får nu förutsättningar att minimera de ekonomiska skadeverkningarna, som under alla förhållanden blir en följd av utflyttningen från Bromma.

Den här något ljusare bilden i dag kommer av de nya principlösningar som presenterats av luftfartsverket och som Linjeflyg vitsordat. En samlokalisering av allt flyg – inrikes, utrikes och charter – till den nuvarande utrikesterminalen skapar självklart fördelar som inte tidigare lösningar kunnat inrymma. De om- och tillbyggnader som krävs ligger också långt under tidigare investeringskrav. Detta har såväl samhällsekonomiska som företagsekonomiska fördelar.

Eftersom det hittills rört sig mest om skissartat underlag, vill jag uttala förhoppningen att beräkningarna står sig i den grundligare behandlingen.

Vi har alltså i trafikutskottet nått en bred enighet om att när inrikesflygtrafiken med Fokkern flyttar från Bromma, sker det till en permanent anläggning, och tidpunkten för utflyttningen anpassas därtill. Ur operativa synpunkter skulle för LIN:s del sommaren 1983 bedömas lämplig. Det kan synas heroiskt att som reservanterna hålla fast vid en senare utflyttning och vid att fjolårets riksdagsbeslut skall rivs upp. Men den vägen är inte politiskt

Onsdagen den
3 juni 1981

*Investeringar på
Arlanda flygplats
m. m.*

realistisk i dag, och då är det mera fruktbart att arbeta vidare efter de förutsättningar som föreligger.

Vi skall dock vara medvetna om att åtskilliga problem återstår att lösa. Trots de optimistiska tongångarna från Linjeflyg är det fullt klart att företaget förlorar en betydande del av sitt passagerarunderlag vid utflyttningen. Genom den nya Arlandalösningen har man lyckats minska det beräknade intäktsbortfallet från nära 100 milj. kr. per år till dryga 20 milj. kr.

Men även med en minimering av passagerarbortfallet är företagets ekonomi hotad. Vi måste få en sådan lösning som både ger Linjeflyg en framtid och enligt riksdagens beslut tryggar den inrikes flygtrafiken i framtiden på de flygplatser där den nu bedrivs. Det innebär att även nya linjer kan komma i fråga.

Utskottet har också uttalat sig mycket klart om att Bromma alltfört kommer att bibehållas för inrikesflyg och för allmänflyget. Därför tillstyrker också utskottet de av luftfartsinspektionen begärda flygsäkerhetsåtgärderna på Bromma.

Här vill jag särskilt betona vikten av att det bortfall på kortare relationer som med säkerhet blir följderna vid LIN:s utflyttning till Arlanda fångas upp genom att annat flygbolag ges koncession för trafik med mindre och bullervänligare plan från Bromma. Linjeflyg bör alltså inte envist behålla trafik som ger bättre utfall i passagerarunderlag och ekonomi om den uppehålls av annat bolag och med andra flygplan.

De berörda flygbolagen bör också följa detta med särskild uppmärksamhet, så att inte sådant tidsglapp uppstår i samband med utflyttningen av Fokkerplanen att marknadsandelar av flygtrafiken definitivt försvinner eller blir svåra att återvinna. Jag betonar detta med tanke på att av Swedair beställda Saab-Fairchild 340 inte kommer att vara klara för leverans redan 1983. Om så erfordras bör andra plan såsom Dash 7, som redan finns på marknaden, kunna anskaffas.

Enligt uppgift de senaste dagarna skall den särskilda utredningen om inrikesflygets utveckling vara klar, och utredaren sägs föreslå att allt inrikesflyg flyttas ut till Arlanda. Innan jag tagit del av förslagen skall jag begränsa mig till den kommentaren att även om transferandelen i inrikesflyget har storleksordningen 25 %, så är detta inget skäl för att helt slopa Bromma. Det finns bevisligen ett starkt behov av en närflygplats i vår huvudkommun, och då bör trafiken anpassas efter behovet. Men den här frågan får vi all anledning att pröva när handlingarna ligger på bordet, och jag är därför inte lika pessimistisk i det här avseendet som Rolf Clarkson visade sig vara.

Det är en klar belastning på dagens beslut att frågan om kollektivtrafiken mellan Stockholm och Arlanda inte fått sin lösning samtidigt. Det enda vi nu kan säga är att en gemensam terminal för allt flyg från Arlanda medger större turtäthet för busstrafiken till terminalen och att en viss förkortning av restiden därmed uppnås. Däremot är inte frågan om transportsystemet som helhet klarlagd, än mindre löst. Det man med säkerhet kan fastslå är att en

järnvägslösning är orealistisk i dagsläget. Den lättvindiga kalkyl som presenterades av socialdemokraterna i höstas har efter SJ:s utredning definitivt skjutits i sank. Kollektivtrafiken till Arlanda blir ett av de viktiga avsnitten i höstens proposition.

Jag vill slutligen, fru talman, understryka vad departementschefen anför om vikten av att berörda landsting tillskjuter de investeringsbidrag som enligt gällande regler tillkommer landstinget. Utskottet tar allvarligt på landstingets underlåtenhet i det här avseendet och gör en kraftig markering, som vi hemställer att riksdagen ger regeringen till känna.

Fru talman! Jag yrkar med det sagda bifall till utskottets förslag på alla punkter.

Nr 156

Onsdagen den
3 juni 1981

*Investeringar på
Arlanda flygplats
m. m.*

Anf. 71 ROLF CLARKSON (m) replik:

Fru talman! Efter att ha lyssnat till Rolf Sellgrens förnöjsamhet över det beslut som han tror att kammaren skall fatta om en stund och som han gläder sig åt vill jag för den framtida historieskrivningen om raserandet av Bromma flygplats säga följande.

Jag har för en stund sedan anklagat Nils Hjorth såsom kämpe för utflyttningen från Bromma för manipulering. Det är i starkaste laget, jag medger det. Jag menar med manipulering att man förmår partikamrater att rösta på ett sätt som de kanske innerst inne inte skulle vilja genom att lova dem att det som de fruktar, om de röstar så, inte skall inträffa. Det är vad som har hänt.

När man nu säger att Linjeflyg redan har bestämt sig för att flytta sin verksamhet till Bromma kapar man ju av en bit av det historiska skeendet. Riksdagen fattade sitt beslut den 17 december i fjol med några få rösters övervikt. Det var några folkpartistiska ledamöter som satte de stockholmska byintressena före riksintressena, och jag skall nämna dem vid namn: Bonnie Bernström, Gabriel Romanus och Margareta Andrén. Med deras hjälp fattade riksdagen ett beslut som innebar detta avbräck för svenskt inrikesflyg. Därmed insåg folkpartigruppen, enligt de uppgifter som kom mig till del, att svårigheterna skulle bli mycket stora att vid nästa proposition i ärendet – den som vi behandlar i dag – samla sina skaror på nytt, och därför meddelade man åtminstone mig att man inte var för en upprivning av det olyckliga beslutet.

Med kännedom om detta beslutar sig självfallet Linjeflyg för att nu sluta att hatta i ärendet. Man konstaterar att situationen är som den är och flyttar sin verksamhet till Arlanda. Då har vi alltså uppnått detta att de som har röstat för flyttning av en del av flyget till Arlanda i förhoppning om att en annan, mycket viktig del av inrikesflyget skall få ligga kvar och utvecklas på Bromma kommer att få se dessa förhoppningar grusade.

Jag spår i dag att Bromma flygplats på grund av det som har skett, på grund av den rökutveckling varunder beslutet har fattats, kommer att inom en mycket snar framtid vara blott en allmänflygplats i Stockholm. Allmänflyget är i och för sig intressant, men det är icke tillräckligt för att bära den ekonomiska bördan av en sådan flygplats som Bromma. Därmed kan ni

*Investeringar på
Arlanda flygplats
m. m.*

skönja slutet på historien, och det är därför jag är upprörd i dag och talar mindre om hur bra det blir på Arlanda än om hur illa det kommer att gå för Bromma.

Anf. 72 ROLF SELLGREN (fp) replik:

Fru talman! Jag tror att Rolf Clarkson, när han sedermera läser vad som har sagts i den här debatten, kommer att vara i en annan sinnesstämning. Då kommer han att märka att mitt anförande inte andas ren och skär förnöjsamhet. Däremot kan man tala om en praktisk, politisk realism. Jag är fortfarande, vilket tydligt framgick av mitt anförande, en klar anhängare av att Bromma flygfält skall finnas kvar för inrikes linjetrafik.

Vi vet att Linjeflyg har uttalat att man vill flytta ut hela den inrikes flygverksamheten till Arlanda och bedriva den med uteslutande Fokker F-28-plan. Om det är sant som det är sagt, så är den särskilda utredaren inne på samma linje.

Jag har inte gett upp kampen för att Bromma skall finnas kvar för den typ av flygverksamhet som inryms under bullergränserna. Om detta råder en bred enighet i utskottet, och jag kommer att arbeta för att den enigheten skall bestå.

Rolf Clarkson däremot bekräftar gång på gång från denna talarstol att han har gett upp hoppet om Bromma flygfält. Han ger redan i dag kampen förlorad. Jag tycker det är mer korrekt att stå fast vid den praktiska och politiska verkligheten i stället för att uppträda som en redan slagen kämpe.

Anf. 73 ROLF CLARKSON (m) replik:

Fru talman! Mycket skall man höra även i denna kammare innan öronen ramlar av. Här anklagar nu Rolf Sellgren mig för att ge upp striden. Men det är ju på grund av hans och hans partis uppgivande som Linjeflyg definitivt har bestämt sig för att lämna Bromma flygfält.

Jag själv är realist och inser att en flygtrafik på Bromma på icke kommersiellt goda villkor innebär att vi etablerar ett olönsamt flygnät. Är det någon i denna kammare som tror att vi med berätt mod kommer att vara med om det? Nej, vi får finna oss i att Linjeflyg styr utvecklingen, och det har Linjeflyg också rätt att göra. Det är inte vi i denna kammare som skall tala om för Linjeflyg vilka maskiner man skall använda och vilka flygplatser man skall trafikera. Vi har förklarat för Linjeflyg att man får flyga på Bromma, men bara med en viss sorts maskiner. Redan det är ett otillbörligt intrång i verksamheten.

Nu stängs grindarna centimeter för centimeter till flygplatsen på Bromma. Lennart Johanssons utredning innebär ytterligare några centimeter, och så kommer det att fortgå. Jag försäkrar Rolf Sellgren att här gäller det varken att vara optimist eller pessimist, det räcker med att vara realist.

Anf. 74 ROLF SELLGREN (fp) replik:

Fru talman! Jag håller med om att det gäller att vara realist, men vi tycks ha olika uppfattningar om hur realismen skall tillämpas. Låt mig påminna Rolf Clarkson om att den debatt som nu pågår egentligen berör den debatt som vi skall föra i höst. Det underlag som finns i dag är att utskottet har uttalat sig för att Bromma flygfält skall vara kvar för inrikesflyg och allmänflyg.

Vi har också uttalat att vi har ett ansvar för att flygtrafiken tryggas på de flygplatser i landet där den nu bedrivs. Det är alltså en principiell inriktning, som sedan skall få ett reellt innehåll i höstens proposition. Då får vi se vad vi kommer fram till. Jag är ledsen att Rolf Clarkson redan har lagt ned vapnen. Jag hoppas att sommaruppehållets vila kan ge den kämpen nytt mod, så att vi i höst kan hjälpas åt att göra någonting positivt för Brommas framtid.

Anf. 75 RUNE TORWALD (c):

Fru talman! Eftersom jag i stort sett är enig med Rolf Sellgren, skall jag försöka att så litet som möjligt upprepa vad han redan har anfört. Men några ord vill jag ändå säga som bakgrund till att jag har valt den linje som jag nu har valt.

Vi från centerns sida stödde i december förslaget om fortsatt trafik på Bromma och om att Linjeflyg skulle få tid på sig fram till 1985 för att skaffa miljövänligare plan. Jag menar att det var ett riktigt ställningstagande. Hade detta blivit riksdagens beslut, skulle Linjeflyg med största sannolikhet ha lyckats skaffa dessa plan. Och de miljövänligare planen skulle sedan ha trafikerat även övriga aktuella flygplatser i landet och medfört påtagliga miljöförbättringar på dessa platser. Nu har effekten av det beslut som fattades blivit att Linjeflyg har förklarat att man avbryter sina försök att skaffa sig miljövänligare plan. Varför Linjeflyg fattat detta beslut kan alltid diskuteras, men jag skall inte lägga mig i den debatt som förts mellan Rolf Clarkson och Rolf Sellgren. Det är bara att konstatera att beslutet är fattat – Linjeflyg kommer inte att skaffa sig dessa miljövänligare plan. Det enda Linjeflyg tänker göra är att förbättra Fokkerplanen, så att deras bullernivå sänks med 2 à 3 dB. Skälet till detta är inte minst att Linjeflyg därmed också sparar bränsle.

Jag bedömde situationen i början av januari så, att det inte fanns några möjligheter att riva upp riksdagens beslut från december – och jag tror att det var en riktig bedömning. Man kan naturligtvis ha olika uppfattningar om huruvida det var lyckligt eller inte att vi hade hamnat i denna situation, men jag och mina medmotionärer menade att det gällde att göra det bästa möjliga av den uppkomna situationen.

Det beslut som riksdagen i december fattade med minimal majoritet skulle innebära ett slöseri med statliga medel i en omfattning som i varje fall inte jag kunde acceptera. Det skulle exempelvis innebära att ett parkeringshus byggdes för ungefär 30 milj. kr., som man några år senare skulle tvingas riva för att få fram en ny taxibana. Det blir naturligtvis inte aktuellt nu, utan dess bättre har man efter noggranna undersökningar kommit fram till att man skall lösa terminalfrågorna på ett helt annat sätt än vad som förutsattes i det

Onsdagen den
3 juni 1981

*Investeringar på
Arlanda flygplats
m. m.*

beslut som riksdagen fattade i december. Jag är glad åt detta.

Jag konstaterar att vi centerpartister med vår motion 460 var de första motionärer som krävde åtgärder för att minska kostnaderna för flyttningen av jettrafiken från Bromma till Arlanda. Sedan kom folkpartiet med en motion med ungefär samma inriktning, motion nr 1740. Vi ville alltså att riksdagen skulle se till att utflyttningen ägde rum på ett sådant sätt att det blev fråga om permanenta lösningar och inte provisoriska sådana, med de stora onödiga merkostnader som detta skulle ha inneburit.

Tillåt mig säga några ord om den fortsatta användningen av Bromma som inrikesflygplats. Jag skall inte sticka under stol med att jag med viss bestörtning har tagit del av massmedias redovisning av Lennart Johanssons utredning. Jag är dock inte riktigt säker på att den är rätt återgiven. Det finns anledning att reservera sig för redogörelsen till dess vi får se den i dess helhet. Det är möjligt att det Lennart Johansson närmast är ute efter är att Linjeflyg inte är intresserat av att fortsätta trafik med olika typer av plan. Men det kan ju innebära att man i stället använder dotterbolaget Scanair för denna typ av trafik – det har man gjort i andra sammanhang när det gäller matartrafik. Jag satt själv med i lufttransportutredningen, och vi var inte främmande för att Scanair skulle administrera och leda trafiken med Saab-Fairchild 340, det miljövänligare turbopropplan som nu skall tillverkas vid flygverkstäderna i Linköping och som man räknar med skall kunna levereras i mitten av 1984.

Men detta förändrar inte bilden. Det viktiga är att man fortsätter trafiken på Bromma, så att Bromma inte bara blir en flygplats för allmänflyg. Skulle dock så bli fallet, skall man notera att flygplatsen då bortfaller såsom en del i det svenska flygplatsnätet. Och då blir det Stockholms läns egen ekonomiska huvudvärk, för det är i så fall där man skall ta hand om Bromma. När det gäller allmänflygplatser är det Stockholms län som helt skall svara för driften.

Jag vill också understryka, som Rolf Sellgren redan har gjort, vikten av att de nya terminalinvesteringarna på Arlanda sker med det bistånd från Stockholms län som vi förutsätter och som gällande regler förutsätter. Det är uppenbart att man där har försökt slingra sig ifrån ansvaret för flygplatsbyggnande, som övriga orter i landet har fått klara av. Lufttransportutredningen har gjort en randanmärkning, som jag möjligen också kan tänka mig att departement och riksdag så småningom ställer sig bakom, som innebär att när det gäller rena flygsäkerhetsinvesteringar skulle de aktuella kommunerna inte behöva vara med och hjälpa till med finansieringen. När det däremot gäller terminalbyggnader och annat skall de vara med.

Utskottet förutsätter detta, och jag tycker att det är en av de viktigaste punkterna. Om vi skall få en snar lösning av denna fråga så att, som utskottet hoppas, driften kan komma i gång andra halvåret 1983, krävs det snara beslut även från Stockholms läns sida.

Med detta yrkar jag bifall till utskottets hemställan.

Anf. 76 ANDERS BJÖRCK (m):

Fru talman! Frågan om Brommas framtid är i en rad avseenden definitivt inte avgjord, trots att många tycks tro det. Det riksdagsbeslut som fattats innehåller bara ramarna för den fortsatta flygverksamheten på Bromma och Arlanda. En lång rad punkter är fortfarande oklara.

Moderaterna i trafikutskottet har reserverat sig för ett fortsatt bibehållande av jettrafiken på Bromma, åtminstone ytterligare några år. Det är ett, såvitt jag kan förstå, konsekvent, klokt och även realistiskt förslag med tanke på att några förändringar när det gäller terminalerna på Arlanda ännu inte har beslutats och ännu mindre satts i verket.

Trafikutskottets vice ordförande Rolf Clarkson har på ett utmärkt sätt redovisat den moderata ståndpunkten när det gäller huvudfrågan, och jag skall inte ta upp kammarens tid med att argumentera ytterligare i den.

Att jag emellertid, fru talman, har begärt ordet beror på att jag anser det djupt oroande att det nu uppenbarligen förekommer tankegångar om att t. o. m. förbjuda det reguljära propellerflyget på Bromma. Den utredning som har gjorts av sjöfartsverkets f. d. generaldirektör Lennart Johansson syftar ytterst till att helt ta död på Bromma som flygplats – om det nu är rätt refererat i massmedia, men jag har ännu inte hört några reservationer till referaten eller dementier på detta område.

Det förbud mot jetflyg på Bromma som fattades i höstas med en enda rösts majoritet är verkligen beklagligt. Men det skulle, fru talman, bli ännu värre för en rad orter som ligger på "medelavstånd" från Stockholm, om man nu fortsätter att ta steget fullt ut och även förbjuder propeller- eller turboproptrafik på Bromma. Jönköping, Karlstad och andra orter som ligger på motsvarande avstånd skulle drabbas utomordentligt hårt, om det inte blev möjligt att från sådana orter antingen i Linjeflygs eller i andra flygbolags regi – ingenting säger att det måste vara Linjeflyg – fortsätta att trafikera Bromma.

Självfallet kan det för Linjeflyg som företag betraktat vara rationellt att ha all verksamhet samlad till Arlanda, men det är verkligen ingenting som säger att vi i Sverige nödvändigtvis måste koncentrera all inrikestrafik av någon betydelse till ett enda företag. Tvärtom är det så, fru talman, att om vi ser på hur det är internationellt – och vi behöver då inte gå så förfärligt långt från Sverige – så finner vi att det är i hög grad naturligt att ha inrikesflygbolag med olika inriktning och också olika kapacitet.

Jag säger detta därför att om Linjeflyg inte skulle vilja bedriva verksamhet på Bromma i fortsättningen, är det enligt min och säkerligen många passagerares mening naturligt och självklart att vi ser till att andra företag får möjligheter att bedriva en tertiärtrafik på Bromma flygplats. I så måtto ansluter vi oss till de liberaliseringstankegångar när det gäller flyget som finns runt om i världen och som också Europarådets rådgivande församling enhälligt har uttalat så sent som 1979.

Jag nämnde en ort som Jönköping i det här sammanhanget, och jag gjorde det därför att just Jönköping är ett typexempel på hur illa det kommer att gå, om det icke fortsättningsvis blir trafik också på Bromma. Här talas, fru

Nr 156

Onsdagen den
3 juni 1981

*Investeringar på
Arlanda flygplats
m. m.*

Onsdagen den
3 juni 1981

*Investeringar på
Arlanda flygplats
m. m.*

talman, som alternativ till flygtrafiken för dessa orter på medellångt avstånd, om snabbtåg och liknande. Det kan vara ett alternativ, den dag sådana snabbtåg kan införas, för orter som ligger relativt nära Stockholm och som dessutom ligger vid stambanorna. Men det är absolut icke ett realistiskt alternativ jämfört med direkta förbindelser med Bromma för orter som t. ex. Jönköping och en del andra på motsvarande avstånd.

Fru talman! Det är uppenbart att striden om Bromma kommer att fortsätta, oavsett utgången av dagens debatt. Olika orter kommer att drabbas olika hårt av den här nedläggningen, och det är mot den bakgrunden som jag har velat göra detta inlägg. De som företräder utskottsmajoriteten har hela tiden utgått från att man kan dra alla orter över en kam och att försämringarna kommer att bli ungefär likvärdiga för de orter som drabbas. Så är det absolut inte. Jag kan inte finna annat än att kampen om Bromma nu går in i ett nytt skede, om den moderata reservationen inte skulle vinna kammarens bifall. I detta nya skede måste syftet vara att se till att Bromma kan fortsätta som flygplats för flygplan som icke rimligen kan utgöra något hinder ur bullersynpunkt. Jag vill påstå att jag något är insatt i det här problemet efter sju år som ledamot av den statliga trafikbullerutredningen. Där sysslade man sannerligen inte med tanken på att förbjuda propellerflygplan eller turbopropflygplan på Bromma, utan då handlade det om jettrafiken. Det är uppenbarligen så att det ligger andra motiv bakom kampen för att få bort Bromma som flygplats. Tydligen tar nu regionalpolitiska intressen och markintressen överhanden för de lokalpolitiker i Storstockholmsområdet som föga bekymrar sig om servicen för de människor som reser till Stockholm utifrån landet, bl. a. de riksdagsmän som vi så ofta ser på flygplanen till Bromma men som i kammaren röstar mot flygplatsens fortsatta existens.

Anf. 77 NILS HJORTH (s) replik:

Fru talman! Anders Björck hotade med att Brommafrågan inte var avgjord än utan att kampen om Bromma skulle fortsätta. Han tyckte det var beklagligt att beslutet i december fattades med en enda rösts majoritet. Men som Anders Björck väl känner till fattar vi i den här kammaren många viktiga beslut med en rösts majoritet. Detta var väl inte något speciellt ovanligt.

Jag vill till sist bara säga att det ekonomiskt mest fördelaktiga för LIN är att fortsätta sin trafik med F-28 på Arlanda. Det skulle ju vara en ekonomisk katastrof om LIN skulle tvingas byta ut hela sin flygplansflotta och fortsätta på Bromma med nya plan, som man skulle inköpa utan kännedom om deras prestanda i verkligheten.

Jag vill erinra om att regeringens beslut i koncessionsärendet och regeringens förslag i december, som reservationerna bygger på, förbjuder LIN fortsatt F-28-trafik på Bromma. Den trafiken skall ju snarast flytta till Arlanda, om inte bindande leveransavtal träffas i höst om nya och tystare plan – och det är verkligen, Anders Björck, bläöt i överkant att tro att detta kan ske.

Anf. 78 ANDERS BJÖRCK (m) replik:

Fru talman! Nej, det är sannerligen inte ovanligt att vi fattar beslut med en enda rösts majoritet. Nils Hjorth vet mycket väl att under tiden 1973–1976 fattade riksdagen regelbundet beslut med lottens hjälp. Det var endast tack vare fru Fortuna som det parti Nils Hjorth representerar kunde hålla sig kvar vid makten under dessa tre år.

Men vad det nu gäller är att med en enda rösts majoritet fatta ett beslut som får långtgående konsekvenser för många människor under lång tid. Som Rolf Clarkson här har påvisat handlar det om att slå sista spiken i Brommas likkista.

Vad som är oroväckande är att vi som trodde att man var ute efter att stoppa jettrafiken på Bromma av miljöskäl, av bullerskäl – vilket sannerligen är en ambition som jag fullt ut delar – har fått erfara att det inte var det enda skälet. Det var kanske inte ens huvudskälet. Man fortsätter med att ta till andra argument för att få bort all reguljär trafik på Bromma, även med flygplan som icke på något sätt kan vara störande ur de kringboendes synpunkt. Därvidlag, fru talman, har Nils Hjorth inte gett något besked i dag. Tycker han verkligen att det är rimligt att ansluta sig till de tankegångar som har återgivits i massmedia från generaldirektör Johanssons utredning att den här typen av mindre flygplan – som ju nu bevars också skall produceras i Sverige – icke fortsättningsvis, som tertiärtrafik, skall få trafikera Bromma? Därigenom blir en lång rad orter på medellångt avstånd från Stockholm utan vettiga flygförbindelser med huvudstaden. Jag tror att många skulle vara intresserade av att få ett besked på den punkten från socialdemokraternas talesman i debatten.

Anf. 79 NILS HJORTH (s) replik:

Fru talman! Anders Björck fortsätter den mörkmålning som Rolf Clarkson tidigare presterade. Jag vill bara erinra Anders Björck om att vi i utskottsmajoriteten anser att Bromma flygplats skall vara kvar. Vi säger att den bör kunna bibehållas för övrigt inrikesflyg och för allmänflyget.

Sedan beror det helt på vad flygbolagen och luftfartsverket kommer till för uppfattning när det gäller vilken trafik man kan fortsätta med på Bromma. Men det blir en senare fråga, och vi får anledning att återkomma till den i höst. När utredningarna är klara och remissbehandlade, får man ta ställning till hur det skall bli med Bromma. Den debatten kan vi nog vänta med.

Anf. 80 ANDERS BJÖRCK (m) replik:

Fru talman! Jag tycker inte att vare sig Rolf Clarkson eller jag svartmålar på något sätt. Den beskrivning som har getts här är enligt min mening fullt ut korrekt mot bakgrund av de informationer som vi har fått i massmedia. Jag efterlyser inte – lika litet som någon annan – konkreta besked om vilka orter, vilka flygplanstyper, vilka företag som skall få trafikera Bromma. Men vad jag tycker man har rätt att fråga när riksdagen fattar ett beslut om nedläggning av Bromma är om de som driver igenom detta beslut verkligen är beredda att aktivt arbeta för att Bromma blir kvar som reguljärflygplats

Onsdagen den
3 juni 1981

*Investeringar på
Arlanda flygplats
m. m.*

med en trafik av den omfattning och av det slag som Rolf Clarkson m. fl. här har talat för. Där svävar Nils Hjorth på målet. Där får vi inget besked. Där sägs det att vi skall skjuta det här beslutet till hösten.

Vi väntar på besked – vi väntar på en mängd besked. Det går inte att här i kammardebatten bara säga att man skall bygga en snabbtågförbindelse mellan Stockholms city och Arlanda, som skall bli rimligt billig, och sedan – när beslutet är fattat – visar det sig att man inte är beredd att stå för den typen av löften därför att det då står klart att det skulle bli för dyrt. Man kryper, fru talman, gång på gång ur de besked som man har gett tidigare. Detta tycker jag att kammaren måste ha klart för sig – i den mån den inte redan har det – och inte minst den svenska allmänheten.

Förste vice talmannen anmälde att Nils Hjorth anhållit att till protokollet få antecknat att han inte ägde rätt till ytterligare replik.

Anf. 81 MARGARETA ANDRÉN (fp):

Fru talman! Det är mycket positivt att en stor enighet nu har uppnåtts om investeringarna på och jettrafikens överförande till Arlanda. Det är också glädjande att verklig realism och saklighet nu tycks ha präglat frågan och dess behandling. De överord och osakligheter som till viss del föregick och präglade decemberdebatten verkar i stort sett ha försvunnit.

Man kan med tillfredsställelse konstatera att Linjeflyg, luftfartsverket och utskottsmajoriteten i stort är eniga om det förslag som i dag ligger på riksdagens bord.

Den förre kommunikationsministern Ulf Adelsohn blev efter riksdagens beslut i december tvungen att skriva en proposition med helt annat innehåll än den tidigare. Denna proposition har föregåtts av ett förtjänstfullt utredningsarbete med konstruktiva förslag från såväl luftfartsverket och Linjeflyg som SAS. Även utskottet har på ett positivt sätt bearbetat propositionen, som man också fått en betryggande majoritet för.

Utskottets förslag om Linjeflygs utflyttning till Arlanda vill jag därför tillstyrka. Det är ju en fördel att man därigenom kan använda viss kapacitet som nu inte är helt utnyttjad. Vi är väl alla också glada över att kostnaderna för en utflyttning ej på långt när behöver bli så höga som en del förslag tidigare visade på och som en del talare också framhöll som ett skäl mot flyttning från Bromma till Arlanda.

Det nu föreslagna alternativet verkar ju också vara mycket fördelaktigt på grund av närheten till bansystem och hangarer och goda långsiktiga utvecklingsmöjligheter. Som både jag och en del andra redan nämnt är ju investeringsbehoven också väsentligt lägre än i tidigare diskuterade alternativ, och en vinst är – trots vad en del här sagt tidigare – att man även kan få möjlighet till tätare bussförbindelser med Stockholms innerstad, varigenom residerna blir kortare.

För mig, som varit så engagerad i den här frågan, var det intressant att i förra månaden läsa en intervju med luftfartsverkets chef Jan Eriksson. Han uttalade där vad jag själv i olika debatter fört fram, nämligen att flyget inte

alls utvecklats så som man trodde när ombyggnaden av Arlanda planerades i början av 1970-talet. Det kommer framför allt an på minskningen av charterflyget, och detta gör i sin tur att utflyttningen av inrikestrafiken från Bromma till Arlanda inte blir så dyr som man tidigare trodde.

Generaldirektör Jan Eriksson framhöll i intervjun att det för luftfartsverkets del t. o. m. blir billigare med det nu föreliggande förslaget än att ha kvar Linjeflyg på Bromma. Man skulle i så fall inte ha kunnat nonchalera piloternas krav på en förbättring av flygsäkerheten, vilket skulle ha inneburit stora investeringskostnader. Samtidigt, säger luftfartsverkets chef, slipper man nu i princip ifrån alla dyra investeringar i en ny inrikseshall på Arlanda. Det som nu behöver göras är att anpassa befintliga anläggningar och eventuellt bygga en minipir.

Genom det här förslaget sker visserligen en fördröjning av utflyttningen på kanske ett år till andra halvåret 1983, i stället för andra halvåret 1982 enligt det tidigare beslutet. Linjeflyg säger dock att man helst vill flytta under lågtrafik, vilket skulle kunna tala för att flyttningen kommer så nära halvårsskiftet 1983 som möjligt.

Då beslutet om utflyttning av Linjeflyg nu på nytt slås fast och med tanke på de förtjänster som det nu aktuella alternativet har, får väl den här förseningen accepteras, men jag förutsätter verkligen att den nu uppgjorda tidsplanen kommer att hållas. Den förlängning av väntan på utflyttningen som nu sker kommer nämligen att kännas svår för tusentals människor i stora delar av Stockholm och även i Solna och Sundbyberg och inte endast för några få runt själva Bromma, såsom en del vill låta påskina.

Sedan vi förra gången här diskuterade Brommafrågan har det skett en betydande ökning av antalet flygplansrörelser och därmed också av bullret genom att man nu delvis infört pendeltrafik. Tydligen tillämpas inte heller cut-back-systemet i samma utsträckning som tidigare. Förutom att de berörda människorna nu störs mer och oftare av bullret besväras de också mer av den obehagliga fotogenlukten och av avgaserna, som verkligen oroar många.

Regeringen beslöt den 9 oktober 1980 att föreskriva vissa åtgärder för att minska de sanitära olägenheterna av Linjeflygs trafik på Bromma fram till flyttningen. Jag hoppas att den nya kommunikationsministern vill medverka till att dessa sanitära olägenheter på grund av Brommaflyget snarast möjligt lindras. För att statsrådet Elmstedt, som jag mycket väl förstår inte kan vara här i dag, inte skall sväva i ovisshet om vilka åtgärder regeringen beslutade, skall jag med tanke på protokollet påminna om en del av dem.

Starter skulle få ske tidigast kl. 06.20.

Reduktion av jetavgaserna skulle ske före utgången av 1982.

Luftfartsverket skulle vidta de åtgärder som behövs för att undvika tidiga och sena starter och landningar under lördags- och söndagsdygnen.

Dessutom är det ju viktigt, som redan har sagts här, att Linjeflyg så fort det är möjligt minskar de nuvarande Fokkermotorernas buller med minst 3 dBA.

Fru talman! Då utskottets majoritet verkligen försökt få en så bra lösning

*Investeringar på
Arlanda flygplats
m. m.*

som det är möjligt med hänsyn till olika intressen och avvägningar, har jag med de kommentarer jag här gjort inget annat yrkande än utskottets.

Anf. 82 BERTIL JONASSON (c) replik:

Fru talman! Margareta Andrén har liksom andra pekat på olägenheterna för speciellt Bromma och dess omgivning. Det är betecknande att man glömmer bort förhållandena vid de andra mellansvenska flygplatserna. Om man här hade gjort kraftansträngningar för att få ned ljudet vid Bromma, skulle alla flygplatser ha fått nytta av det. Nu har man bara stirrat sig blind på att få bort flyget från Bromma. Jag tycker nog att det visar att miljöintresset är rätt svagt. Det är inte intressant hur förhållandena är på andra flygplatser: det är bara fråga om hur det är vid Bromma.

När vi bedömer de här frågorna kan vi inte göra det bara ur miljösynpunkt. Vi måste också se på de regionalpolitiska frågorna, sysselsättningen ute i landet osv.

Det är risk för att passagerarantalet här kommer att minska på ett sådant sätt att intresset för att upprätthålla flyget försvinner. Därigenom kan vi också komma att förlora flygplatserna i Mellansverige. Det är det som jag har varit rädd för, och jag vidhåller yrkandet om bifall till reservationerna 1 och 2.

Anf. 83 MARGARETA ANDRÉN (fp) replik:

Fru talman! Jag vet att jag redan i tidigare debatter har sagt att jag mycket väl kan förstå problemet med bullret även vid flygplatserna ute i landet. Man kan inte jämföra det buller som uppstår runt Bromma med bullret kring mindre flygplatser med ett mycket mindre antal flygplansrörelser. För en tid sedan hade Bromma ungefär 120 flygplansrörelser per dygn. Jag vet inte riktigt hur många flygplansrörelser t. ex. Karlstad har, men jag förmodar att det rör sig om åtta, tio eller tolv. Det är då naturligtvis svårt att jämföra bullersituationen.

Dessutom tror jag att Linjeflyg nu arbetar med att åstadkomma den nämnda bullerminskningen. Jag hoppas att man under den kommande vintern skall kunna reducera bullret med åtminstone ca 3 dB.

Anf. 84 BERTIL JONASSON (c) replik:

Fru talman! Jag kan mycket väl förstå att det är betydligt flera flygplansrörelser på Bromma. Men det är inte säkert att just antalet är det avgörande för de störningar som uppstår.

Människor kan också vänja sig vid saker och ting. Mot detta kan man invända att det inte är lätt att vänja sig vid något som är så pass irriterande. Men många har sagt: Det var besvärligt till att börja med, men sedan har vi vant oss.

Jag vill inte att man därför skall bortse ifrån den betydelse detta kan ha för de mindre flygplatserna. Hade man arbetat för miljöintressena och för att få bättre bullerdämpning, skulle man ha hjälpt även här. Sammantaget på de

mindre flygplatserna blir det nämligen ungefär samma antal rörelser som på Bromma.

Anf. 85 MARGARETA ANDRÉN (fp) replik:

Fru talman! Jag vill på intet sätt nonchalera de människor som störs av enstaka flygplansrörelser. Jag kan mycket väl hålla med om att varje flygplansrörelse och det buller som då åstadkoms är mycket irriterande och besvärande för människor.

Det är möjligt att det är som Bertil Jonasson säger, att man vänjer sig till en viss grad. Men vi vet för litet om vilka konsekvenserna blir. Vi vet att mycket av detta buller kan orsaka hörselskador och att många människor kan få psykiska besvär av de, åtminstone runt Bromma, ideliga störningar som man utsätts för.

Dessutom framhöll jag redan tidigare att till bullerproblemet kommer den stora oron för avgaserna.

Anf. 86 INGVAR ERIKSSON (m):

Fru talman! I anledning av det olyckliga beslutet om jetflygets snabba utflyttning från Bromma till Arlanda skrevs en rad motioner under den allmänna motionstiden. De behandlas nu i samband med trafikutskottets betänkande angående investeringar på Arlanda. Bland dessa motioner finns motion 1726. Jag har några kommentarer.

Jag anser att folkviljan i denna viktiga fråga inte har kommit till uttryck i riksdagsbeslutet av den 17 december. Genom det beslutet kan den positiva utvecklingen av det svenska folkflyget komma att brytas. Linjeflygs ekonomi riskerar att allvarligt försämrats på grund av ökade investeringar och minskat passagerarantal. En ökad risk för förseningar och längre restider kan bli följden. Trafiken på vissa linjer kan komma att kraftigt begränsas. I mitt län kan resenärerna från Kristianstads flygplats drabbas mycket hårt, men även Ängelholms-Helsingborgs flygplats kan få svåra avbräck.

Sverige är ett land med långa avstånd. Därför är kraven på goda och billiga kommunikationer stora. Det svenska folkflyget, som är en viktig del av dessa, har utvecklats mycket positivt. Det beror i stor utsträckning just på Bromma flygplats centrala belägenhet. Bromma flygplats som bas för det svenska inrikesflyget har med sina över 2 miljoner passagerare om året utomordentligt stor betydelse för samhälle, näringsliv och de enskilda människorna. Riksdagens beslut är såväl från trafikpolitisk som från samhällsekonomisk synpunkt djupt beklagligt.

Jag nämnde folkflygets positiva utveckling, och jag kan nämna några fakta. Ängelholms-Helsingborgs flygplats har haft en ökning av passagerarantalet från 74 000 år 1977 till 152 000 år 1979 – alltså mer än en fördubbling på två år. För 1980 är siffran 165 300, en ökning med 12 %, trots ett bortfall under fyra veckor våren 1980 på grund av arbetsmarknadskonflikten.

På Kristianstads flygplats har man också under en tvåårsperiod mer än fördubblat sitt passagerarantal. Många passagerare från Malmö-Lundområdet föredrar att resa över Ängelholm, för då landar man på Bromma.

Nr 156

Onsdagen den
3 juni 1981

*Investeringar på
Arlanda flygplats
m. m.*

*Investeringar på
Arlanda flygplats
m. m.*

Reser man från Malmös egen flygplats, Sturup, landar man på Arlanda. Sedan har man väsentligt längre restid på marken till resmålet i Stockholm. Det är ytterligare ett bevis för hur mycket tidsaspekten och avståndet betyder.

Möjligheterna att besöka Stockholm över dagen har tillmätts stor betydelse. Det blir ju så att Stockholms tillgänglighet försämras vid en nedläggning av Bromma. Det föreligger betydande risk för ett vikande passagerarantal, vilket kan få till följd en minskning av turtätheten. Risken att komma in i en ond cirkel är påtaglig. Linjeflyg har t. o. m. bedömt att trafiken på Kristianstads flygplats m. fl. flygplatser hotas av nedläggning. Stora inskränkningar i trafiken kan ske på en del andra orter, och det blir försämringar på de återstående. Det är alltså inte i något fall fråga om en förbättring.

Från passagerarnas synpunkt är det tidigare fattade beslutet helt oacceptabelt. Jag ser passagerarna som viktigast i sammanhanget. De kommer att få betala äventyret med flyttningen från Bromma till Arlanda. Det kommer de självfallet att få göra genom högre biljettpriser, längre restid och ökad risk för förseningar. Lågprisflyget, som har varit en stor framgång, löper risk att raseras.

En nedläggning av Bromma skulle leda till en betydande kapitalförstöring, samtidigt som stora investeringar inom de närmaste åren måste göras på Arlanda. I nuvarande svåra samhällskonomiska situation anser jag detta vara helt felaktigt.

Fru talman! Det är fortfarande möjligt att fatta ett bättre beslut i Brommafrågan, och jag hoppas att riksdagens ledamöter tar vara på detta tillfälle. Ett beslut i den riktningen skulle innebära att de snabba och bekväma flygförbindelser som vi i dag har från landets olika regioner till Stockholm skulle bibehållas. Det skulle förbättra vårt näringslivs grundläggande förutsättningar till en positiv utveckling. Det skulle också slå vakt om lågprisflyget och folkflyget för lång tid framåt.

Fru talman! Jag finner därmed att om riksdagen följer reservanternas förslag, så tar man ett beslut som ligger i linje med vad Sveriges folk önskar. Jag vill därför yrka bifall till de reservationer som är fogade till trafikutskottets betänkande 1980/81:28.

Anf. 87 ERIC REJDNELL (fp):

Fru talman! Debatten om Bromma som inrikesflygplats har pågått i många år och kommer förvisso att hållas vid liv åtskillig tid framöver. Därvidlag delar jag den uppfattning som Anders Björck nyss delgav kammaren.

Riksdagsbeslutet den 17 december 1980, som innebär att jetflyget – vi bör märka att det gäller jetflyget – skall flyttas från Bromma till Arlanda, har kritiserats hårt framför allt från landsortshåll. Det är fullt förklarligt, och jag delar till fullo den oro man hyser för inrikesflygets fortlevnad och utveckling i vissa delar av landet. Till yttermera visso är det just de delar av landet som har ett svagt utvecklat kommunikationssystem som i första hand kommer i farozonen. I vår motion 2089 har vi pekat just på dessa farhågor för en

negativ utveckling av inrikesflyget. Orter som Visby, Kalmar, Ronneby och Karlstad kommer sannerligen inte att få det bättre, om flyget från dessa orter tvingas ut till Arlanda.

Varför accepterar då vi som har kämpat för Brommas bevarande det beslut som riksdagen tog i december förra året? Frågan är berättigad, och låt mig, fru talman, försöka att i korthet ge svar på den:

Linjeflygs styrelse har numera beslutat att inte vidare utreda möjligheterna att ersätta Fokkerplanen med tystare jetplan, dvs. jetplan som skulle klara miljökraven för fortsatt trafik på Bromma.

Det är orealistiskt att tro att den majoritet som står bakom riksdagsbeslutet den 17 december 1980 – dvs. socialdemokraterna, vpk och en handfull Stockholmspolitiker – i nuvarande situation skulle ge avkall på sina ur hela landets synpunkt sett olyckliga ställningstaganden.

Eftersom det var reservanternas skrivning som vann riksdagens gehör den 17 december 1980 förutsätter jag och många med mig att man nu är beredd att genomföra de lösningar riksdagens majoritet därmed antagit.

Låt mig, fru talman, citera ur reservation nr 5 i trafikutskottets betänkande 1980/81:8, dvs. den reservation som antogs av riksdagsmajoriteten: "Det trafikpolitiska beslutet från 1979 innebar också enligt utskottets uppfattning att inrikesflygets roll i kollektivtrafiken måste beaktas. Som motionärerna framhållit bör lågprisflyget bli en realitet för människor i olika delar av landet. Därför måste trafiken tryggas på de flygplatser där den nu upprätthålls."

I samma betänkande kan vi också läsa att det är en "absolut förutsättning för att linjetrafiken skall kunna flyttas över från Bromma flygplats till Arlanda att kollektivtrafikförbindelserna mellan Stockholms city och Arlanda förbättras".

Med anledning av det sistnämnda, fru talman, kan man konstatera att socialdemokraternas reservation, som förordade en järnvägsförbindelse mellan Arlanda och Stockholms city till en beräknad kostnad av 530 milj. kr., bara var en dröm. Detta visste vi redan i höstas, men nu har det förmodligen blivit klart även för socialdemokraterna. Drömmar är inte alltid så lätta att få förverkligade – det visar verkligheten.

Trots allt är det ett faktum att vad jag nu har relaterat är det som gäller för flygplatsfrågan i Stockholm. Jag är fullt medveten om att det blir oerhört svårt för den majoritet i riksdagen som stod bakom beslutet den 17 december 1980 att uppnå målen och genomföra beslutet. Men menar socialdemokrater och vpk-are samt den handfull Stockholmspolitiker som står bakom beslutet någonting med detsamma gäller det att visa det nu. Vi som alltid har kämpat för en meningsfull inrikesflygtrafik för hela landet skall inte sätta oss på tvären. Det är därför, fru talman, som jag för min del står bakom utskottets skrivning och förslag till riksdagsbeslut. Men ansvaret vilar tungt på majoriteten från den 17 december 1980.

Det ansvaret hoppas jag att man inte tänker springa ifrån. Nils Hjorths uttalande att det nu ankommer på flygbolagen att avgöra var man vill flyga är oroväckande. Glöm inte bort att ni uttalade att flyget på övriga flygplatser i

*Investeringar på
Arlanda flygplats
m. m.*

landet skall tryggas. Då kan ni inte passivt åse utvecklingen utan måste aktivt verka för att beslutet av den 17 december också blir verklighet.

Jag yrkar bifall till utskottets hemställan.

Anf. 88 BERTIL ZACHRISSON (s):

Fru talman! Jag avser inte att ta upp debatten i hela dess vidd – den har förts tillräckligt vid det här laget. Jag vill bara säga till herr Rejdnell att beslutet från i fjol självfallet står fast i hela sin omfattning och att majoriteten då – och jag hoppas en vid det här laget utvidgad majoritet – står bakom det beslutet.

Jag har begärt ordet bara för en enda sak. Det gäller några påståenden som kommit både från Rolf Sellgren och från Eric Rejdnell om järnvägsförbindelsen till Arlanda. Den är icke alls orealistisk. Trafikvetenskaplig expertis har nyligen visat att de beräkningar SJ har gjort är felaktiga. SJ har tyvärr en tendens att vara mycket konservativt och inte tänka dynamiskt och i nya banor när det gäller järnvägstrafik, och det är beklagligt.

Svensk industri har uttryckt stort intresse för ett gemensamt nytt projekt, som skulle kunna betyda mycket för svensk industri. Jag tror att det finns all anledning att mycket noga pröva den möjlighet det ger att förnya järnvägstänkandet och järnvägsarbetet i Sverige. Därför står vi fortfarande fast vid att detta är ett projekt som skall prövas realistiskt. Och den trafikvetenskapliga expertis som nyligen i Göteborg gått igenom det har som sagt visat att SJ:s beräkningar är felaktiga – nu som i höstas – och att de industriella beräkningar som låg till grund för diskussionen i höstas har mycket mer som talar för sig än de beräkningar SJ gjort.

Vi har fått till stånd en bra lösning av terminalfrågan vid Arlanda tack vare att en stor kreativitet på senare tid utvecklats i luftfartsverket och på annat håll. Får den kreativiteten också komma till uttryck när det gäller förbindelserna till Arlanda, kan ni vara övertygade om att vi inom en framtid som ligger mycket närmare än ni tror också får en bra järnvägsförbindelse dit.

Anf. 89 ROLF SELLGREN (fp):

Fru talman! Jag sade i mitt anförande att man med säkerhet kan fastslå att en järnväglösning i dagsläget är orealistisk. Då hänvisade jag till den, som jag betecknade den, lättvindiga kalkyl som socialdemokraterna i höstas presenterade, med tanke på vad som på senare tid framkommit.

Jag har ingenting emot att Bertil Zachrisson håller fast vid den optimistiska inställningen att man skall kunna få fram en järnväglösning till en kostnad som ligger ungefär 1 miljard lägre än vad SJ i dag räknar med. Men jag är övertygad om att den lösningen inte finns tillgänglig i dagsläget. Det tar säkert åtskillig tid, innan man kan åstadkomma den.

Eftersom Fokkertrafiken – notera att jag inte talar om hela inrikesflyget – flyttas ut till Arlanda och därmed större delen av det svenska inrikesflyget kommer dit, kommer vi att få en kraftig belastning på transportapparaten ut till Arlanda. Men i och med att man har samlat all flygverksamhet där ute i en

och samma huvudterminal har man underlättat trafiken dit: man kan då ha tätare bussförbindelser. Men trafiklösningen är för den skull inte klar på ganska lång tid.

Anf. 90 ERIC REJDNELL (fp):

Fru talman! Det är intressant för kammarens ledamöter att notera – jag vill gärna poängtera det ännu en gång – att beslutet i hela sin vidd står fast. Det var en bra deklaration utskottets ordförande nyss gjorde. Är det så, tror jag att Bertil Zachrisson och övriga i majoriteten av den 17 december förra året också kan vara förvissade om att det finns en utökad majoritet – då händer det verkligen någonting. Men i det beslutet låg också att trafiken vid övriga flygplatser skulle tryggas i den omfattning som den nu har.

Om järnvägstrafik mellan Stockholms city och Arlanda är orcalistisk eller inte är tydligen fortfarande en öppen fråga. Jag vill bara hänvisa till vad Rolf Sellgren nyss sade – jag delar den uppfattningen. Jag skulle bara vilja tillägga att här finns en tidplan som förmodligen blir besvärlig att klara – det lär inte gå att komma ifrån att ta itu med markinlösen m. m. Sådana frågor brukar man inte kunna lösa i en hast.

Anf. 91 ROLF CLARKSON (m):

Fru talman! Även om kammarens tid är dyrbar, och särskilt dyrbar så här sent på sessionen, är det, återigen för historieskrivningens skull, betydelsefullt att ge så fullödiga upplysningar som möjligt. Jag blev därför glad när utskottets ordförande Bertil Zachrisson tog till orda i den här debatten. Han är nämligen en av dessa ytterst ansvariga. Jag tror att jag inte har alltför fel när jag säger att han anses vara författaren till de ominösa reservationer som vann vid riksdagens omröstning den 17 december i fjol.

Jag riktar uppmärksamheten på att kampen tidigare hela tiden har gällt Fokkerplanens buller. Men när reservationerna skrevs, omvandlades denna specifika olägenhet till allmänt jetflyg. Det gjorde man för att det redan då var klart att en jetflygmaskin som skulle uppfylla de nya koncessionskraven snart skulle vara i luften och kunde bli ett alternativ för Linjetflyg. Alltså skrev man jetflyg för att definitivt sätta stopp för utvecklingen.

Man sade sedan i debatten att Bromma skulle kunna användas som flygplats för övrigt flyg. Men i Bertil Zachrissons version blev det något annat – han använde ordet reservflygplats. Vad är en reservflygplats? För mig är det en flygplats som ligger i stort sett öde, men är tekniskt utrustad för att ta emot flygplan som är förhindrade att gå ned på den ordinarie flygplatsen. Man har alltså inte lovat någon blomstrande inrikesflygtrafik av annat slag än jetflyg på Bromma. Man har sagt reservflygplats.

För att lugna de oroliga sade man sedan att man skulle trygga trafiken på de kortdistanser som nu skulle råka i farozonen, dvs. man skall bygga ett luftens olönsamma järnvägsnät. Det skall väl stockholmarna få vara med och betala när den räkningen kommer?

Sedan sade man, Bertil Zachrisson, att en absolut förutsättning för att flytta jettrafiken till Arlanda var att man fick förbättrade kollektivförbin-

*Investeringar på
Arlanda flygplats
m. m.*

Onsdagen den
3 juni 1981

*Investeringar på
Arlanda flygplats
m. m.*

delser. Ett alternativ var den billigare spårförbindelse som Bertil Zachrisson så varmt talar för men som ingen tror på. Ett annat alternativ var – hör och häpna! – att bussarna skall gå i femminuterstrafik mellan Arlanda och city. Som om det skulle vara en förutsättning för flyttningen till Arlanda!

Med Bertil Zachrissons in hopp i debatten har jag fått tillfälle att nagla fast ännu en av de ytterst ansvariga för det för svenskt inrikesflyg olyckliga och förödande beslut som fattades den 17 december och som reservanterna i dag vill riva upp.

Anf. 92 BERTIL ZACHRISSON (s):

Fru talman! Jag antar att kammaren håller mig räkning för om jag inte går in i en debatt med Rolf Clarkson – den debatten har ju redan förts mellan honom och Nils Hjorth. Bara det faktum att kammaren i dag troligen kommer att ha en betydligt större majoritet för ett beslut om att förlägga Linjeflygs verksamhet till Arlanda är ett bevis för att det var ett bra beslut som riksdagen fattade i december.

När jag nu tar till orda gör jag det bara för att ännu en gång säga till framför allt Rolf Sellgren, men också till Eric Rejdnell, att man inte så vårdslöst skall avfärda projekt som Rolf Sellgren gjorde i sin första replik. Det är därför som jag i mitt inlägg har velat markera att jag tror att järnvägsprojektet till Arlanda alltjämt är ett mycket realistiskt alternativ. En framsynt trafikpolitiker, som Rolf Sellgren i vanliga fall är, bör låta kreativiteten komma till uttryck också i detta hänseende. Att det i dagsläget, som herr Sellgren säger, inte finns något utrymme för fantasi och konstruktivt tänkande i svensk industripolitik, det vet vi ju. Men det kommer väl förhoppningsvis, herr Sellgren, andra tider snart.

Anf. 93 ROLF SELLGREN (fp):

Fru talman! Med det sista bekräftade Bertil Zachrisson att vi talar i olika tidsperspektiv. Jag talar om lösningar på ganska kort sikt, och det är väldigt nödvändigt. I och med att vi inom ett par år har flyttat ut huvuddelen av inrikesflyget från Bromma till Arlanda, får vi ett krav på oss att skapa permanenta lösningar även för terminaltrafiken till Arlanda. Det kan vi inte klara genom en järnväglösning.

Vi talar som sagt om olika tidsperspektiv. När vi skapar en lösning som skall vara klar inom rimlig tid, blir den så permanent att jag ifrågasätter när det i ett senare tidsskede kan bli aktuellt och ekonomiskt möjligt att skapa ytterligare en helt ny förbindelse.

Jag tror att Bertil Zachrisson är ute litet för sent – eller låt oss säga att teknikerna med sina innovationer är ute litet för sent.

Mom. 1 (omprövning av riksdagens beslut om utflyttning av jettrafiken på Bromma till Arlanda m. m.)

Utskottets hemställan bifölls med 203 röster mot 105 för reservation 1 av Rolf Clarkson m. fl.

Utskottets hemställan bifölls.

Onsdagen den
3 juni 1981

Mark- och konkurrensvillkoren för statliga bostadslån, m. m.

8 § Föredrogs

Finansutskottets betänkanden

1980/81:39 om uppskov med behandlingen av vissa ärenden

1980/81:41 om bonusränta på konto för likviditetsutjämning (prop. 1980/81:150)

1980/81:42 om anslag till räntor på statsskulden, m. m. (prop. 1980/81:100 och 1980/81:150)

Vad utskottet hemställt bifölls.

9 § Mark- och konkurrensvillkoren för statliga bostadslån, m. m.

Föredrogs

civilutskottets betänkanden

1980/81:40 om mark- och konkurrensvillkoren för statliga bostadslån m. m. (prop. 1980/81:194) samt

1980/81:41 om stimulansåtgärder inom bostadssektorn (prop. 1980/81:202).

Anf. 94 FÖRSTE VICE TALMANNEN:

Civilutskottets betänkanden 40 och 41 debatteras i ett sammanhang, och yrkanden beträffande båda dessa betänkanden får framställas under den gemensamma överläggningen.

Anf. 95 OSKAR LINDKVIST (s):

Fru talman! Socialdemokraterna i civilutskottet har reserverat sig mot utskottets betänkanden 40 och 41 i vissa viktiga delar. Vi har också lagt ett särskilt yttrande till betänkande 40. Jag skall något utveckla motiven för våra reservationer.

Låt mig börja med regeringsförslagen om att inskränka markvillkoret. Jag skall först erinra om vad villkoret innebär och varför det kom till.

Markvillkoret innebär förenklat och allmänt sett att bostadslån inte beviljas, om den som söker lånet köpt marken av någon annan än kommunen och han inte heller får dispens från det kravet. Dispens kan ges av länsbostadsnämnden för saneringsområden och av bostadsstyrelsen för exploateringsområden. Det finns flera undantag från markvillkoret. För styckebyggda småhus gäller det endast, om den som söker lån köpt marken av en byggtressent och det på sådana villkor att möjligheterna att fritt upphandla byggnadsarbetena inskränkts. Villkoret gäller inte heller för mark som länesökanden innehaft sedan den 1 november 1974. Undantaget är begränsat när det gäller exploateringsområden – det gäller där bara om lånet söks före den 1 juli 1984.

Onsdagen den
3 juni 1981

Mark- och konkurrensvillkoren för stalliga bostadslån, m. m.

Motiven för markvillkoret var att man ville garantera ett samhällsinflytande över markanvändningen också i produktionsledet – sålunda i delar som man inte når med byggnadslagstiftningen. Ett delmål var att skapa förutsättningar för den kommunala markfördelningen. Genom denna skall man anförtro bostadsbyggandet åt de byggherrar som har de bästa förutsättningarna och den bästa viljan att bygga bra bostäder så billigt som möjligt. Markvillkoret skulle också leda till en minskad konkurrens om marken och därmed till en dämpad markprisutveckling.

Det säger sig självt att moderaterna inte ställde upp bakom markvillkoret. De var de enda som reserverade sig. I övrigt var beslutet – redan 1974 – en typ av de "breda lösningar" som den senaste tiden diskuterats så ofta. Moderaterna yrkade också vid senare riksmöten att markvillkoret skulle upphävas, men möttes av en i övrigt enhällig riksdag. Vi kan notera att det i moderaternas mark- och bostadspolitiska program fortfarande står inskrivet att markvillkoret skall avskaffas.

Den nyligen rämnade trepartiregeringen fick i januari i år från bostadsstyrelsen en begärd utvärdering av bl. a. markvillkorets effekter. Styrelsen förde fram den enhälliga bedömningen att "markvillkoret utgör en betydelsefull grund för kommunens mark- och bostadspolitik". Styrelsen uttalade lika enhälligt att den "inte funnit några bärande skäl för att markvillkoret skall slopas". Styrelsen diskuterar inte ens de förändringar som regeringen nu föreslår. Men, som vi nu ser, blev utgången en annan när man bestämde sig i trepartiregeringen. Där slog de moderata ståndpunkterna igenom – som vanligt.

Låt mig mot den här bakgrunden ta upp de konkreta delförslagen om hur markvillkoret skall urholkas. Jag börjar med regeringsförslaget om att markvillkoret skall slopas i saneringsområden. I den socialdemokratiska motionen och reservationen går vi starkt emot detta.

Vilka skäl åberopar då bostadsministern som grund för det förslaget? Jo, för att förvillia oss här i riksdagen så delar hon upp markvillkorets syften och effekter i två delar. Den ena delen är vad man kan uppnå genom att erbjuda dispens på vissa villkor, närmast i fråga om markpris, lägenhetsfördelning, gårdssanering m. m. I den här första delen erbjuder man motsvarande effekter i annan form. I huvuddelen lägger man bara ut en dimridå. Markvillkorets tyngsta motiv – inflytandet över markfördelningen, som inte minst folkpartiet tidigare betonat, och den allmänna prisdämpningen – avfärdas helt kortfattat med påståendet att det är oklart huruvida kommunerna ökat sina direkta markförvärv i saneringsområden som en följd av markvillkoret.

I den första delen av argumenteringen finns en viss, formell logik. Man avskaffar en regel därför att man kan uppnå samma effekt med en annan. Så långt är jag med i tankebanan. Det är bara det att det inte är sant att dessa regler i praktiken är utbytbara. Det blir inte samma sak för t. ex. en kommun med svaga resurser och liten markreserv. Den upplever att den befinner sig i en tvångssituation. Skall den orka ta tag i frågan på eget initiativ i det allmänna yttrandet? Om markvillkoret gäller, måste kommunen yttra sig i en

dispensfråga som avgörs av länemyndigheten.

Bostadsstyrelsen har haft anledning att ta ställning till detta när den har diskuterat frågan om en flyttning av dispensrätten till kommunerna. Styrelsen har mot den bakgrund som jag har anfört ansett att detta inte bör göras. Vad regeringen nu föreslår i sak är att det ändå skall göras. Det är alltså i den här delen fråga om en medveten urholkning av markvillkoret. Den förs fram under falsk varubeteckning.

Som jag redan har nämnt försöker bostadsministern i huvudfrågan inte ens på allvar finna ett skäl för förslaget. Hon för bara fram ett allmänt tvivel på att de motiv för markvillkoret, som en verkligt bred riksdagsmajoritet tidigare har angett, är hållbara. Det är nästan kränkande för riksdagen att bli utsatt för en sådan nonchalans i argumenteringen. Förslaget borde inte bara tas tillbaka utan också följas av en ursäkt. Eljest måste riksdagen ha detta i åtanke när den rimligtvis faller regeringsförslaget.

Låt mig sedan, fru talman, övergå till förslaget om att upphäva markvillkoret temporärt vid nybyggnad av styckebyggda småhus i exploateringsområden. Bifaller riksdagen det förut nämnda förslaget för saneringsområdena, så upphävs ju också markvillkoret för småhusen där.

Markvillkoret gäller f. n. för de styckebyggda småhusen bara när man köpt marken på sådana villkor att en säljande byggintressent får ett slags monopol på upphandlingen. Det kan gälla en entreprenör, en leverantör av kataloghus eller liknande. Det regeringen föreslår, det är att stat och kommun skall ställa sig passiva om en köpare kommit i kläm och lika galant ge bostadslån – detta trots att köparen inte kan utnyttja konkurrensen mellan småhussäljarna. Man välsignar att en småhussäljare med mark att erbjuda skall kunna ta ut ett överpris för denna genom att ta mer betalt för huset och byggandet än eljest. Vem tjänar på det här? Ja, inte är det husköparen. Den som tjänar är den säljare som med sitt markerbjudande kan slå ut en konkurrent utan mark och dessutom få bättre betalt. De andra leverantörerna tjänar heller ingenting – resultatet blir att konkurrensen om den bästa och billigaste leveransen försvinner. Det här inser självfallet bostadsministern. Hon försöker därför försvara sig med att efterfrågan är så svag ändå att det inte blir några fördyringar. Detta är rent nonsens. Hur svag efterfrågan än är blir huset dyrare för den som bundit sig till en leverantör och avstått från att utnyttja konkurrensen mellan säljarna. Sedan sägs som ett huvudargument att det är nödvändigt att öka bostadsbyggandet. "i vart fall temporärt". Hur många fler hus blir byggda, därför att de blir dyrare eller därför att kanske alla säljare lockas att köpa mark för att ha denna som argument vid försäljningen?

Det tredje delförslaget om markvillkoret är att byggföretag som äger mark sedan 1974 skall få en längre övergångstid på sig, innan markvillkoret gäller också för dem i exploateringsområdena. Också i den här frågan utsätts vi för en märklig och vilseledande argumentering. Den startar med påståendet att kommunerna måste köpa den exploateringsmark de behöver, innan övergångstiden går ut 1984. Den fortsätter med påståendet att kommunerna inte har och inte heller kan ges ekonomiska möjligheter till detta. Alltså – vilket

Nr 156

Onsdagen den
3 juni 1981

*Mark- och konkurrensvillkoren
för statliga bostadslån, m. m.*

Onsdagen den
3 juni 1981

Mark- och konkurrensvillkoren för statliga bostadslån, m. m.

skulle bevisas – måste övergångstiden förlängas, dvs. exploatörerna får bygga utan hinder av markvillkoret.

Vad innebär detta egentligen? Jo, att kommunerna som vanligt måste disponera mark eller ha sakskäl för dispenser i den takt som byggandet skall ske. Hur mycket mark som kommunerna mot den här bakgrunden måste köpa och i vilken takt det kan beräknas ske får vi inte veta genom propositionen. Vi vet därför inte heller vilka ekonomiska anspråk som ställs nästa år eller året därpå. Därför vet vi inte heller om det är rätt att anspråken inte kan mätas. Därmed vet vi inte heller om bostadsministrerns resonemang är bärande ens utifrån hennes egna förutsättningar. Också detta är nonchalant mot riksdagen.

Fru talman! Summerar vi de här invändningarna mot förslagen att urholka markvillkoret, kommer vi fram till att regeringens förslag måste avslås i enlighet med vår reservation I till civilutskottets betänkande 40. Det som har hänt i regeringsberedningen är alldeles tydligt – man har gjort en sorts kompromiss mellan de moderata kraven och mittenpartiernas åsikter. Den här kompromissen har inte tagit hänsyn till att mittenpartierna kunde räkna med ett stöd från oppositionen, om de stått fast mot högerkraven. Nu finns det en möjlighet här i riksdagen att visa vad den nya given betyder för mittenpartierna. Skall de följa moderaterna, eller skall de följa sina tidigare deklarationer? Fullföljer de sina tidigare deklarationer, röstar de med den socialdemokratiska reservationen.

I vår andra reservation till betänkande 40 vänder vi oss mot regeringens förslag att slopa den särskilda markprisprövningen för småhus i saneringsområden. Bostadsministern grundar också det här förslaget på att man får samma effekter genom det kommunala yttrandet i låneärendet. Bostadsministern inser säkert att detta inte är sant. Den särskilda markprisprövningen sätter ett tak vid marknadspriset – ett tak som länsmyndigheten har att bevaka. Detta är ett stöd för många kommuner. Det är självfallet inte så, att det här taket ger sökanden någon rätt att gå upp till det, om kommunen hävdar att priset bör vara lägre. Finns det några tvivel om detta kan de lätt undanröjas genom klarare föreskrifter. Särskilt oacceptabelt blir förslaget genom att man också vill slopa markvillkoret i saneringsområdena. Jag kan inte se förslaget som annat än en eftergift åt spekulationsintressena. Denna eftergift är särskilt farlig, eftersom man kan riskera en påverkan som höjer markprisnivån för framtiden. Förslaget i propositionen bör alltså avslås i enlighet med vår reservation.

När det gäller konkurrensvillkoret och produktionskostnadsbelåningen har utskottet enats, och vi har därför inte behövt reservera oss. Bakgrunden till detta är i första hand att regeringen nu följer vårt tidigare förslag att produktionskostnadsbelåningen inte skall användas som ett extra konkurrensvillkor. Jag vill gärna uppmuntra till flera sådana manövrer så länge den här regeringen sitter. Därför skall jag inte heller strö salt i såren genom att citera tidigare motiv för att avslå vårt förslag – dvs. samma socialdemokratiska förslag som nu skall bifallas och som tidigare har avslagits.

Bakgrunden till enigheten i denna del av betänkandet är i andra hand att

utskottet har kunnat se till sakfrågan och inte har följt regeringsförslaget om att "upphäva" markvillkoret utan i stället vill "ändra" det. På det sättet har vi fått både en sakligt riktigare temporär ordning och en markering av att vi fortfarande saknar underlag för mera djupgående överväganden om konkurrensen i bostadsbyggandet. Bostadsministern aviserar en utvärdering av bl. a. ändringarna när det gäller konkurrensvillkoret och produktionskostnadsbeläningen. Jag har inte någonting att invända mot det. För min del tror jag emellertid att det inte är så enkelt. Det vi måste veta mer om kommer knappast fram vid en sådan begränsad utvärdering. Vi måste få veta avsevärt mer om de allmänna konkurrensförutsättningarna inom byggsektorn. Finns det över huvud taget någon riktig konkurrens där, eller har den tunnats ut genom förändringar i företagsstrukturen? Kan möjligen byggprisutredningen komma att tillföra något i den delen?

Det här knyter direkt an till den oroande byggprisutvecklingen. Utskottet har betonat att produktionskostnadsbeläning är ett instrument som måste hanteras strikt och fast. En förutsättning för att vi skall kunna sätta ett tak som en relation till det schablonberäknade låncunderlaget är ju att detta är realistiskt. När man anser att överkostnader på mer än 25 % inte "väsentligt överstiger" låncunderlaget, måste det ju vara ett fel någonstans. Är kostnaden acceptabel måste felet ligga i schablonberäkningen. Är beräkningen riktig är överkostnaden inte acceptabel.

Slutligen vill jag ta upp vår reservation till betänkandet 41. Regeringen föreslår att Stockholms län generellt skall undantas från möjligheten att få bidrag vid ombyggnad av flerbostadshus. Bostadsministern säger enligt regeringsprotokollet att bidragsgivningen i princip bör omfatta samtliga län men att det från arbetsmarknadssynpunkt "kan vara motiverat" att göra vissa begränsningar. Enligt hennes mening bör bidrag inte utgå i Stockholms län "med hänsyn till den förväntade utvecklingen på arbetsmarknaden". Hon utvecklar tyvärr inte detta närmare.

Vad har vi då för underlag för en sådan bedömning? Det senaste vi har tillgång till är AMS bedömning den 4 maj i år. När det gäller Stockholms län säger man bl. a.: "Det finns emellertid redan nu mycket klara tendenser till en fortgående eftersläpning av igångsättning, och risken för en mycket lägre bostadsproduktion än under tidigare år är betydande." Man tror att om planerat byggande kommer i gång så blir sysselsättningen "god" under vintern 1981/1982.

Det är alltså inte en knapphetsbild man tecknar, utan man säger bara att det kan gå ihop under gynnsamma förutsättningar. Trenden är klart vikande när det gäller sysselsättningen vid planerade projekt fr. o. m. hösten 1981.

Mot den här bakgrunden har vi i en motion och i en socialdemokratisk reservation sagt att riksdagen inte generellt bör stänga ute Stockholms län från bidragsmöjligheterna. Man behöver därvid inte ens ta någon risk ur arbetsmarknadssynpunkt. Arbetsmarknadsmyndigheterna kommer ju under alla förhållanden in vid bedömningen av lämpliga starttider, och ingenting hindrar att de på ett enkelt sätt också kan komma in när man

Mark- och konkurrensvillkoren för statliga bostadslån, m. m.

*Mark- och konkurrensvillkoren
för statliga bostadslån, m. m.*

bedömer en bidragsansökan. Jag vet därför inte varför vi skulle behöva ha den här motsättningen. Är det någon sorts allmänna decentraliseringsönskemål som ligger bakom? Förslaget är visserligen motiverat i första hand av sysselsättningskäl, men bostadsministern påpekar ju själv att det har bostadspolitiska effekter. När man nu från regeringshåll i andra sammanhang försökt se särskilt på byggandet i Stockholm, förefaller den här stenhårda låsningen med ett riksdagsbeslut minst sagt märklig. Jag utgår från att något borgerligt Stockholmssamvete kommer i kläm genom regeringsförslaget och att vi därför får ett bifall till vår reservation.

Fru talman! Jag yrkar bifall till de socialdemokratiska reservationerna i civilutskottets betänkanden 40 och 41.

Anf. 96 TORE CLAESON (vpk):

Fru talman! Jag tror inte att det finns någon som på allvar vill påstå att de regeringsförslag som nu behandlas i civilutskottets betänkanden är av en sådan omfattning och har ett sådant innehåll att de på något avgörande sätt innebär några positiva förändringar på bostadsmarknaden. Med sådana förändringar avser jag givetvis främst ett kraftigt ökat bostadsbyggande med inriktning på flerfamiljshyreshus i allmännyttig regi, ett stopp för de mycket stora ökningarna av byggnadskostnaderna och ett slut på den tilltagande hyresutplundringen.

De åtgärder som regeringens och utskottsmajoritetens förslag till förändringar beträffande mark- och konkurrensvillkoren och bostadslånen innehåller är dels mycket marginella, dels av den karaktären att det är mycket osäkert om de över huvud taget får några positiva effekter.

På lika goda, ja, enligt min uppfattning på betydligt starkare grunder kan man anta att de åtgärder som regeringen föreslår kan få i huvudsak negativa effekter. Med negativa effekter menar jag då att de kommer att bidra till att ytterligare urholka och försämra samhällsinflytandet till förmån för privata vinstintressen bland markägare och byggnadsentreprenörer. Självfallet blir detta till nackdel för kommunerna och för bostadskonsumenter, för bostadslösa ungdomar, för dem som fortfarande bor trångt och dåligt och för en socialt inriktad bostadspolitik. Förslagen till förändringar av markvillkoret och den särskilda markprisprövningen kan exempelvis knappast förenas med strävanden att underlätta för kommunerna att planera och säkra mark för bostads- och samhällsbyggandet på rimliga villkor.

Däremot skulle ett genomförande av vpk-förslagen om lån för kommunala markförvärv verka stimulerande på bostadsbyggandet och strävandena att hålla kostnaderna för bostadsbyggandet nere, och det skulle bidra till att förbättra situationen då det gäller kommunernas möjligheter att finansiera erforderliga markförvärv.

Vi har från vpk i detta sammanhang upprepat vårt krav om att möjligheten till markförvärvslån skall kvarstå även efter utgången av innevarande budgetår och att villkoren för lånen skall förbättras. Ett genomförande av vpk-förslagen skulle utan tvivel få betydligt gynnsammare effekter när det

gäller att komma till rätta med en del av problemen på bostadsmarknaden än vad regeringsförslagen kan få.

Det påstås nu att det inte finns pengar för att göra några ordentliga insatser för en förändrad – och förbättrad – bostadspolitik i linje med vad en mycket bred opinion inom och utom hyresgäströrelsen kräver. Sant är att Sveriges ekonomi inte är den bästa. Men sant är också att stora ekonomiska orättvisor föreligger, bl. a. mellan dem som äger sina bostäder och dem som hyr. Det är fortfarande så, att de subventioner som enbart via ränteaavdragen går till småhusägarna skulle räcka till att betala hyran för alla hyresgäster hos allmännyttan.

En mindre omfördelning skulle räcka till det i dag mest angelägna, nämligen ränte- och amorteringsfria lån till nyproduktionen i allmännyttan samt nya underhållslån – eller bidrag. En mindre omfördelning skulle räcka till att stoppa hyreshöjningarna generellt och sänka hyrorna i nyare hus till en nivå som motsvarar en socialt acceptabel hyra.

Vpk kräver som bekant en omfördelning av det statliga stödet från ägarsektorn till de allmännyttiga bostadsföretagens hyresrätter. Omfördelningen måste vara så stor att övervältringen av nyproduktionens hyror på hyresgäster i äldre hus kan avvecklas och att hyran i nyproduktionen blir – som jag nyss sade – socialt acceptabel.

Jag har i tidigare sammanhang sagt – och jag upprepar – att bostadsbyggandet är alltför lågt, ja, att det är katastrofalt lågt mot bakgrund av den situation som råder på bostadsmarknaden. Det lilla som byggs är dessutom till stor del olämpligt, bl. a. av kommunalekonomiska skäl. Jag avser då de stora satsningar som gjorts och som alljämt görs på småhusbyggandet och stora småhusområden. Så länge huvuddelen av de statliga bostadssubventionerna kanaliseras till småhusägarna är det svårt att åstadkomma någon förändring.

Hyrorna i nybyggda och nysanerade hus är nu snabbt på väg att spränga 300-kronorsvallen, dvs. 300 kr. per kvadratmeter och år. Det betyder att hyran för en tvårummare på 60 kvadratmeter snart utgör 30 % av en industriarbetarlön i stället för de 20 % som tidigare utgjort ett slags norm, eller de högst 15 % som med hänsyn till ökade skatter och pålagor av olika slag borde vara det tak som hyrorna inte borde överstiga.

Fru talman! Jag har med vad jag anfört velat rikta uppmärksamhet på en del av de väsentligaste problemen på bostads- och hyresmarknaden och hur man måste försöka lösa dem. Vpk har i tidigare sammanhang föreslagit ett betydligt högre mål för bostadsbyggandet och en annan inriktning med sådana ändrade förutsättningar och villkor för finansieringen som skulle stimulera bostadsbyggandet och ge lägre hyror. I anslutning till propositionen om stimulansåtgärder inom bostadssektorn har vi upprepat en del av dessa förslag och dessutom föreslagit att de i och för sig otillräckliga åtgärder som regeringen föreslår skall gälla hela vårt land, alltså även Stockholms län. Jag kan i det här sammanhanget kort och gott instämma med vad Oskar Lindkvist nyss sade beträffande den frågan.

Som konkreta kortsiktiga stimulansåtgärder utöver regeringens förslag har

Onsdagen den
3 juni 1981

*Mark- och konkurrensvillkoren
för statliga bostadslån, m. m.*

vi för de allmännyttiga bostadsföretagen angett följande:

1. Bostadslånen undantas från årlig upptrappning av räntenivån.
2. Underhållslån och hyresförlustlån behålles och återinföres.
3. Särskilt stöd i form av ränte- och amorteringsfria lån för att täcka ökade kostnader jämfört med år 1980 införes.
4. Mervärdesskatten på bostadsbyggande och sanering/ombyggnad av befintliga bostäder slopas.

Fru talman! Gemensamt för de olika vpk-förslagen då det gäller bostadspolitikerna är beträffande kortsiktiga, snabba åtgärder för att rätta till de största bristerna ett riktat statligt stöd till de allmännyttiga bostadsföretagen. Det är, som vi ser det, den enda möjliga framkomliga vägen om man verkligen vill åstadkomma förändringar/förbättringar för hyresgästerna som får någon *avgörande* betydelse. På längre sikt måste sådana villkor skapas att nyproduktion, sanering och ombyggnad av bostäder kan ske i tillräcklig omfattning och ge en god miljö. Men den enda garantin för en bra bostadsförsörjning med låga hyror, god miljö och verkligt boendeinflytande är ökade samhällsinsatser och samhällsägda bostäder. Det innebär också att det måste föras en hård och konsekvent kamp mot privata mark-, finans- och byggingressens vinst- och spekulationsbegär.

Jag ber att få yrka bifall till vpk-motionerna 2199 och 2201.

Anf. 97 SVEN ERIC ÅKERFELDT (c):

Fru talman! Det som riksdagen nu skall votera om i betänkande 40 gäller i första hand några justeringar av och temporära ändringar i det s. k. markvillkoret. De ändringar som regeringen föreslår tycker jag är mycket måttliga och inte särskilt ingripande. Oskar Lindkvist lägger upp argumenteringen som om det gällde markpolitikens mest centrala grunder och som om ett politiskt vägval skulle stå för dörren som påverkar allas vår framtid. Så är det naturligtvis inte, långt därifrån. Med all respekt för bostadsministrerns proposition 194 måste man ändå säga att den handlar om marginella ting när det gäller markvillkoret. Den handlar i den delen om förenklingar och om att ta bort dubbelregleringar som finns i dag. Den handlar om att ta bort krav vilka, som vi ser det, inte medför någon praktisk nytta. Jag tycker att vi inte skall tappa det perspektivet när vi diskuterar den här frågan vidare.

Vad är det nu som reservanterna egentligen säger? Får jag börja med förslaget om att slopa markvillkoret i saneringsområden. Reservanterna argumenterar efter två linjer.

Den ena linjen är att markvillkoret i den här delen har stor praktisk betydelse, fast det inte märks och inte kan mätas. Att det har denna stora betydelse beror på att riksdagen år 1974 trodde att det skulle bli så. Reservanterna byter här glatt ut färskt vetande mot gammal tro.

Den andra linjen i argumenteringen är att kommunerna, eller i varje fall några av dem, inte tilltros att klara sin roll. Det är enligt reservanterna tryggare att falla tillbaka på länsbostadsnämndens makt i dispensfrågorna. Nu är det ju så i saneringsområdena att kommunens yttrande också över markvillkoret i praktiken avgör om det skall ges dispens eller inte. Det andra

som skulle tala för reservanternas åsikt är väl att det kan vara lättare att få en separat prövning av markvillkoret än att få ett partiellt beslut i motsvarande sakfrågor, om markvillkoret tas bort. Det här är väl i alla fall frågor som det skulle vara möjligt att lösa inom bostadsstyrelsen – om det nu finns något verkligt behov av regler på den här punkten.

Summan av regeringsförslaget i den här delen är alltså att man tar bort markvillkoret i saneringsområden i de delar där det inte visat sig ha någon praktisk effekt. Man anvisar en annan väg för kommunen att bevaka sina intressen i de övriga fallen. Detta kan knappast kallas för någon principiell ändring i inställning till de här frågorna. Det är inte ett större ingrepp än att det också skulle ha kunnat göras av en socialdemokratisk regering med praktiskt inställda ledamöter. Då hade man ju inte känt det principiella trycket att opponera mot något.

Det andra förslaget om de styckebyggda småhusen i exploateringsområden borde vara än mindre kontroversiellt. Förslaget är temporärt och gäller bara lån som beviljas under budgetåret 1981/82. Det gäller dessutom bara lån till styckebyggen där säljaren fått med någon klausul som binder köparen på något sätt i upphandlingen. Det kan knappast vara så särskilt många under den tid som avses.

Vi skall också komma ihåg att vi i dag har en mycket kärv marknad för de styckebyggda småhusen. Det finns inte den köpare som inte har detta klart för sig och också utnyttjar situationen. Det är inte risken för fördyringar som saken gäller i första hand. Där har vi ju lånebestämmelser som sätter ett lånetak och en högsta kostnad dessutom. Allt detta håller tillbaka pristrycket. Det som det handlar om är att vi inte skall begära att kommunerna måste engagera sig så starkt i styckebyggandet på grund av just markvillkoret. Kommunerna har ju möjligheter att genom planläggning och låneförmedling ställa alla rimliga krav.

Det tredje delförslaget gäller övergångstiden – undantagstiden skall förlängas med tre år för mark i exploateringsområden som ägts sedan 1974. Har vi här egentligen något alternativ? Vi vill inte hålla tillbaka byggandet – det är vi helt ense om. Vi har inte heller resurser att ställa till kommunernas förfogande när det gäller markförvärv. I den här delen gör socialdemokraterna samma bedömning som regeringen och utskottsmajoriteten. Socialdemokraterna försöker visserligen dölja detta, men faktum är att de inte föreslagit några pengar till markförvärvslån. Oskar Lindqvist har tydligen förstått sitt dilemma. Han talar bara om att utredningen borde ha gjorts mer noggrant, att vi borde ha fler uppgifter om hur mycket mark det kan vara fråga om och vilka finansiella resurser kommunerna kan ha. Men – och det vill jag peka på – hans och reservanternas avslagsyrkande saknar varje motivering för ett konkret alternativ. Avslagsyrkandet innebär inte heller något alternativ – det är bara ett försök att krypa ur ansvaret för någonting. På den här punkten har ju vpk ett rejälare resonemang. Vpk säger direkt att man inte vill förlänga undantagstiden och är i princip berett att bibehålla markförvärvslånen även i fortsättningen. Nu röjer sig en tvekan också på den kanten – man har i sin motion inte något förslag om medelsanvisning.

Onsdagen den
3 juni 1981

*Mark- och konkurrensvillkoren
för statliga bostadslån, m. m.*

T. o. m. om riksdagen skulle bifalla vpk-motionen, står vi utan pengar precis som förut. Också här har tydligen eftertankens kränka blekhet till slut fått slå igenom.

Det enda egentliga alternativ som skulle kunna diskuteras är att föra in en vidgad dispensprövning för att möta de här svårigheterna. Men jag tror att vi kan vara ense om att en sådan ordning inte är riktigt bra – det blir osäkerhet, och det blir risk för ojämn praxis. Dessutom är ju den föreslagna ordningen klart tidsbegränsad. Det kan väl knappast uppröra någon under vanliga förhållanden.

När det gäller den särskilda markprisprövningen är det egentligen samma sak som beträffande markvillkoret i saneringsområden. Kommunerna får ju tillfälle att lika effektivt som hittills styra prisfrågan via sitt yttrande. Frågan är om man inte kan bli effektivare, därför att sökanden med viss rätt nu kan påstå att det här inte är kommunens bord och att regeln i 16 § är en statlig regel som inte kan lämplighetsprövas. Sökanden skall alltså ha rätt till lån så länge han inte överskrider ett marknadspris så som det bestäms vid expropriation – och detta oavsett vad kommunen skulle säga i det aktuella fallet.

En annan oklarhet i den här regeln är begreppet marknadsvärde, dvs. hänvisningen till expropriationslagens värderingsregler. Bostadsstyrelsens föreskrifter utgår från en värdering efter en ortsprismetod. Det finns ingen direkt och klar koppling till presumtionsregeln i expropriationslagen som säger att en del av värdeökningen kanske inte behöver ersättas. I ett kommunalt yttrande kan man ta hänsyn också till denna regel. På det här sättet är det snarast så, att regeringens förslag är radikalare än reservanternas, även sett från deras egna utgångspunkter.

I betänkande 41 har vi skilda meningar endast på en punkt. Det gäller frågan om vi behöver ta till subventioner för att hålla uppe ombyggnadsverksamheten i Stockholms län. Oskar Lindkvist har försökt visa att bristen på arbetskraft kan komma att ersättas av någon sorts balans under nästa vinter. Men även om han har rätt, så har han med detta inte bevisat att det krävs några subventioner – och det är det som saken gäller. Reservanterna har här råkat ut för en tankeglidning. De argumenterar närmast utifrån rena byggprissynpunkter. Snarare är det så, att om reservationen bifalls, tar vi ett steg mot att driva upp de reella byggpriserna i Stockholm på sikt. Jag tror inte att Oskar Lindkvist får sina Stockholmskolleger från andra partier att se det här som en kommunal fråga.

Slutligen skall jag något beröra en fråga som vi har varit ense om. Det är frågan om beskattningen av de reparationskostnader som det nu skall bli möjligt att täcka med lån.

Civilutskottet har, i underhandskontakt med skatteutskottet, ansett att kostnaderna bör få dras av omedelbart. Vi har varit rädda för att lånen annars inte skall få den avsedda effekten. Nu faller det ju inte inom ramen för civilutskottets befogenheter att föreslå ändringar i kommunalskattelagen. Vi har därför blivit tvungna att ge uttryck åt åsikten på ett annat sätt – vi anger ett exempel på hur man skulle kunna komma förbi svårigheten, nämligen

genom att kalla lånen för något annat än bostadslån. Jag vill särskilt betona att detta bara är ett exempel. Skulle det finnas möjligheter att tolka kommunalskattelagen så, att man ändå får avsett resultat, har det naturligtvis utskottets fulla välsignelse. Det är emellertid viktigt att de som skall söka de här lånen får klart för sig vilka förutsättningarna är även skattemässigt. Jag tror att det har stor betydelse i det här fallet.

Med detta, fru talman, yrkar jag bifall till civilutskottets förslag i betänkandena 40 och 41.

Anf. 98 TORE CLAESON (vpk) replik:

Fru talman! Sven Eric Åkerfeldt har talat om att man inte skall ta så väldigt allvarligt på förslagen i regeringens proposition. Han menar att det i huvudsak är fråga om marginella förändringar och förenklingar och att det knappast skulle vara fråga om några principiella förändringar. Men det är det verkligen fråga om. Man kan diskutera huruvida de principiella förändringarna är stora eller små, men avgörande är att de förslag som regeringen lagt fram är så att säga en fortsättning på en uppmjukning och en försämring av den tidigare förda bostadspolitiken. Det är en uppmjukning och en försämring i riktning mot en bostadspolitik som får allt mindre av sociala inslag och alltmer av inslag som gynnar vinstintressena på bostadsmarknaden. Det är det som är det allvarliga. Sedan kan man, som jag sade, diskutera huruvida de förändringar som nu föreslås är av större eller mindre principiell vikt. Det är själva inriktningen av förändringarna och det faktum att de tillsammans med andra åtgärder bidrar till en urholkning av en socialt inriktad bostadspolitik som är det allvarliga.

När det gäller konkurrensvillkoren talar Sven Eric Åkerfeldt om att de slopas bara temporärt. Han säger att det är tidsbegränsade förändringar som föreslås. Ja, men det gör ju inte det hela bättre eller smakligare på något sätt. Om man gör temporära förändringar och alltså tidsbegränsar dem, blir ju inte förändringarna bättre för det. De är precis lika dåliga i alla fall. Det är bara det att risken föreligger att man fortsätter på det här viset och tar bit för bit och steg för steg då det gäller försämringar. På det här området måste man vara uppmärksam och säga ifrån. Det går inte att försvara olika försämringar med att hänvisa till att de bara är tidsbegränsade.

Sedan säger Sven Eric Åkerfeldt att vi inte har resurser att ställa till förfogande för markförvärvslån och att vpk inte har gjort någon medelsanvisning. Jag skall be att få läsa två rader i motionen, där vi säger: "Beträffande medelsbehovet för budgetåret 1981/82" – det är det som det handlar om – "förutsätter vi att regeringen återkommer med förslag om erforderlig medelsanvisning på tilläggsbudget."

Anf. 99 OSKAR LINDKVIST (s) replik:

Fru talman! Sven Eric Åkerfeldt försöker bagatellisera de frågor vi diskuterar. På så sätt slipper han att gå in i någon sakdiskussion.

För det första påstår Sven Eric Åkerfeldt att markvillkoret inte har några effekter på markfördelningen och att man därför kan avstå från det. Detta är

Mark- och konkurrensvillkoren för statliga bostadslån, m. m.

*Mark- och konkurrensvillkoren
för statliga bostadslån, m. m.*

ju en typisk moderat ståndpunkt som förs fram från centerhåll. T. o. m. en av Sven Eric Åkerfeldts partivänner, förra statsrådet Elvy Olsson, strök en gång i en debatt i riksdagen i polemik med moderaterna under att markvillkoret är ett hjälpmedel som skall ge oss bättre möjligheter att i demokratisk ordning få den önskade fördelningen av byggherreuppdragen. Nu är plötsligt det motivet, som då var centralt, inte vatten värt. Det måste bero på att centerpartisterna och folkpartisterna blivit miljöskadade under samregerandet med moderaterna och nu inte vill kännas vid sina tidigare åsikter.

För det andra påstår Sven Eric Åkerfeldt att det när det gäller saneringsmark bara är fråga om ett formellt byte av vägar för att t. ex. påverka markpriset.

Här måste han ändå tala mot bättre vetande. Han inser helt säkert själv att kommunen har bättre kort på hand genom markvillkoret än genom möjligheten att avstyrka ett lån. I det senare fallet har ju kommunen tryck på sig att få fram byggandet – även om man inte fått sina intressen beaktade.

Beträffande de styckebyggda småhus som säljs sedan köparen vid markköpet bundit sig till en viss leverantör har utskottsmajoritetens talesman en annan försvarslinje. Det kan ju inte vara så många, säger han, som det är fråga om. Men, Sven Eric Åkerfeldt, det vet vi inte. Vad vi vet är att husen inte blir billigare. Det blir dyrare hus och ett minskat byggande. Men det var väl inte det som var meningen? Eller – hädiska tanke – var det kanske det som var meningen?

Den förlängda övergångstiden för markexploatören viftas bort. Sven Eric Åkerfeldt påstår att vi inte har något alternativ. Det var just detta jag argumenterade emot i mitt första anförande. Hur vet vi det, när vi inte fått något material att bygga på eller ta ställning till? Förslaget är ju en rent politisk eftergift åt exploatörsintressena. T. o. m. bostadsministern har ju fått kalla fötter och bedyrar att hon och regeringen aldrig skulle göra så här mer. Det vore intressant att veta om också moderaterna står fast vid det och inte tänker föreslå eller gå med på några ytterligare ändringar. Jag har, fru talman, efter utskottsbehandlingen mina tvivel om detta.

Anf. 100 SVEN ERIC ÅKERFELDT (c) replik:

Fru talman! Det senaste inlägget från Oskar Lindkvist gav inte något nytt, såvitt jag förstår. Han framhårdar i att det skulle vara fråga om stora, principiella avgöranden beträffande markvillkoret. Han målar ut förslaget från regeringen så att inte ens de mest rättrogna moderater skulle känna igen sig. I själva verket är det sant att förslaget är moderat – men med en annan innebörd än den vanliga i ordet moderat.

Oskar Lindkvist hänvisar till tidigare uttalanden som Elvy Olsson har gjort redan 1974 och säger att man från regeringens sida har argumenterat starkt för ett införande av markvillkoret. Det är en riktig historieskrivning. Men notera då, Oskar Lindkvist, att det har gått åtskilliga år sedan dess och att vi vunnit erfarenheter av markvillkoret.

Vi har kunnat konstatera att effekten inte har varit så stor som man

måhända hade vågat hoppas på. Därför har vi nu gjort den bedömningen att vi kan släppa efter på det här sättet.

Tore Claeson sade i sitt anförande att det var mycket marginella ändringar som föreslås. Jag håller med Tore Claeson så långt att det är marginella ändringar, men våra åsikter skiljer sig när det gäller effekten. Jag menar, i motsats till vad Tore Claeson säger, att förslagen har positiva effekter. Och jag tycker det är ett bra resultat om man kan få positiva effekter med marginella åtgärder.

Sammanfattningsvis menar jag att åtgärderna är väl lämpade för sitt syfte, och syftet är i första hand konjunkturpolitiskt – därav också tidsbegränsningen. Den borde väl kunna vara något som skulle lugna Tore Claeson. Om han är orolig för de här förslagen, bör det väl ändå vara en viss garanti att de är tidsbegränsade. Då får vi ju anledning att dra erfarenheter av dem.

Anf. 101 OSKAR LINDKVIST (s) replik:

Fru talman! Sven Eric Åkerfeldt sade i sin senaste replik att det jag hade att anföra inte var något nytt – och det stämmer exakt. Jag har inte anfört något nytt, eftersom vi i vårt parti har kvar den tidigare ståndpunkten att markvillkoret spelar en mycket viktig och central roll för kommunernas möjligheter att utöva prispress vid bostadsbyggandet. De nya ståndpunkterna representeras av propositionen och utskottsmajoritetens ställningstagande. Och det är inte fråga om att få till stånd bättre lösningar och ge kommunerna bättre möjligheter, utan vad bostadsministern har hittat på och Sven Eric Åkerfeldt nu anammat är att byta ut en bestämmelse mot en ny bestämmelse. Samtliga de föreslagna förändringarna har det gemensamt att de som lösningar är sämre än de som redan finns.

Sven Eric Åkerfeldt kan lita på att vi kommer att slåss för markvillkoret. Eftersom Sven Eric Åkerfeldt ger sken av att det är en ståndpunkt som inte har särskilt stor förankring, vill jag säga att vi helt accepterat de synpunkter som anförts av bostadsstyrelsen. Av dem framgår klart och tydligt att markvillkoret haft ett stort värde i prisdämpande avseende.

Ni har inga argument för ändringen. Ni har ingenting att komma med som gör kommunernas möjligheter att påverka bostadsbyggandet bättre. Ni har inga förslag som tillkommit i syfte att stärka kommunernas position gentemot exploatörerna. Era förslag kommer också att medföra att de som köper hus – de som skall bo där – får höga kostnader. Nu släpper ni efter på den prisprövning på marken som markvillkoret spelade en central roll för.

Sven Eric Åkerfeldt sade i sitt första anförande att socialdemokraterna inte lagt fram något förslag om att återinföra markförvärvslånefonden. Vi har gjort markeringar av vår syn på markförvärvslånefonden. Vi tycker att det var närmast genant av en regering att ta bort de statliga lånen till kommunalt markförvärv. Men nu har ni gjort det, och ni lämnar oss i en ekonomi där det inte finns några rejäla utrymmen för de statliga lånen till kommunala markförvärv. Det är er ekonomiska politik som spolierat våra möjligheter att lösa de uppgifterna.

Ni försämrar kommunernas möjligheter att låna pengar, vi har en vikande,

Mark- och konkurrensvillkoren för statliga bostadslån, m. m.

mycket svag, samhällsekonomi, och så öppnar ni nya gluggar för exploatörerna att tjäna pengar på bostadskonsumenter! Det kan inte vara någonting att vara särskilt lycklig över, Sven Eric Åkerfeldt!

Anf. 102 TORE CLAESON (vpk) replik:

Fru talman! Just det förhållandet att förslagen är tidsbegränsade anför Sven Eric Åkerfeldt som något som möjligen skulle kunna lugna mig när det gäller konsekvenserna av förslagen. De skulle underförstått inte behöva bli så svåra, om jag får rätt i mina farhågor om vad som kan följa med genomförandet av dem.

Jag vill till det bara säga att jag för min del är helt övertygad om att vi om ett år eller drygt det kommer att ändra beslutet, att vi alltså kommer att få en sådan majoritet här i riksdagen som vill förändra förhållandena till det bättre. Vi kan då återgå till en bättre och mer socialt inriktad mark- och bostadspolitik.

Jag uppfattade det så att Sven Eric Åkerfeldt närmast vill förringa de effekter som markvillkoret har haft. Jag tror att man skall vara försiktig med det, Sven Eric Åkerfeldt. Markvillkoret har inneburit betydande fördelar för kommunerna och för bostadskonsumenter. Det hade säkert sett betydligt sämre ut på det här området, om vi inte hade haft markvillkoret.

Bl. a. därför är varje försämring av markvillkoret så allvarlig. Vänsterpartiet kommunisterna tillmäter det mycket stor betydelse, liksom vi tillmäter det förhållandet att riksdagsmajoriteten tog bort kommunernas marklånemöjligheter mycket stor betydelse. Alla som vill sätta sig in i det här vet att det har haft och kommer att få betydelse då det gäller kommunernas planering och då det gäller deras markreserver för samhälls- och bostadsbyggande.

Anf. 103 SVEN ERIC ÅKERFELDT (c) replik:

Fru talman! I sin argumentering framhåller Oskar Lindkvist den viktiga roll som markvillkoret har spelat. Det är emellertid väldigt svårt att mäta betydelsen av markvillkoret. Det har även bostadsstyrelsen kunnat konstatera. Så mycket kan man emellertid säga som att det är skillnad på markvillkorets effekt 1974/75 när det infördes och dess effekt i dag med det utseende som byggmarknaden nu har. Det är anledningen till att utskottsmajoriteten bedömer det så, att vi nu bör göra allt vad vi kan för att få i gång byggverksamheten och öka byggsysselsättningen. Då tycker vi att detta är en lämplig åtgärd att ta till, eftersom riskerna för negativa effekter inte är så stora i dag som de var 1974.

Det är ofta man får göra denna vägning mellan olika effekter som man kan få av vissa åtgärder. I den vägning som vi här har gjort har vi kommit fram till att åtgärden bör ha övervägande positiva effekter i dagsläget. Förslaget att det skall ske en utvärdering ligger i linje med att åtgärden är tidsbegränsad. Vi får väl återkomma, Oskar Lindkvist, när utvärderingen är gjord och då se vilka argument vi har att komma med.

Anf. 104 ROLF DAHLBERG (m):

Fru talman! Vi moderater ansåg redan 1974 att bostadslänesystemet skall utformas så att det blir ett stöd som inte hindrar eller snedvrider konkurrensen mellan olika bostadsproducenter. Stödet skall öka konsumenternas möjligheter att få sina önskemål förverkligade på bostadsmarknaden.

Markvillkoret för bostadslån hindrar bygginitiativ och sänker planberedskapen. Bostadsstyrelsen redovisar bl. a. uttalanden från HSB:s riksförbund i den här riktningen. Förbundet anger enligt styrelsen "att de initiativ till bostadsprojekt som tidigare togs av byggherrar och i viss mån entreprenörer genom markförvärv försvann vid villkorets införande".

För min del tycker jag att det är glädjande att trepartiregeringen kunde enas om att ta ett steg i rätt riktning, då närmast när det gäller att avskaffa markvillkoret i saneringsområden. Därmed undanröjer man det hinder som byggföretagens osäkerhet utgör på den här delen av byggsektorn som blir allt viktigare. Förslagen om markvillkoret i övrigt är mer marginella. De får väl ses som ett försök att skaffa ytterligare tid för fortsatta överväganden.

Jag har inte tänkt att gå in på de olika sakargumenten eller på de teorier som har förts fram om resultatet av de här ändringarna. Det jag i första hand vill peka på är att effekterna av ändringarna skall utvärderas. Då får vi förhoppningsvis ett klart underlag för att närmare se vad resultatet av de här ändringarna blev tillsammans och i den situation som råder på bygg- och bostadsmarknaden. Mot den bakgrunden, fru talman, kan det bli tal om att göra ytterligare ändringar för att uppnå vad vi vill åstadkomma – att ta bort hinder för bostadsbyggandet. Det är inte möjligt att nu bedöma vad som kan bli riksdagens beslut om något eller några år. För min personliga del tror jag, med tanke på de erfarenheter vi har haft, att riksdagen då kommer att gå vidare och ta bort ytterligare hinder.

Vi skall inte heller utesluta möjligheten att övergångstiden kommer att förlängas mer än de tre år som det nu är fråga om. Det är självfallet inte möjligt ens för bostadsministern att, som hon gjort i propositionen, påstå att någon ytterligare förlängning av övergångstiden inte kommer i fråga. Ingen kan binda sig för mer än att godta den förlängningstid som nu föreslås.

Vi skall observera att riksdagen inte föreslås godkänna detta bostadsministerns uttalande. Utskottet har inte heller tagit upp det i betänkandet. Vad riksdagen gör om några år, det får vi se då.

De nu föreslagna åtgärderna ligger i linje med vad vi moderater länge har hävdad. Utvecklingen visar ju bara med större klarhet att vi måste försöka avskaffa en onödig styrning av markpolitiken. Det är någonting principiellt osunt över tanken på att hindra initiativ med ekonomiska styrmedel som inte är lagreglerade.

Det här resonemanget knyter an till de förslag om konkurrensvillkoret och produktionskostnadsbelåningen som vi kunnat förena och förankra i ett enhälligt utskott. Det är ett i sak riktigt förslag, och det blir inte sämre av att socialdemokraterna varit inne på de här tankegångarna tidigare, som vi hörde av Oskar Lindkvist. Det viktiga är att man får bort det extra

Nr 156

Onsdagen den
3 juni 1981

Mark- och konkurrensvillkoret för statliga bostadslån, m. m.

Onsdagen den
3 juni 1981

Mark- och konkurrensvillkoren för statliga bostadslån, m. m.

konkurrensvillkor som den tidigare begränsningen av lånemöjligheterna innebar.

Sedan är det en annan sak att den kommande utvärderingen också i de här delarna kan föra oss längre – mot en verklig konkurrens mellan företagsformerna, en konkurrens i både bygg- och förvaltarleden, en konkurrens i ordets egentliga mening och inte på politiska villkor.

Fru talman! Jag yrkar bifall till utskottets hemställan.

Civilutskottets betänkande 1980/81:40

Mom. 1 (markvillkoret)

Utskottets hemställan bifölls med 156 röster mot 153 för reservation 1 av Per Bergman m. fl.

Mom. 2 (den särskilda markprisprövningen)

Utskottets hemställan bifölls med 156 röster mot 153 för reservation 2 av Per Bergman m. fl.

Mom. 3 (markförvärvslån)

Utskottets hemställan bifölls med 294 röster mot 15 för motion 2201 av Lars Werner m. fl. i motsvarande del.

Mom. 4

Utskottets hemställan bifölls.

Civilutskottets betänkande 1980/81:41

Mom. 1-3

Utskottets hemställan bifölls.

Mom. 4 (bidrag för vissa ombyggnader såvitt gäller Stockholms län)

Utskottets hemställan bifölls med 156 röster mot 153 för reservationen av Per Bergman m. fl.

Mom. 5 (vissa ytterligare stimulansåtgärder)

Utskottets hemställan bifölls med 294 röster mot 15 för motion 2199 av Lars Werner m. fl. i motsvarande del.

10 § Föredrogs

Civilutskottets betänkande

1980/81:43 om uppskov med behandlingen av vissa ärenden

Utskottets hemställan bifölls.

11 § Kammaren beslöt att förhandlingarna skulle fortsättas kl. 19.30.

12 § Yrkande att visst lagförslag skall vila i minst tolv månader

Nr 156

Anmäldes konstitutionsutskottets betänkande 1980/81:28 om åtgärder mot videogram med våldsinslag m. m. (prop. 1980/81:176).

Onsdagen den
3 juni 1981

Anf. 105 HÅKAN WINBERG (m):

Fru talman! Jag har begärt ordet för att inför kammaren föredra det skriftliga yrkande som tio ledamöter av moderata samlingspartiets riksdagsgrupp jämlikt 5 kap. 1 § riksdagsordningen har framställt i anledning av konstitutionsutskottets betänkande nr 28. Yrkandet har följande lydelse:

”I regeringsformens 2 kap. 12 § stadgas särskilda skyddsregler för de fri- och rättigheter som grundlagen skyddar. Begränsning får endast ske för att tillgodose ändamål som är godtagbart i ett demokratiskt samhälle. Vidare stadgas att begränsningen aldrig får gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till det ändamål som har föranlett den och ej heller så långt att den utgör ett hot mot den fria åsiktsbildningen såsom en av folkstyrelsens grundvalar.

I proposition 1980/81:176 har regeringen föreslagit en lag om förbud mot spridning till barn av filmer och videogram med inslag av mer ingående skildringar av våld. Vi delar uppfattningen att det är viktigt att skydda barn mot filmer eller videogram som innehåller sådana våldsskildringar. Ett spridningsförbud till denna grupp är motiverat liksom att sådana filmer som här avses inte heller får spelas upp vid särskild visning om barn under 15 år är närvarande. Vad beträffar offentlig visning är det likaledes rimligt att videogram så snart som möjligt jämställs med film så att biografförordningens regler om förhandsgranskning äger tillämpning.

Konstitutionsutskottet (majoriteten) har emellertid i sitt med anledning av propositionen avgivna betänkande (KU 1980/81:28) gått längre än treparti-regeringens proposition och föreslagit att ett spridningsförbud införs också för vuxna som köper eller förhyr videogram för rent privat bruk. Enligt betänkandet skall även videogram som innehåller viss typ av våld och som tillhandahålles vuxna förbjudas genom en straffsanktionerad regel.

Ett förslag av denna art diskuterades i regeringens proposition, men avvisades bl. a. på grund av bestämd remisskritik.

Flera utredningar sysslar i dag med videocproblematiken. Videogramutredningen kommer med sitt betänkande inom några månader. Detsamma gäller yttrandefrihetsutredningen. Frågan är sålunda f. n. föremål för noggrann behandling som kan inom kort förväntas leda till förslag.

KU:s förslag har lagrådsbehandlats, men detta har skett under stor brådska. Utskottet fick lagrådets yttande kvällen före det att utskottet fattade beslut. Handläggningen har därför inte medgivit den omsorg och eftertanke som borde ha varit självklar då det gäller inskränkningar i grundlagens fri- och rättigheter. Lagrådet framför också kritik på ett flertal punkter mot majoritetens förslag.

Bl. a. anför lagrådet: I enlighet med det anförda vill lagrådet lämna öppet om det i 1 § i förslaget upptagna spridningsförbudet (dvs. majoritetens

*Yrkande att visst
lagförslag skall
vila i minst tolv
månader*

Onsdagen den
3 juni 1981

*Yrkande att visst
lagförslag skall
vila i minst tolv
månader*

förslag) står i överensstämmelse med grundlagsföreskriften att en begränsning i yttrandefriheten aldrig får gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till det ändamål som föranlett begränsningen.'

Ett ingrepp i yttrandefriheten får aldrig ske utan att frågan beretts så noga som omständigheterna medger. Så har icke varit fallet i det förevarande ärendet. Det är viktigt att pågående utredningar – vilket är det normala – ges tillfälle att avsluta sitt arbete innan ställningstagande görs till frågan om spridningsförbud avseende vuxna. Vad gäller ungdom under 15 år är emellertid särskilda omständigheter för handen som gör att lagstiftning redan nu är motiverad.

Mot denna bakgrund hemställer undertecknade att – om den av de moderata ledamöterna i konstitutionsutskottet till utskottets öbetänkande fogade reservationen avslås – 1 § i KU:s förslag till lag om förbud mot spridning av filmer och videogram med våldsinriktning jämlikt 2 kap. 12 § tredje stycket RF skall vila i minst tolv månader. Yrkandet gäller sålunda endast spridningsförbudet för vuxna. Om detta yrkande bifalles erfordras vissa följändringar som det torde ankomma på utskottet att utarbeta.

Stockholm den 3 juni 1981

Håkan Winberg
Anders Björck
Per Unckel
Jan Prytz
Ingegerd Troedsson
Bertil Lidgard
Lars Tobisson
Allan Hernelius
Inger Lindquist
Joakim Ollén"

Anf. 106 HILDING JOHANSSON (s):

Fru talman! Jag har ett behov av att omedelbart reagera mot det missbruk av uppskovsparagrafen i regeringsformen som Håkan Winberg och hans kamrater gör sig skyldiga till. De har den lagliga rätten att föra fram ett sådant här yrkande, men den inskränkning som det här gäller avser närmast en kommersiell frihet. Den frihet som regeringsformen har velat värna gäller den andliga, politiska, religiösa och kulturella friheten – de friheter som utgör en av grundvalarna för vårt folkstyre.

Håkan Winberg har redan refererat den paragraf som han vill skall vila i tolv månader. Där står:

''Filmer och videogram med närgångna eller långvariga skildringar av att någon utsätts för rätt eller sadistiskt våld får inte i yrkesmässig verksamhet eller annars i förvärvssyfte spridas till allmänheten genom saluhållning eller annat tillhandahållande eller genom visning, såvida förfarandet med hänsyn

till framställningens syfte och sammanhang samt omständigheterna i övrigt är uppenbart oförsvarligt.”

Jag vägrar att betrakta denna rätt som en del av grundvalarna för vår svenska demokrati. Möjligen kan man säga att ett sådant förbud gör det svårt, ja, kanske helst omöjligt, att sprida våldsmentalitet videovägen. Jag har också svårt att betrakta det som en del av en politisk eller kulturell åskådning att på det sättet saluföra våldsskildringar.

Ärendet har behandlats med stor omsorg inom konstitutionsutskottet, och vi håller från majoritetens sida på vår ståndpunkt. Kammaren får avgöra frågan om någon dag. Men jag skulle faktiskt vilja, fru talman, använda detta tillfälle att vädja till moderaterna att inte fullfölja sin aktion på denna punkt. Det skjuter ställningstagandet tolv månader framåt. Under tiden får det våld spridas videovägen som vi vill förhindra. Borde man inte tänka om här?

I detta anförande instämde Lars Henrikson (s), Börje Stensson (fp), Sture Thun (s), Göran Karlsson (s), Torsten Karlsson (s), Torsten Bengtson (c), Åke Gustavsson (s), Catarina Rönnung (s), Ingegerd Elm (s), Arne Gadd (s), Nils Hjorth (s), Bernt Ekinge (fp), Erik Wärnberg (s), Anita Persson (s), Svante Lundkvist (s), Holger Bergman (s), Hans Alsén (s), Birgitta Dahl (s), Ivar Nordberg (s), Lilly Bergander (s), Essen Lindahl (s), Sture Palm (s), Oskar Lindkvist (s) Carl-Henrik Hermansson (vpk), Anita Modin (s), Bertil Zachrisson (s), Karin Nordlander (vpk), Maj Britt Theorin (s), Sivert Andersson (s), Tommy Franzén (vpk), Ulla Johansson (s), Stig Alemyr (s), Birger Rosqvist (s), Arne Andersson i Gamleby (s), Gunhild Bolander (c), Per-Axel Nilsson (s), Ralf Lindström (s), Erik Johansson (s), Kurt Ove Johansson (s), Sigvard Persson (c), Hugo Bengtsson (s), Eric Holmqvist (s), Anna-Greta Skantz (s), Eric Jönsson (s), Nils Erik Wååg (s), Börje Nilsson (s), Ulla Ekelund (c), Owe Andréasson (s), Stig Josefson (c), Valter Kristenson (s), Kurt Hugosson (s), Jan Bergqvist (s) Lisa Mattson (s), Bertil Hansson (fp), Stina Svegländ (fp), Alexander Chrisopoulos (vpk), Evert Svensson (s), Karl-Erik Svartberg (s), Karl-Eric Norrby (c), Elvy Nilsson (s), Gunnar Olsson (s), Gunilla André (c), Sven-Gösta Signell (s), Paul Jansson (s), Lahja Exner (s), Rune Carlstein (s), Rune Johansson (s), Lars-Åke Larsson (s), Roland Sundgren (s), Karin Flodström (s), Kerstin Andersson i Kumla (s), Helge Hagberg (s), Per Israelsson (vpk), Margot Wallström (s), Raul Blücher (vpk), Sune Johansson (s), Yngve Nyquist (s), Gunnel Jonäng (c), Kjell-Olof Feldt (s), Gudrun Sundström (s), Birgitta Hambreus (c), Ove Karlsson (s), Karl-Gustaf Mathsson (s), Stig Olsson (s), Ing-Marie Hansson (s), Rolf Sellgren (fp), Sven Lindberg (s), Stina Eliasson (c), Nils-Olof Gustafsson (s), Marianne Stålberg (s), Martin Segerstedt (s), Nils-Olof Grönhagen (s), Stig Alftin (s), Bertil Måbrink (vpk), Hans Lindblad (fp), Wivi-Anne Cederqvist (s), Sten-Ove Sundström (s), Eva Winther (fp), Karl-Erik Häll (s), Eivor Marklund (vpk), Ingvar Svanberg (s), Arne Lindberg (c), Filip Johansson (c), Georg Andersson (s), Doris Håvik (s), Maria Lagergren (s) och Lilly Hansson (s).

Nr 156

Onsdagen den
3 juni 1981

*Yrkande att visst
lagförslag skall
vila i minst tolv
månader*

Anf. 107 HÅKAN WINBERG (m):

Fru talman! Låt mig, för att det inte skall råda några missförstånd på den punkten, klart och entydigt deklarerar att vi moderater känner precis samma avsky för den här typen av våldsinslag som andra kammarledamöter gör. Det gäller emellertid att hitta en vettig lagstiftning, som korresponderar med de ofta magnifika uttalanden som många av kammarens ledamöter gör när det gäller att försvara yttrandefrihetsprincipen.

Jag vill också säga till Hilding Johansson att denna fråga grundligt har övervägts också av trepartiregeringen, och inom det dåvarande regeringskansliet beslöt man att med hänsyn till de utredningar som arbetar och som förväntas lägga fram förslag med det snaraste, f. n. stanna vid det förslag som framlagts. Vi moderater biträder alltså den proposition som är signerad av Thorbjörn Fälldin och kontrasignerad av mig.

Anf. 108 HILDING JOHANSSON (s):

Fru talman! Jag skall inte föra någon lång debatt med Håkan Winberg vid denna tidpunkt. Det får vi göra när ärendet kommer tillbaka, och då skall jag gå in även i detaljer i detta ärende. Men just därför att Håkan Winberg har kontrasignerat en paragraf som innebär en begränsning av friheten på området har det överraskat mig att han reser ett så hårt motstånd och vill tillämpa en paragraf i regeringsformen som jag trodde att både Håkan Winberg och jag skulle vilja reservera för angrepp mot de friheter som utgör grundvalen för vår svenska demokrati.

På denna punkt går våra meningar isär. Hade Håkan Winberg och hans kamrater nöjt sig med att helt enkelt yrka avslag på detta i en reservation och sedan fullföljt det i kammaren, hade jag inte reagerat på samma sätt. Det är tillämpningen av en bestämmelse i regeringsformen varigenom ärendet skjuts tolv månader framåt i tiden som gör att jag finner detta vara en mycket märklig aktion. Det överraskar mig att den avgångne justitieministern velat utnyttja regeringsformen i detta syfte.

Anf. 109 HÅKAN WINBERG (m):

Fru talman! Jag skall inte heller förlänga debatten – diskussionen om den här frågan får vi föra om några dagar. Men låt mig säga att bakgrunden till vårt yrkande är att vi vill få till stånd en riktig, vettig och bra lagstiftning på det här området. Jag vill också påpeka att lagrådet, som ju har yttrat sig med anledning av konstitutionsutskottets remiss, är tveksamt till om den föreslagna lagstiftningen överensstämmer med grundlagen. Bara det, fru talman, tycker jag borde vara anledning till att man gav litet rådrum så att vi kunde få diskutera hur detta skall klaras ut. Det hinner vi inte göra på några dagar fram till fredag.

Konstitutionsutskottets betänkande 28 och det av Håkan Winberg m. fl. (m) framställda yrkandet bordlades.

13 § Anmäldes och bordlades
Kulturutskottets betänkanden
1980/81:32 om vissa videocgramfrågor
1980/81:34 om uppskov med behandlingen av vissa ärenden

Trafikutskottets betänkande
1980/81:31 om miljösäkrare sjötransporter (prop. 1980/81:119)

Jordbruksutskottets betänkanden
1980/81:35 om uppskov med behandlingen av vissa ärenden
1980/81:36 om reglering av priserna på jordbruksprodukter, m. m. (prop. 1980/81:190)
1980/81:37 om reglering av priserna på fisk, m. m. (prop. 1980/81:198)

Näringsutskottets betänkanden
1980/81:58 om exportfrämjande åtgärder och turism (prop. 1980/81:100 delvis, 1980/81:130 delvis, 1980/81:141 och 1980/81:171)
1980/81:62 om uppskov med behandlingen av vissa ärenden
1980/81:64 om industripolitikens inriktning, m. m. (prop. 1980/81:130 huvuddelen)
1980/81:65 om godkännande av avtal mellan Sveriges regering och Norges regering om ekonomiskt samarbete (prop. 1980/81:189)

14 § Meddelande om fråga

Meddelades att följande fråga framställdes

den 2 juni

1980/81:441 av *Kerstin Anér* (fp) till justitieministern om förfarandet vid polisförhör med minderårig:

I anledning av inträffad händelse i polishuset i Stockholm vill jag till justitieministern ställa följande fråga:

Vilka särskilda direktiv har utfärdats till polisen vid förhör med minderårig?

15 § Kammaren åtskildes kl. 18.08.

In fidem

SUNE K. JOHANSSON

Nr 156

Onsdagen den
3 juni 1981

*Meddelande om
fråga*